

2018
3.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

ERDEI ÁRPÁD: Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban

FANTOLY ZSANETT: Rendészet és büntetőeljárás az emberi jogok, az alapjogok, és az alkotmányos jogok viszonyrendszerében

KÓNYA ISTVÁN: Az alapvető rendelkezések jelentősége az új büntetőeljárás törvényben

TÓTH MIHÁLY: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez

HACK PÉTER: A büntetőeljárás újításának esélyei

BÁNÁTI JÁNOS: Védői szemmel a büntetőeljárás törvényről

66.
évfolyam

TARTALOM 2018/3.

ERDEI ÁRPÁD	Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban (5–21)
FANTOLY ZSANETT	Rendészet és büntetőeljárás az emberi jogok, az alapjogok, és az alkotmányos jogok viszonyrendszerében (22–39)
KÓNYA ISTVÁN	Az alapvető rendelkezések jelentősége az új büntetőeljárás törvényben (40–54)
TÓTH MIHÁLY	Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez (55–71)
HACK PÉTER	A büntetőeljárás újításának esélyei (72–84)
BÁNÁTI JÁNOS	Védői szemmel a büntetőeljárás törvényről (85–98)
NÉMET NOÉMI	Gondolatok a gyanú fokozatairól (99–103)
FINSZTER GÉZA – KORINEK LÁSZLÓ	Az eltűnt gyanú nyomában (104–122)
SÁRKÁNY ISTVÁN	Az erőszakos bűnözés és a terrorizmus azonos és eltérő kriminológiai jellemzőinek vázlatos áttekintése (123–152)
• TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK	
KÁTAI RAFAEL – MURAI ANDRÁS	A rendőr szerepe Eltűnésből emberölés (153–163)

SZERZŐK 2018/3.

DR. BÁNÁTI JÁNOS ügyvéd, c. egyetemi tanár

DR. ERDEI ÁRPÁD professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem
büntető-eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi tanszék

PROF. DR. FANTOLY ZSANETT
tanszékvezető egyetemi tanár,
Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar
Bűnügyi Tudományok Intézete büntetőeljárásjogi tanszék

DR. FINSZTER GÉZA professor emeritus, ELTE, Nemzeti Közszerológati Egyetem

DR. HACK PÉTER tanszékvezető egyetemi docens,
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
büntetőeljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi tanszék

KÁTAI RAFAEL rendőr alezredes, osztályvezető-helyettes,
Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság bűnügyi osztály

DR. KORINEK LÁSZLÓ professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem

DR. KÓNYA ISTVÁN elnökhelyettes, Kúria

MURAI ANDRÁS rendőr alezredes, kiemelt főnyomozó,
Készénléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda
nemzetközi bűnözés elleni főosztály II. bűnűldözési osztály

NÉMET NOÉMI ötödéves joghallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

DR. TÓTH MIHÁLY egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
tudományos tanácsadó
MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Jogtudományi Intézet

DR. SÁRKÁNY ISTVÁN nyugállományú rendőr vezérőrnagy, professor emeritus,
Nemzeti Közszerológati Egyetem
Rendészettudományi Kar

SUMMARY

Erdei, Árpád

Innovations, inventions and discoveries in criminal evidence [5–21]

The author presents, and comments on, some of the rules of evidence, of the new Hungarian Code of Criminal Procedure to enter into force in July 1, 2018. The legislative innovations introduced to the system of evidence, such as recognizing electronic data for a new type of proof, are in the center of the author's scrutiny.

Fantoly, Zsanett

The human rights, fundamental rights and constitutional rights aspects of law enforcement and criminal procedure [22–39]

Focusing on the case-law of the Hungarian Constitutional Court and the European Court of Human Rights the author analyses the relationship of law enforcement criminal procedure and fundamental rights.

Kónya, István

General rules of the new Code of Criminal Procedure [40–54]

The author provides an overview of the general, core provisions of the new Hungarian Code of Criminal Procedure.

Tóth, Mihály

Notes on the new criminal procedure act [55–71]

The author offers an overview of the fundamental principles and institutions of the new Hungarian Code of Criminal Procedure.

Hack, Péter

Prospects for reforming criminal procedure [72–84]

The author provides an overview of the most important, and most challenging aspects of the new Hungarian Criminal Procedural Code, the intention to speed up the process by making a deal with the offender. The article lists some of the possible benefits and risks of the chosen solutions.

Bánáti, János

A defence attorney's perspective on the Criminal Procedure Code [85–98]

The author provides a defense lawyer's analysis of the new Hungarian Criminal Procedure Code.

SUMMARY

Német, Noémi

Notes on suspicion [99–103]

Focusing on German criminal procedure law, the author provides an assessment of the concept and practical application of different grades of suspicion.

Finszter, Géza – Korinek, László

Tracing the footsteps of the lost suspicion [104–122]

The authors provide an overview of the intriguing way the new Hungarian Criminal Procedure Code incorporates covert investigation.

Sárkány, István

Violent crimes and terrorism:

criminological similarities and differences [123–152]

The author provides a comparison of the criminological attributes of violent crimes and terrorism.

Kátai, Rafael – Murai, András

The role of a police officer [153–163]

The authors provide a description of a Hungarian homicide investigation case, highlighting the importance of analytical police work.

ERDEI ÁRPÁD

Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban

Egy új eljárási kódexszel történő ismerkedés mindig izgalmasnak ígérkezik. Akkor is, amikor az előkészületekről a szakmai közvélemény megfelelő tájékoztatást kapott, és még inkább akkor, amikor a kodifikációs folyamatok a színpalak mögött, majdhogynem „alattomban” haladtak előre. Szívesen használtam volna a „zajlottak” kifejezést az események érzékeltetésére, de ha a kodifikáció a „szakma” szinte teljes kizárásával folyik, a „zajlás” említése eléggé stílszerűtlen – a dolgokat, ugyebár, ilyen esetekben éppen a nagy csend jellemzi. A 2017. évi XC. törvény, vagyis a IV. Be.¹ előkészítésében sem került sor hangos szakmai vitákra.

Preferencia

E dolgozat írásának idejére már több mint hat hónapot fordíthattam az új eljárási törvénnyel való ismerkedésre. Ennyi idő elég volt rá, hogy a kodifikátorok már az első módosítást is végrehajtsák rajta, nekem azonban még ahhoz is kevésnek bizonyult, hogy a rendszerének a logikáját (mert az bizonyosan van neki) felfogjam, és az újdonságait feltérképezzem. Ami az ismerkedést illeti, eleve úgy döntöttem, hogy eleinte azokra a területekre fordítom a figyelmemet, amelyek a tapasztalataim szerint a legtöbbet árulják el az eljárási törvények értékeiről és esetleges hiányosságairól. Az egyéb részekre később szándékoztam rátérni.

Nincs mód arra, hogy valamennyi megállapításomat és következtetésemet ismertessem e dolgozatban. A vizsgált területek listáját sem teszem közzé, de azt jelzem, hogy a bizonyítás témaköre, ami e dolgozat tárgya, előkelő helyen szerepel rajta.

A legelterjedtebb definíciók lényege szerint a büntetőeljárás a büntetőjogi felelősség eldöntésének a folyamata. Ennek egyik jellegzetessége az, hogy a büntetőjogi szempontból releváns igazság megállapítására irányul, mert az

¹ Az I. Be. az 1962. évi 8. sz. törvényerejű rendelet; a II. Be. az 1973. évi I. törvény; a III. Be. az 1998. évi XIX. törvény.

a büntetőjogi felelősség alapja. Nem ismeretes olyan büntetőeljárási rendszer, amely valaha is azt hirdette volna magáról, hogy a büntetőjogi felelősséget hamisságra kívánja alapítani.

A megkívánt igazság megismerése tények megállapítását igényli, és ennek a módja korunk büntetőeljárásában a bizonyítás, ami – ennek megfelelően – a büntetőjogi felelősség eldöntésében kulcsfontosságú elemnek mondható. Az a tétel pedig, miszerint valamely büntetőeljárási kódexnek a bizonyításra vonatkozó rendelkezései sokat elárulnak a törvény alkotóinak az igazságfelfogásáról és a tények tárgyilagos megállapításra irányuló igyekezetéről, nem kíván igazolást, mert belátható. Úgy vélem, hogy a témaválasztásom további indokolásának a szükségtelenségéről ugyanez mondható.

Ismeretség

Mielőtt az új törvény bizonyítási rendszerének a tárgyalásába kezdenék, néhány – a törvény egészét érintő – általános megjegyzést teszek. Az első arra vonatkozik, amire már céloztam: nem könnyű eligazodni benne. Ebben nagy szerepe van annak, hogy a miniszteri indokolás állításaival ellentétben a szabályozás sokszor szétszórta, és nem a lehetséges koncentrátságban jelenik meg.² Ugyanakkor a rendelkezések egy része nagyon ismerős, s ezért már többször feltettem magamnak a kérdést, valóban új törvényünk született-e. A válaszom természetesen csak igenlő lehet. Nehéz lenne elképzelnem olyan eljárási törvényt, amely az elődeinek bizonyos megoldásait vagy rendelkezéseit ne hasznosítaná. Ami viszont a IV. Be. kétségtelenül figyelemre méltó újdonságait illeti, úgy látom, hogy ezek – sajnos – a kelletténél csupán kisebb részben érdemelnek *elismerő* figyelmet. (A következő fejtegetésekben e kijelentést igazolom.)

Megjegyzem, az ismerős (vagyis átvett) rendelkezéseket sem köszöntöm a régi barátoknak járó boldog mosollyal. Egy részük olyan megoldásokat tartalmaz, amelyek már korábban kritikát váltottak ki. Különösen „szemet szűrő” azok jelenléte, amelyek a sokat bírált III. Be. formulázásában nyerték el

² A lehetséges példák közül egyet említek meg. A 23. § szerint a bíróság a hatáskörét és az illetékességet hivatalból vizsgálja. A 24. § szabályozza a hatásköri és az illetékességi összeütközés rendezését. Arról nem esik szó, hogy mi a teendő, ha valamelyiknek a hiányát állapítja meg. Az áttételről először a 350. § tesz említést, de csak a nyomozó hatóságra és az ügyészségre vonatkoztatva. A bíróságot érintően először a 484. § említi, és a 485. § kapcsolja össze a hatáskör és az illetékesség hiányával. A 485. § egyértelműen a statikus részbe tartozó szabályt tartalmaz.

a mostani kodifikátorok tetszését, olykor annyira, hogy a bennük rejlő hibák kijavítására sem tettek kísérletet. Ha nem viszolyognék a pikírt megjegyzésektől, ezt szerencsésnek mondanám, mert a rajtuk edződött jogászoknak az új kódex tanulmányozása közben ezekkel nem kell sokat foglalkozniuk, s így teljes figyelmüket az újdonságoknak szentelhetik. Így is szükségük lesz minden energiájukra, mert a riasztóan nagyszámú törvényszakasz (s bennük sok-sok bekezdés) áttekintése vár rájuk. A bizonyításról szóló rész sem rövid.

A bizonyításra vonatkozó legfontosabb rendelkezéseit a IV. Be. az úgynevezett *statikus* részében foglalja egybe. A *Bizonyítás* címet viselő Ötödik rész a XXVIII–XXXIV. fejezetből áll, és a törvény 163–213. §-ai teszik ki a tartalmát. A XXVIII. fejezet a bizonyítás általános szabályait rögzíti, a XXIX–XXXIII. fejezet a bizonyítási eszközökre, míg a XXXIV. fejezet a bizonyítási cselekményekre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.

Az Ötödik rész megőrizte a III. Be. által is alkalmazott *felépítési* rendszert, amelyben először jelent meg a bizonyítási *eszközök* és a bizonyítási *eljárások* dogmatikailag helyes megkülönböztetése és külön tartása. A XXXIV. fejezet azonban a „bizonyítási cselekmények” címet viseli. A bizonyítási eljárások nevének a megváltoztatása – szerencsére – nem felfogásváltozást jelez.

Bizonyítást érintő rendelkezések másutt is találhatók; a törvény statikus része (például a kényszerintézkedések szabályai között), de a *dinamikus* része szintén rögzít ilyeneket.

Viszony

E dolgozat bevezető részében a bizonyítást az igazság megállapításának a módszereként említettem, és a szakirodalom is ekként tárgyalja.³ Ennek megfelelően a törvény bizonyítási rendszerének a vizsgálata előtt célszerű megállapítani, miként értelmezi az igazságot, amelynek a feltárására bizonyítást ír elő.

Az igazságot a IV. Be. először a preambulumban, a megállapítása iránti igény összefüggésében említi, ám anélkül, hogy a természetére utalna. A ke-

³ Árnyalatnyi különbségek egyaránt kimutathatók a szerzők nézetei között, de az a tétel, hogy a büntetőeljárásban az igazság megállapításának az egyik feltétele a bizonyítás lefolytatása, valamilyen módon mindenkinél jelen van. Lásd például Cséka Ervin: A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. KJK, Budapest, 1968; Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972; Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006.

resettség jellege azonban a bizonyítás szabályaira jelentős befolyást gyakorolhat. Az *anyagis (materiális)* igazságot kereső inkvizitórius rendszer nyomán az európai kontinentális rendszerek bizonyítási joga alapvetően ezt tekinti elérendőnek. Így a bizonyítás arra irányul, hogy a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos összes körülmény megismerhető legyen, és a bíróság a határozatát mindezekre alapítva hozhassa meg. Az *alaki (formális, processuális, perbeli, eljárási)* igazság megállapítását célnak tekintő akkuzatórius rendszerben a bíróság elé vitt, eldöntendő kérdések helyes megválaszolását lehetővé tevő ténymegállapítás az elérni kívánt cél. A jogvitában fel nem hozott tények megállapítására a bíróság nem törekszik.

Belátható, hogy e két rendszerben a bizonyításra háruló feladatok eltérnek, bár inkább a terjedelemben, és nem a bizonyítás eszközeiben láthatók különbségek. A bizonyítás felfogása és a reá vonatkozó elméletek viszont jelentős különbségeket mutatnak. Tapasztalható az is, hogy a hagyományosan a materiális igazság elérését célnak tekintő büntetőeljárási rendszerekben megjelennek a formális igazság elérésével beérő megoldások – rendszerint a célszerűség nevében.

A IV. Be. sem mentes ettől a tendenciától, mint ahogyan az elődje sem az. Az anyagis igazság eszméjének a feladására azonban még e legutóbbi kodifikáció sem vállalkozott, s ezt az elmélet művelői sem sürgetik. Látni való viszont, hogy a formális igazságra törekvés jelenlétének a jelei sokasodnak a törvényben. A különböző egyezségkötési lehetőségek széles köre és az igénybevételük törvényi szorgalmazása természetesen a formális igazsággal való megbékélést sugallja. Ennek ellenére a preambulumban jelző nélkül említett igazság az eljárásjogot értők számára (a megszokás folytán) a materiális igazságot jelenti, s ha valaki mást gondolna, a miniszteri indokolás megmutatja számára a helyes utat. Az ugyanis nagy reverenciával az anyagis igazságról beszél – ha egyáltalán említi. Igaz, az indokolásban írtak *senkit* sem köteleznek.

Legyen azonban akármilyen a természete az elérni kívánt igazságnak, a preambulumon kívül a törvény nem szól róla, bár egyes helyeken az általa alkalmazott „valóság” kifejezés félreérthetetlenül az „igazság” szó helyettesítésére szolgál.

Ha az igazság említésére nem akadt is hely a törvényben, a bizonyítást érintő előírások már az alapvető rendelkezések között is lelhetők, mégpedig *A bizonyítás alapvetései* című 7. §-ban.

Törvénytörzszakaszok címéhez általában nem szokás kritikai megjegyzéseket fűzni, de most megteszem, mert a tartalmat érintő alapot látok rá.⁴ Az öt bekezdésből álló szakasz öt különböző kérdésről rendelkezik. Az (1) bekezdés a vád bizonyításának vádlói kötelezettségéről szól, a (2) bekezdés a terheltnek az ártatlansága bizonyítására kötelezését tiltja meg. A (3) bekezdés az önvádra kötelezés tilalmát, a (4) bekezdés az *in dubio pro reo* elvét foglalja magában. Az (5) bekezdés a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásáról, vagyis arról rendelkezik, hogy a büntetőbíráskodást, az ügyészséget és a nyomozó hatóságot a terhelt bűnösségét illetően nem köti a más eljárásban hozott határozat, illetve az ott megállapított tényállás. Érdemes ezeket a rendelkezéseket közelebbről is szemügyre venni!

Az (1) bekezdés a bizonyítási tehernek az ártatlanság vélelméből következő rendezését tartalmazza, és persze szoros kapcsolatban áll a bíróság vádhoz kötöttségével is. Az ítélező bíróságnak a 6. § szerint a vádról kell döntenie, a vád pedig általában a terheltnek a büntetőtörvénybe ütközőnek állított magatartásáról szól. Az eljárási feladatok megoszlásának megfelelően a vádlóra hárulnak a bizonyítás terhei azokban a kérdésekben, amelyek a vád tárgyává tett cselekmény terhelt általi elkövetésére és a terhelt bűnösségére vonatkoznak.

Már abból a tényből, hogy a bekezdés a *vád bizonyításáról* rendelkezik, egyértelmű, hogy a szabály (csakúgy, mint maga a funkciómegosztás elve) csupán az eljárás vádemelés utáni szakaszában érvényesülhet. A bizonyítás alaptételei azonban a vádemelést megelőzően is érvényesek, s így a megalapozásukra az (1) bekezdés nem szolgálhat.

A (2) bekezdés mintegy nyomatékossítja és megerősíti a bizonyítási teher viselésének a szabályát. Mivel az ártatlanság vélelme a vele ellentétes bírósági határozat jogerőre emelkedéséig fennáll, a terhelt az ártatlanságának a bizonyítására logikusan nem kötelezhető. A tilalom a tisztességes eljárás követelményeihez is kapcsolódik. A szabály azonban nem zárja ki, hogy a terhelt a védelemhez való jogát az „ártatlansága” bizonyításával gyakorolja (például alibit igazol a bűncselekmény elkövetésének idejére).

⁴ Formai alapom ugyancsak van, ezt azonban csak szubjektív vélekedésként tudom kezelni. Az „alapvetései” kifejezés, a nyelv fejlődésének jeleként ellenszenvet vált ki belőlem. Tisztában vagyok vele, hogy az utóbbi években jogszabálysövegekben és tudományos munkákban egyaránt előfordul, de akkor sem értem. Nem tudom, hogy több, az alapok lerakására irányuló műveletet jelent-e, vagy azt fejezi ki, hogy valamilyen nézet, állítás, vagy rendelkezés több különböző alapon áll-e. A legvalószínűbb az, hogy az „alapjai” kifejezés helyettesítésére használja az újabb idők nyelvújítása. Lehetséges természetesen, hogy a kritikai észrevételeim kiváltója a korszerű magyar nyelvben való járatlanság, amit régebben tudatlanságnak is neveztek.

A (3) bekezdésbe foglalt tilalom – bár nyilvánvalóan a bizonyításra is vonatkozik – szorosabb összefüggést mutat a tisztességes eljárás követelményeivel.

A (4) bekezdés az *in dubio pro reo* tételt rögzíti, amit egyébként az ártatlanság vélelmével hoz kapcsolatba az elmélet. Kétségtelen viszont, hogy a bizonyítékok értékelésére vonatkozó előírásnak is minősíthető.

A törvényszakas első négy bekezdésében – mint jeleztem – némi erőfeszítéssel még felfedezhető a kapcsolat a bizonyítással. Az (5) bekezdésben írt rendelkezés elhelyezése azonban teljességgel zavarba ejt. A büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának a követelménye (vagyis a más eljárásokban tett megállapításoktól való függetlenség) feltétlenül *túlmutat* a bizonyításon. Valójában a büntetőítélkezés sajátosan egyedülálló, s az ugyanazon tényeket más szempontból elbíráló egyéb szervek döntéseitől független voltát fejezi ki. Nem lehetetlen, hogy önálló törvényszakasba foglalva lenne jobb helye az alapvető rendelkezések körében.

A 7. § tartalmának talán szükségtelenül hosszú elemzése arra irányult, hogy feledtessem a címválasztás szerencsétlen voltának valószínűleg *kicsinyes* hánytorgatását. Megjegyzéseim természetesen nem érintik a 7. §-ban foglaltak tartalmi helyességét, ami független attól, hogy a rendelkezések nem közvetlenül a bizonyítási rendszerhez kapcsolódnak.

Medve

A bizonyítás általános szabályait a IV. Be. a XXVIII. fejezetben tárgyalja. Az öt szakaszból álló fejezet a felépítésében követi a III. Be. rendszerét, a rendelkezések tartalmában azonban a hasonlóságok mellett néhány újdonság is felbukkan. Ezek egyike-másika idegenszerű a korábbi törvények megoldásaihoz szokott jogásznak, e tény azonban önmagában nem ad alapot az elutasításukra.

Valamely új kódex rendelkezéseinek a kifogásolása csupán azért, mert mások, mint az előző törvényben foglaltak, tiszta badarság. Ennek ellenére a III. Be. fogadtatásában a negatív vélemények nem ritkán erre az évrre épített szemrehányásokban nyilvánultak meg, noha képtelenségük látni való. Ha egy új törvény nem szolgál semmilyen újdonsággal, nem lehet képes betölteni a rendeltetését, amelybe az elődje hiányosságainak a kiküszöbölése is beleértendő. Érdemes azonban arra a tényre is emlékezni, hogy az újdonság sem *önmagában* érték, ha úgy tetszik, nem minden érték, ami új. Az újdonság

ságot tehát nem kell eleve gyanakvással, de célszerű némi óvatossággal fogadni, mert az *új* is lehet tévedés vagy hiba.

E rövidke lelki felkészülés után immár eljött az ideje a IV. Be. bizonyítási újításai szemrevételezésének. Lássuk hát a medvét!

A bizonyítás tárgyáról a 163. §-ban írtak lényegileg a III. Be. nyomvonalán haladnak. A bizonyítás tárgyát továbbra is a büntető anyagi jogi és eljárásjogi relevancia határozza meg. A kifejezésbeli különbség ellenére az igazság megismerése a cél a tények megállapításában, és megtalálható a meghatározott tények bizonyításának szükségtelenségéről szóló rendelkezés is a törvényszakaszban. Eltérés három ponton mutatkozik, s egy közülük nagy jelentőségű.

Az első a (2) bekezdésbe foglalt rendelkezés, amely (a kijelentő mód alkalmazásával) kötelezővé teszi, hogy a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság valósághű tényállásra alapozza a döntését. A törekvés érthető, ám a törvényhozói parancs megvalósulása nehezen állapítható meg.

A nyomozó hatóság által valósághűnek ítélt tényállást az ügyészség nem szükségképpen ítéli annak, és az általa megállapított tényállásnak is lehet ez a sorsa a bírósági eljárásban. Az is előfordulhat, hogy a másodfokú bíróság az elsőfokú döntésről mondja ki, hogy nem valósághű tényálláson alapul, s ezért hatályon kívül helyezi. Tovább köztöködve megjegyzem, hogy a felmentő ítéletek egy része éppen azért születik, mert a bíróság nem bizonyos a megállapított tények összességének a valósághű voltában, ezért a terheltet felmenti.

A második eltérést a (3) bekezdés tartalmazza, amely szerint a bíróságnak az ítékezés során a tényállást a vád keretein belül kell tisztáznia. Ez annyiban újdonság, hogy a bíróság vádhoz kötöttségét a törvény a bizonyítás keretébe foglalva is kimondja, és nem bízza kizárólag az alapvető rendelkezésekre (a 6. §-ra) a kérdés szabályozását. A tényállás tisztázását a vád keretein belül félreérthetetlenül a bíróság kötelezettségévé teszi.

A 163. § (2)–(3) bekezdéséhez fűzött megjegyzéseimhez hasonlókat a dolgozat további részeiben nem szándékozom tenni. Ezek ugyanis lényegileg szövegkritikák, s ha a pontosság hiányát jelzik is, a helyzeten mit sem változtatnak. Akinek szüksége van rá, így is értheti, miről szólnak a rendelkezések, ezért e dolgozat reménybeli olvasóit kár lenne további szörszálhasogató magyarázatoknak kitenni.

Ezzel rá is térek a harmadik, a bizonyítás tárgyát érintő legfontosabb újdonságra: 163. § (4) bekezdés c) pontja a bizonyítás nélküli ténymegállapítás lehetőségét bővíti.

A rendelkezés lényegileg a szükségtelen bizonyítás elkerülését kívánja lehetővé tenni, csakúgy mint a bekezdés *a)* és *b)* pontja. Míg azonban az *a)* és *b)* pont a mindenki által ismertnek tekintett, illetőleg az eljárást folytató bíróság, ügyészség, illetve nyomozó hatóság hivatalos tudomása körébe tartozó tények bizonyítás nélküli megállapítását teszi lehetővé, a *c)* pont a vádló, a terhelt és a védő által együttesen *valónak elfogadott tény* bizonyítását jelöli meg szükségtelennek. A felsorolt esetekben a törvény szerint a bizonyításra nincs szükség, de az nem tilos. Ha tehát a bizonyítás lefolytatása kívánatosnak látszik, elrendelhető.

Az 508. § a fordított irányból közelít. Úgy rendelkezik, hogy a tárgyalás előkészítése során a bíróság a vádlott nyilatkozata alapján, és az ügyész észrevételének meghallgatása után *mellőzheti* a bizonyítást az ügyész, a vádlott és a védő által „valónak elfogadott tények” tekintetében. Hasonló rendelkezést tartalmaz az 519. § is. Ezek üzenete az, hogy a bizonyítást általában ilyenkor is le kell folytatni, de a mellőzésnek sincs akadálya.

Az eredmény természetesen ugyanaz mindhárom törvényszakasz esetében: az eljárás folytatója eldöntheti, hogy lefolytatja a bizonyítást, vagy sem. Ettől függetlenül érdekes, hogy a statikus részbe foglalt, a bizonyítás *szükségtelenségét* kimondó szabályt [163. § (4) bekezdés *c)* pont] a dinamikus részben (508. és 519. §) található, a bizonyítás *mellőzését* lehetővé tevő rendelkezések kifejezetten gyengítik. (A rendelkezések egyéb ellentmondásainak a bemutatását *mellőzöm*.)

Az eljárás gyorsítása szempontjából a 163. § (4) bekezdés *c)* pontjában írt megoldás célszerűnek ígérkezik, és külföldi példákból ítélve az ígéret beválthat. Ehhez azonban a vádló, a terhelt és a védő együttműködésére van szükség, és csak a gyakorlat mutathatja meg, annak milyenek az esélyei. Mint ismeretes, az eljárás gyors befejezése nem áll feltétlenül egyformán a vád és a védelem érdekében.

Spekulatív aggályként felhozható a megoldás ellen, hogy az eljárásban részt vevő személyek egyike-másika számára a bizonyítás elmaradása előnytelen lehet. (A sértett például gondolhatja, hogy bizonyos tények egyetértés alapján történő megállapítása a polgári jogi igénye megítélését veszélyezteti, mert az elmaradó bizonyítás során kiderülhettek volna neki kedvező tények.) Amennyiben viszont a vád és a védelem funkcióját ellátó személyeken kívül másnak is beleszólása lehetne a kialakításába, az egyetértés létrejöttének a kilátásai nagy valószínűséggel jelentősen romlanának.

A témakör tárgyalása illendő lezárásához egy rövid megjegyzést tartok megfelelőnek: a tények valóságának a vádló, a terhelt és a védő általi együt-

tes elfogadása jóval kevésbé alkalmas az anyagi, mint a formális igazság megállapítására.

Áttérve most a 164. § bemutatására, mindenekelőtt azt jegyzem meg, hogy ennek tartalmát egyrészt feltétlenül pozitívnak, másrészt aggályosnak találom.

Pozitív elemeknek az (1) és a (2) bekezdésbe foglaltakat vélem. Az első a vád bizonyításának a vádlóra háruló terhét bontja ki. A második azt mondja ki, hogy a bíróság bizonyítékot csak indítvány alapján szerez be.

A két bekezdés tartalma összességében a funkciómegosztás elve iránti elkötelezettséget fejezi ki, és az anyagi igazság megállapítása, illetve a funkciómegosztás által kifejezett követelmények összeütközésének esetén az utóbbit részesíti előnyben. A pozitív elem éppen ez, mert a III. Be. 75. §-ának alkalmazásában a 2002-es, majd 2006-os módosítása által előidézett anomália felszámolására irányul. (A korábbi iktatta az eredeti szövegbe a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására törekvés követelményét. A későbbi ezt azzal egészítette ki, hogy a bíróság indítvány nélkül nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. Így a bíróság számára megszületett a materiális igazságra törekvés előírása és a funkciómegosztás elve közötti választás kényszere, ha azt észlelte, hogy a vád bizonyítására alkalmas bizonyítási eszköz beszerezhető lenne, de erre az ügyész nem tett indítványt.)

Az aggályokat számomra és mások számára is a (3) bekezdésbe foglaltak okozzák. Ez ugyanis a (2) bekezdéssel szemben azt tartalmazza, hogy indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására *nem köteles*. A két bekezdés alapján tisztázatlan helyzet áll elő: a (2) bekezdés parancsa szerint a bíróság bizonyítékot csak indítványra szerezhet be, míg a (3) bekezdés szerint indítvány hiányában arra nem köteles.

Az új keletű (újraszületett vagy inkább életben tartott?) anomália a törvényjavaslat beterjesztését követően jogász körökben ismertté vált, kritikai megjegyzéseket is kiváltott. Ilyeneket először *Tóth Mihály*-tól hallottam. Sajnos, nem jutottak el a javaslat kiigazítása érdekében tenni képes személyekhez. A jogi cifraság részletei iránt érdeklődőknek *Tóth Mihály* a *Belügyi Szemle* jelen számában közölt dolgozatát ajánlom.

Felfedezések vagy találmányok

A IV. Be. a bizonyítási eszközök meghatározásában újításokat hoz, a kérdés azonban az, hogy a kodifikátorok új felfedezéseket tettek-e, vagy maguk találtak fel valamit. Felfedezésről akkor lenne szó, ha valami létező, de eddig ismeretlen dologra vagy tényre bukkantak volna, feltalálásról viszont akkor, ha eddig nem létező valamit ők maguk hoztak volna létre. A büntető eljárás-jog tudományában uralkodó felfogás szerint a bizonyítási eszközök világában egyikre sincs lehetőség.

Ugyane felfogás szerint a bizonyítandó tényeket a bizonyító tények, más néven bizonyítékok segítségével lehet megállapítani. A bizonyítékok viszont a bizonyítási eszközökből ismerhetők meg, amelyek személyi vagy tárgyi jellegűek lehetnek. Az előbbi kategóriába tartozik – mondja az elmélet – a tanúvallomás, a terhelt vallomása és a szakvélemény, míg az utóbbi a tárgyi bizonyítási eszközt és az okiratot foglalja magában. *Király Tibor* fejtegetései nyomán vált uralkodóvá (bár nem egyedülivé) az az álláspont, amely szerint e felsorolás kimerítő jellegű, és nem képzelhető el olyan bizonyítási eszköz, amelyik kívül esnék az említett körön.

Tény viszont, hogy ha a kör nem is bővíthető, a szűkítésének nincs akadálya. Ezt az angolszász bizonyítási rendszerek igazolják, amelyekben például a tanúvallomás kategóriájába tartozik a szakvélemény és a terhelt vallomása is – ha ugyan vállalja a tanúskodást.

A bizonyítási eszközök köre bővítésének a lehetetlenségét valló felfogást a IV. Be. elveti, de a szűkítés lehetőségét is kihasználja. A bizonyítási eszközök hagyományos kataszteréből kettőt (a tárgyi bizonyítási eszközt és az okiratot) összevon. Végül azonban a listán szereplő tételek száma növekszik, mert megjelenik rajta a pártfogó felügyelői vélemény és az elektronikus adat.

Más típusú változást jelent a bizonyítási eszközök minden eddigitől eltérő sorrendjének a megállapítása. A terhelt vallomása az első Be. felsorolásában került az utolsó helyre, előtte első volt. A második helyre most került először.

Az első Be. azért helyezte el utolsóként a listán, hogy jelezze, a terhelt vallomása csupán egyike a bizonyítási eszközöknek, és nem kell kiemelt helyen kezelni. „A felsorolás egyben rangsorolás is” dogmatikai tételénél fogva az utolsó hely minden más bizonyítási eszköznél kevésbé fontosnak minősítette. Amint az akkori szakirodalomban többen is kifejtették, erre azért volt szükség, mert a terhelt beismerő vallomása az egyéb bizonyítási eszközök beszerzésére tett nyomozási erőfeszítések lanyhulását, viszont a beismerésre rábírás során olykor túlkapások előfordulását okozta. E káros jelensé-

gek alapja – magyarázta tovább a szakirodalom – az a téveszme, hogy a beismerés, ha formailag már nem is a bizonyítékok királynője, ténylegesen mindent eldönt a büntetőügyek nyomozásában, sőt később is.

(Más kérdés, hogy a dogmatikai szabálynak a nyomozási gyakorlatot jó-tékonyan befolyásoló hatásához fűzött várakozásokat bárki is komolyan vehette-e. A nyomozási – mi több, a bírósági – gyakorlat mindig is törekedett a beismerő vallomás megszerzésére, mert a tapasztalatok a hivatalosan hirdett nézetekkel szemben a jelentősége mellett szóltak. Úgy találom, hogy a hivatalos támadásoknak nem a beismerő vallomások jelentősége, hanem közvetlenül a megszerzésük érdekében elkövetett „túlkapások” ellen kellett volna irányulniuk – ha az olvasó megbocsátja az eufemizmust. Talán némi felfogásváltozás sem ártott volna. Nehezen igazolható ugyanis az a nézet, hogy a terhelt *beismerő* vallomása mindig kiemelkedő súlyú bizonyítási eszköz, a tagadásának viszont – lévén hogy az ilyesmi a terhelték körében elítélendően elharapódzott szokás – a súlya mindig csekélyke.)

A IV. Be. alkotói a terhelt vallomását a tanúvallomás után helyezték el a felsorolásban. A miniszteri indokolás ennek nem adja a magyarázatát. Látható azonban, hogy a személyi jellegű bizonyítási eszközök felsorolásával kezdődő lista a tanúvallomás–terhelt vallomása–szakvélemény hagyományos hármását a pártfogó felügyelői véleménnyel kiegészítve tér át a tárgyi jellegű bizonyítási eszközökre, és azok legújabbjával (az elektronikus adattal) zárja a sort. Úgy látszik, hogy a felsorolást egyéb dogmatikai megfontolások nem befolyásolták.

A dogmatika találgatásokra hajlamos művelői természetesen mondhatják azt, hogy az egyezségek elterjedése a büntetőeljárásban újból megemelte a terhelt beismerésének az értékét, és ezért lépett előre a rangsorban. Arra azonban nem adnak választ, hogy ha így van, miért csak a második helyig jutott.

A bizonyítási eszközökre vonatkozó részletes szabályozás teljes kritikai elemzése messze meghaladná e dolgozat kereteit, annak ellenére, hogy a megírására szóló felkérés szerint a szerkesztőség terjedelmi korlátokat a nem szabott. Attól azonban, hogy a felkínált szabadsággal visszaéljek, visszatart a józan önmérséklet (amely azt súgja, mindent elmondani semmiképpen sem tudnék). Emiatt a lényegében érintetlenül maradt bizonyítási eszközök tárgyalását mellőzöm, csak a tárgyi jellegű bizonyítási eszközök összevonásáról és az új bizonyítási eszközökről fejtem ki a véleményemet. (Nem lesz kedvező.)

Általánosságban megjegyzem azonban, hogy a bizonyítás „klasszikus” eszközeinek a szabályozása is mutat olyan jeleket, amelyek szemléletváltás-

ra utalnak. Így a terhelt vallomásának, úgyszintén a tanú vallomásának a szabályozásában felismerhető az a törekvés, hogy az egyszer megtett vallomás felhasználhatóságát a jogalkotó igyekszik biztosítani olyankor is, ha utóbb a vallomástételt a terhelt vagy a tanú megtagadja. Nem látszik bizonyosnak, hogy ez megfelel a korszellemnek.

A szakvélemény esetében a szabályozás módjával szemben is vannak fenntartásaim. A IV. Be. nagymértékben támaszkodik a szabályozásban a szakértői törvényre (2016. évi XXIX. törvény), ami nem kifogásolható. Nem szerencsés azonban, hogy néhány alapvető kérdést nem tisztáz, s a válaszokat a szakértői törvényben sem lehet megtalálni.

Megítélésem szerint mindezeknél komolyabb aggályokra adhat okot a magánszakértőre vonatkozó szabályozás. Ez ugyanis nehezebbé teszi a védelem alanyai számára, hogy a hatóság által kirendelt szakértő véleményével szemben az általuk megbízott szakértő véleményét felhasználják, s e szakértőt a kirendelt szakértővel azonos jogállással ruháztassák fel az eljárásban. Az aggályok eloszlatásához vagy igazolásához szükséges vizsgálódást azonban e dolgozatnál jóval nagyobb lélegzetű munka végezhetné el.

Azok a problémák, amelyek bemutatását ígérem, ugyancsak nehezen soríthatók be a rendelkezésre álló keretekbe, de az erre irányuló kísérlet talán nem reménytelen.

Előléptetés

A pártfogó felügyelői véleményt a 2003. évi II. törvény iktatta be a III. Be. szövegébe, és azóta – csakúgy, mint ahogyan annak a törvénynek úgyszólván minden intézménye – számos módosításon esett keresztül. A IV. Be. gyakorlatilag a 2013-ban kialakult szöveget ismétli meg, a rendelkezések tartalmához csak néhány ponton nyúlt. Átalakította viszont azt a szerkezetet, amely a III. Be. „önfejlődése” során nyerte el az utolsó formáját, és ezzel együtt néhány stilisztikai változtatást is végrehajtott.

A legnagyobb változás, amelyet a IV. Be. hozott, kétségtelenül az a tény, hogy a pártfogó felügyelői vélemény, amely a szakvélemény speciális változataként került be a III. Be. szövegébe, immár önálló bizonyítási eszközként, a XXXII. fejezetben olvasható.

A IV. Be. alkotóinak e változást előidéző döntését az magyarázhatja, hogy a pártfogó felügyelői vélemény lényegileg más, mint a szakvélemény. Elkészítéséhez szükség van ugyan sajátos ismeretekre, ám ezekről nehezen állít-

ható, hogy a különleges szakértelem kategóriájába tartoznának. A pártfogó felügyelői véleményben megjelenő tényközlések a nyomozó hatóság által is felderíthetők.

Ami a véleményi részt illeti, az abban megjelenő állítások inkább tapasztalatokon alapuló predikciók a terhelt jövőbeli magatartásáról és a bíróság által alkalmazandó intézkedések várható hatásáról, mint tudományosan igazolt tételek alapján kiszámítható valószínűségek. Elismerendő viszont, hogy a pártfogó felügyelő birtokában van az ilyen predikciókra őt feljogosító, államilag elismert képzettségnek. Mindezek alapján a pártfogó felügyelői vélemény kivonása a szakvélemény fogalma alól nem helyteleníthető, ám az, hogy önálló bizonyítási eszközzé emelkedett, ellenvetésekre ad okot.

A miniszteri indokolás a pártfogó felügyelői véleményt egyfajta „döntést elősegítő” bizonyítási eszköznek tekinti. Ez azt jelenti, hogy a bizonyítékot hordozó bizonyítási eszközök mellé új típusú, a döntést elősegítő bizonyítási eszközt sikerült feltalálni. Abból kiindulva, hogy milyen döntések előtt szerezheti be a bíróság és az ügyészség, mind a feltárt tényekkel, mind pedig a véleményi részben közöltekkel a szankcióalkalmazás kérdésének, illetőleg az eljárási mód megválasztásának az eldöntését segítheti elő. Elméleti szempontból a bizonyítási eszköz fogalmának ez a kiterjesztése vitatható, de a jogalkotói döntés megszületett, és a helyességéről lehet vitatkozni, de az érvényességéről nem.

A pártfogó felügyelői vélemény beszerzéséről szóló rendelkezések a III. Be.-ben írtakhoz képest alig változtak. Az eltérés mindössze annyi, hogy a vádemelés elhalasztása helyett a feltételes ügyészi felfüggesztés intézményére utal [202. § (1) bekezdés *b*) pont]. [Megmaradt az a sokatmondó szabály is a 202. § (3) bekezdésében, miszerint a pártfogó felügyelői véleményt a pártfogó felügyelő készíti el.]

Még egy sajátos szabály érdemel külön említést, nevezetesen az, amelyik a pártfogó felügyelőre a szakértőre vonatkozó szabályok alkalmazását írja elő – kivételekkel. Ezek nyilvánvalóan a szakértő és a pártfogó felügyelői véleményt készítő személy feladatainak eltérő jellegére tekintettel születtek.

Furcsa módon egészében alkalmazandó a pártfogó felügyelőre a 196. §. Ennek a (4) bekezdése kizárja a felhasználható bizonyítékok közül a terheltnek, a tanúnak és a sértettnek a szakértő (s ezzel pártfogó felügyelő) előtt tett azon közlését, *„amely a vizsgálat tárgyára [...] illetve az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozik”*. Ez a szabály azonban megakadályozza, hogy a pártfogó felügyelő a „predikciói” alátámasztására felhasználja azokat a közléseket, amelyeket a cselekményéről a terhelt önmaga, a tanú vagy a

sértett tett. Ha ugyanis ezek szerepelnek a pártfogó felügyelői véleményben, ami bizonyítási eszköz, akkor bizonyítékok, és mint olyanok nem használhatók fel. Kérdés, miképpen tudja ekkor betölteni a vélemény a döntést segítő funkcióját⁵.

Fúzió

A személyi jellegű bizonyítási eszközök után a tárgyi jellegűek tárgyalása következne, ám ennek a lehetőségét a IV. Be. szabályozása egy huszárvágással megszüntette: a tárgyi jellegűnek tekintett okiratot és az ettől elkülönült iratot a tárgyi bizonyítási eszköz fogalma alá vonta. Emiatt ebbe a fogalomba eltérő természetű elemek tartoznak, amelyeket a IV. Be. definiál is.

A tárgyi bizonyítási eszközt a IV. Be. az elődje megoldását követve a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas tárgyként határozza meg, ám az ilyen tárgy fogalmába tartozónak jelöli meg az iratot és az okiratot is. Az iratot olyan tárgyi bizonyítási eszközként definiálja, amely különböző eljárásokkal adatokat rögzít, külön nevesítve a papíralapú vagy *elektronikus adatként* létező szöveget, rajzot, ábrát. Az elektronikus adat kivételével minden elem megtalálható a III. Be. által alkalmazott meghatározásban is. Okiratnak viszont az olyan iratot tekinti, amely a III. Be. által adott okirat-definíciónak is megfelel. Ezzel tulajdonképpen egy lépcsőzetesen felépülő definíció-rendszer hozott létre, amely a legáltalánosabb fogalomból (*tárgyi bizonyítási eszköz*) indulva az *irat* fogalmát használva jut el az *okirat* kategóriájához.

Az ismertetett rendszerben jól felismerhető az elemek két elkülöníthető köre. Az egyik, az adott helyen és adott állapotban való létezésük tényével bizonyító tárgyi bizonyítási eszközöket foglalja magában, a másik a bennük rögzített információ vagy adat tartalmával bizonyító eszközöket jelöl.

Nem kétséges, hogy mind az irat, mind pedig az okirat a hordozott tartalom *tárgyi* formája. Ebből következően a tárgyi bizonyítási eszköz fogalmába besorolhatók ugyan, de kizárólag formai alapon. Tartalmilag nyilvánvalóan különböznek tőle, és külön kategóriát képviselnek.

⁵ A pártfogó felügyelői vélemény emlékeztet az amerikai *presentence report* (bünteteskiszabást megelőző vizsgálati jelentés) intézményére. Ezt a bűnösnek talált vádlott büntetésének kiszabása előtt készíti el az erre hivatott bírósági tisztviselő a terheltet érintő azon körülményekről, amelyek a bünteteskiszabást befolyásolhatják. Ott azonban e körülményeket a tárgyalás nem tisztázza, mert az elv az, hogy a tárgyalás nem a vádlott személyéről, hanem a cselekményéről szól. A vegyes rendszerű eljárásban a cselekmény és az elkövetője megítélése egyidejűleg folyik, a pártfogó felügyelői véleménynek ezért szükségképpen a tárgyalás anyagává kell válnia.

Ha a bizonyítási eszközök listájának átalakításával a kodifikátorok valamilyen célt kívántak szolgálni, ez a szabályozásból nem derül ki. A tárgyi bizonyítási eszköz fogalmát és a példálódzó felsorolást változatlanul megtartották. Azzal, hogy az irat mellett az okiratot is tárgyi bizonyítási eszközként kezelik, számszerűleg csökkentették ugyan a bizonyítási eszközök számát, ám hiábavaló kísérletet tettek az egységes „tárgyi bizonyítási eszköz” kategória megteremtésére. Ezt maga a törvényszöveg igazolja.

A tárgyi bizonyítási eszköz, illetve az irat/okirat azon az alapon sorolható azonos kategóriába, hogy mindhárom *tárgyi jellegű*. A bizonyításban azonban nem az általános jellegüknek, hanem a természetük lényegének megfelelően jutnak szerephez. A fogalmuk meghatározásában a tárgyi bizonyítási eszköznél annak az adott sajátosságokkal való létezéséből, az iratnál és okiratnál a tartalomtól eredő bizonyítási képesség továbbra is megtalálható. Ami tehát történt, nem igényel érdemi változást a bizonyítás gyakorlatában, a bizonyítási rendszer dogmatikai összekuszálása pedig legfeljebb az elmélet művelőinek fáj. Rövidesen láthatóvá válik azonban, hogy az újító szándék mindig képes átlépni a dogmatikai akadályokon.

Rébusz

Az ugyancsak a XXXIII. fejezetbe foglalt elektronikus adat vitathatatlanul *találmány* a bizonyítási eszközök körében. A róla szóló rövidke törvényszakasz felidézése nélkül úgyszólván lehetetlen róla beszélni. Íme:

„205. § (1) *Elektronikus adat a tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.*

(2) *Ahol e törvény tárgyi bizonyítási eszközt említ, azon e törvény eltérő rendelkezése hiányában az elektronikus adatot is érteni kell.*”

Az (1) bekezdésbe foglalt, és az informatikai terminológiában járatlanok számára nehezen érthető definíció értelmező rendelkezésként már a Btk. 423. § (5) bekezdésében megjelent, ahová a 2014. évi LXXII. törvény 86. §-a iktatta be. A teljes megértése érdekében azonban talán jobb az eredeti forrásból meríteni.

A kútfő az Európa Tanács 2001. november 23-án, Budapesten elfogadott, a számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye, amelynek a *Meghatározások* címet viselő 1. cikke az a) pontjában a számítástechnikai rendszer, a

b) pontjában pedig a számítástechnikai adat fogalmát határozza meg. A IV. Be. rendelkezésének a megértése szempontjából az utóbbi a fontosabb, mert egy szó eltéréssel ugyanaz, mint amit a Be. 205. § (1) bekezdéséből már megismerhetett a nyájas olvasó. Az egyetlen eltérés oka az, hogy a definíció keletkezése idején használatos „számítástechnikai” jelzőt egy ideje már egyebek között az „elektronikus” váltotta fel (és még legalább három más).

Ezen értelmező rendelkezés az egyezmény számára bizonyára hasznos, mert az feltehetően bonyolultabb számítástechnikai kérdésekkel foglalkozik, mint a most tárgyalt törvényszakasz. Mint azonban látható, az itteni átvétel ugyancsak definíciós célokra történt, és ebből kellene megtudhatónak lennie annak, hogy mi is a 165. § f) pontjában a listára felvett új bizonyítási eszköz.

Az elektronikus adat definíciójában a *genus proximum* a tények, információk, vagy fogalmak triásza, vagyis ezek bármelyike minősülhet elektronikus adatnak, ha az információs rendszer általi feldolgozást lehetővé tevő formában jelenik meg. Az ilyen értelemben vett elektronikus adatot bármilyen adathordozó rögzítheti, ha a rajta tárolt adat feldolgozását a megfelelő program lehetővé teszi. A fogalom – a kiterjesztése révén – magában foglalja azt a programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.

A definíció értelmezése nem könnyű, és ehhez a miniszteri indokolás meg sem kísérel segítséget nyújtani. Az előző bekezdésben írtakon túl – a jobb megértést segítő – Szabó Imre magyarázó megjegyzéseit ajánlhatom az érdeklődők figyelmébe. Szerinte „[s]zemantikus síkon az adat az információt jelenti. Azonban nemcsak emberi közlést kell ezen érteni, hanem egy számítástechnikai berendezés által önállóan előállított, és egy másik gép vagy szoftver számára nyújtott utasításokat is. A definíció értelmében tehát egy digitális fénykép ugyanúgy számítástechnikai adatnak minősül, mint egy szöveges dokumentum, vagy valamely operációs rendszer a maga egészében, vagy annak egy részfunkciót megvalósító programja is.”⁶

Az elektronikus adatról mint bizonyítási eszközről szóló rendelkezések megértése ott sem egyszerű, ahol az elektronikai szaknyelvben való jártasság nem feltétele a tartalom kihüvelykezésének.

A nehézséget az okozza, hogy a fejezet rendelkezései sajátos zavart mutatnak. A tárgyi bizonyítási eszközt meghatározó 204. § (2) bekezdése szerint *irat minden olyan tárgyi bizonyítási eszköz, amely bármilyen eljárással ada-*

⁶ Szabó Imre: A számítástechnikai adat mint elektronikus bizonyíték. In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 48. OKRI, Budapest, 2011, 14. o.

tokat rögzít, „így különösen a papíralapú vagy *elektronikus adatként létező szöveg, rajz, ábra*”. A rendelkezés ekként félreérthetetlenül tárgyi bizonyítási eszköznek minősíti az elektronikus adatot (de legalábbis az említett tartalmat hordozó változatát). Az elektronikus adatról szóló 205. § (2) bekezdése szerint viszont, ahol a Be. „*tárgyi bizonyítási eszközt említ, azon [...] az elektronikus adatot is érteni kell*”, kivéve, ha a Be. másként rendelkezik.

Mindez azt jelzi, hogy a tárgyi bizonyítási eszköz és az elektronikus adat közötti különbséget a kodifikátorok nem tudták megragadni, vagy pontosan kifejezni a rendelkezésekben. Nem ezt az utóbbit tartom valószínűnek. Tény viszont, hogy feltalálni véltek egy új bizonyítási eszközt és be is iktatták a meglevők közé. A definíciója kissé rejtélyesre sikerült, a szabályozásából pedig nem derül ki sokkal több, mint hogy az elektronikus adat tárgyi bizonyítási eszköz, de ha nem, akként kell kezelni. Ám ha a kodifikátorok mondani-valója csak ennyire futotta, akkor – megítélésem szerint – még ugyanaz a megoldás is logikusabb lett volna, amit az irat és az okirat esetében – nem teljesen körülbíráva – választottak. Köztudott azonban, hogy akik a megoldást *választják*, mindig logikusabban gondolkodnak, mint azok, akik az eredménye miatt sopánkodnak.

FANTOLY ZSANETT

Rendészet és büntetőeljárás az emberi jogok, az alapjogok, és az alkotmányos jogok viszonyrendszerében¹

A nemzetközileg elismert emberi jogok² az egyéneket és azok közösségeit megillető egyetemes jogi garanciák: az államok azon beavatkozásai ellen jelentenek védelmet, amelyek az alapvető szabadságjogokat vagy az emberi méltóságot támadják, illetve a jogegyenlőséget sértik. Valójában az államok kezét kötik meg azáltal, hogy meghatározott cselekményekre feljogosítják, míg más magatartásformáktól eltiltják őket. Az emberi jogok nemzetközileg garantált, jogilag védett érdekek, amelyek mindig a humánus méltóságára fókuszálnak. Nem lehet róluk lemondani, minden embert egyaránt megilletnek. Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata mellett számos konvenció, deklaráció rendelkezik róluk, és biztosítja – csupán példálózó jelleggel – az élethez való jogot; a kínzó, kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód tilalmát; a tisztességes eljáráshoz való jogot; az önkényes szabadságelvonás tilalmát; a diszkrimináció tilalmát; a magánélethez való jogot stb.³

1 A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, *A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés* elnevezésű kiemelt projekt és isze alatt működtetett Bűnügyi Tudományok Kiemelt Kutatóműhely 2016/244/NKE-RTK keretében, a Nemzeti Köszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 A cím értelmezéséhez megkerülhetetlen egy terminológiai probléma érintése. A nemzetközi egyezmények az emberek alapvető jogaira és szabadságaira az *emberi jogok* kifejezést használják, míg a magyar alkotmányjogban az *alapjogok*, *állampolgári jogok*, *alapvető jogok* (mint alkotmányos, tételes jogi fogalom), *alkotmányos alapjogok* kifejezésekkel találkozhatunk. Az Európai Közösségek jogában az *alapjogok*, *alapvető jogok* kifejezést használták, míg általában az unió jogában az *emberi jogokat*. Mindezek alapján az emberi jogok–alapjogok elnevezésbeli kettősség fenntartható, attól függően, melyik jogterületről beszélünk. A két fogalom azonban lényegében ugyanazt jelenti, és ez kiderül az Európai Bíróság 2/94. számú véleményéből. 2/94 vélemény: „A Közösség csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez” [1996] EBHT I-1759, különösen 33. és 35. pont. Az Európai Közösségekben belül az emberi jogok kifejezést nem tartalmi eltérés miatt, hanem azért kerülték el, és használták az alapjogok, alapvető jogok kifejezést, hogy szervezetekre is lehessen alkalmazni, ne csak természetes személyekre (Josephine Shaw: *Law of the European Union*. Palgrave, Basingstone. 2000, p. 331.) Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG-ORAC, Budapest, 2014.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_EUjog/ch10.html

3 Az emberi jogok univerzális védelmi szintjét a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya és az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága garantálja; míg regionális szinten az Emberi jogok európai egyezménye, az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata és az Európai Unió Alapjogi Chartája a meghatározó jogforrás.

A *jogállamiság*, alkotmányosság kérdésköre az emberi jogokon mint kapcsolódási pontokon keresztül a jogágak közül legerősebben a büntető anyagi és -eljárási joghoz köthető, hiszen e jogterület avatkozik bele a legmélyebben az állampolgárok személyes szférájába. A legalapvetőbb emberi jogok, a humánus és tisztességes, tehát jogállami és alkotmányos büntetőeljárás, csak szigorú elvek és garanciák alapján kialakított eljárási kódex útján biztosíthatók.⁴

Nemzeti szinten a rendőrség az emberi jogok fontos védelmi vonala. A rendőr a jog – és így az emberi jogok – feltételen védelmezője. A rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása és felderítése. A jogállamiság fokmérője lehet, hogy e – bűnügyi rendészeti – feladatának teljesítése közben a rendőri hatalom milyen mértékben tartja tiszteletben az emberi jogokat. A hatékony bűnüldözés a rendőrség jogvédő tevékenységének köszönhető; annak, hogy a büntetőjogi normák gyakorlati alkalmazása során a rendőrök figyelemmel vannak – egyebek között – a kínzás tilalmára; az önkényes őrizetbe vétel és letartóztatás tilalmára; a (rasszista) diszkrimináció elkerülésére; a jogellenes, önkényes eljárás megelőzésére stb.

A rendészeti szakirodalom a rendészetet negatív közigazgatásnak nevezi azért, mert feladata jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek legitim erőszak-monopólium birtokában történő elhárítása.⁵ A rendészeti in-

4 Székely György: Büntetőeljárás alapelvek mint a jogállamiság garanciái. Jog – Állam – Politika, 2009/3.

5 A fogalmi határok tisztázása érdekében előrebocsátandó, hogy hatályos joganyagainkban a rendészet és a rendvédelem sokszor szinonim fogalmakként szerepelnek, és esetenként keverednek is. A definiálás az elméleti jogászok feladata. Szamel Lajos szerint például a rendvédelem a közigazgatás azon ágazata, amely jogsértőnek minősített emberi magatartásoktól a hatósági kényszer eszközeivel védi a társadalmat (Szamel Lajos: Jogállamiság és rendészet. Rendészeti Szemle, 1992/3., 11. o.). A szerző a rendészetet is definiálta: olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul (Szamel Lajos: A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 1990, 30. o). Részünkről Finszter rendészetfogalmát találjuk leginkább pontosnak. Szerinte a rendészet a modern államban az a közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása [Finszter Géza: A rendészet átalakulásának húsz esztendeje (1988–2008). In: Sándor Péter – Stumpf Anna – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évtuszkönyve: A magyar demokrácia kormányzati rendszere (1988–2008). Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, 2009]. Mindkét fogalom (rendészet, rendvédelem) közös sajátossága, hogy állami tevékenységre utal, a szakigazgatás egy ágaként besorolandó, és célja a közrend fenntartása, valamint a megzavart közrend helyreállítása, esetenként legitim erőszak alkalmazásával. Az alkotmány 2004-es módosítása a rendvédelem kifejezést emelte normatív fogalom rangjára, bár a szakirodalomban ezt követően éles viták születtek a fogalmak tisztázása tárgyában. A közrend és a közbiztonság oldalmazása feladat kapcsán az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatából következtetve számunkra itt csupán az a tétel releváns, hogy a közbiztonság általánosságban nem jelölhető meg valamely alapjog korlátozásának okaként. Ugyanakkor a terrorizmus elterjedése nem csupán a biztonsági felhatalmazásokat növelte, hanem a nemzetbiztonsági és bűnüldözési feladatokat is közelítette egymáshoz.

tézkedés eszköze lehet a törvényes erőszak, amely az alapvető emberi jogok jelentős korlátozásával járhat; a kényszerintézkedések sérthetik az emberi méltóságot is. Az egyik alapvető rendészeti feladat, a bűnüldözés gyakorlása során tehát nem ritka, hogy sor kerül az emberi jogok, alapjogok korlátozására. Abból kell kiindulnunk, hogy az alapjogoknak csupán önkényes korlátozása tilos, illetve hogy az egyik alapjog korlátozása gyakran egy másik alapjog érvényre juttatásának eszközéül szolgál, ilyenkor a szükségesség és arányosság tesztje nyújt zsinórmértéket az önkényesség kizárásához.⁶ Az alaptörvényben az alapjog-korlátozásnál rögzített szükségesség–arányosság tesztje mellett az alapjogi dogmatikában az alkalmasság tesztje is megkövetelt.⁷ Alaptörvényünk szerint „... az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait. Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan korlátozható.”⁸ A szükségesség, alkalmasság és arányosság tesztjét az Alkotmánybíróság az 1990-es évek elején dolgozta ki a német alkotmánybírósági ítélezés hatására. A teszt alapján akkor alaptörvény-konform az alapjog-korlátozás, ha annak oka közvetlenül az alaptörvényre visszavezethető, továbbá az alkalmazott beavatkozás a cél elérésére alkalmas, és az ez alapján okozott alapjogsérelem mértéke az elérni kívánt céllal összhangban áll.⁹ Az eszköz és a módszer alkalmasságának követelménye az öncélú alkalmazás tilalmát, míg az arányosság a legenyhébb eszköz megválasztásának követelményét jelenti.¹⁰

A korlátozás lehetséges eseteit és azok feltételrendszerét törvényben kell meghatározni azzal, hogy a korlátozásnak vannak olyan eszközei és módszerei, amelyek alkalmazására még törvény sem adhat felhatalmazást. Ilyen pél-

6 Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi szankcióval sok tekintetben hasonlóságot mutató és ahhoz szorosan kapcsolódó rendészeti jellegű intézkedéseknek is alkotmányos indokokon kell alapulniuk, szükségesséeknek és arányosaknak kell lenniük. A jogállamiság lényegével összeegyeztethetetlen, hogy az alapjogi korlátozásokat is jelentő közbiztonsági intézkedés időtartama hosszabb legyen, mint ameddig az a célja szerint feltétlenül szükséges, és súlyosan sérti a jogbiztonságot, ha a szabályozás ellentmondásai vezetnek ilyen eredményre [47/2003. (X. 27.) AB határozat].

7 Balogh Zsolt – Hajas Barnabás – Schanda Balázs: Alapjogok és alapvető kötelezettségek fogalma, értelmezése. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2014, 7. o.

8 Szabadság és felelősség cím I. cikk.

9 2/1990. (II. 18.) AB határozat, ABH 1990, 18.

10 Révész Béla: Források a titkosszerológiai politológiai tanulmányozásához. JATE Press, Szeged, 2012, 121. o.

dául a kínzás és a megalázó bánásmód tilalma, a védelemhez való jog korlátozása és a nullum crimen/nulla poena sine lege elvének áttörése.

Az alapjog-korlátozás során alkalmazandó alapjogi teszt tehát olyan értékelési művelet, amelyet a jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak is el kell végeznie. Arra ad választ, hogy indokolt-e valamely alapjog korlátozása. A korlátozás akkor indokolt, ha valamely más alapjog védelme érdekében szükséges. A jogalkotás során az is vizsgálendő kérdés, hogy valamely – hatóság által oltalmazott érdek – bír-e olyan társadalmi jelentőséggel, amely az egyes emberi jogok korlátozását indokolttá teszi, illetve hogy a jogkorlátozás arányos-e a védett társadalmi érdekekkel.¹¹

Jogállami rendészet, jogállami büntetőeljárás

A modern rendőrségnek meg kell küzdenie a szakmai elismerésért. Ennek egyik oka az volt, hogy egészen a XIX. század végéig hiányzott a rendészeti jogi szabályozása. A közbiztonságot védelmező közjog kialakulása azt eredményezte, hogy a betartására kilátásba helyezett kényszer alkalmazását – ahogyan azt *Max Weber* írja – „*az emberek egy külön erre felkészült csoportjára*”¹² bízta. A jog azonban a különböző rendőrségi feladatokat eltérő részletességgel képes szabályozni.¹³

A „jogállam” kifejezést – németül – először *Robert von Mohl* jogászprofesszor, az 1848-as német nemzetgyűlés tagja használta az állami szervek, elsősorban a rendőrség önkényének ellenálló jogrendre.¹⁴ A jogállam kifejezés tehát éppen az alapjogok és a rendészet konfliktusából, illetve azzal összefüggésben született meg.¹⁵

Mivel a bűncselekmények a társadalom jogrendjét támadják, a büntetés joga az államot mint közhatalmat gyakorló jogi identitást illeti. A büntető igazságszolgáltatás állami monopóliumából a büntetőigény érvényesítésének kötele-

11 Finszter Géza: Bűnüldözés és jogállam. Ügyészségi Szemle, 2016/1., 8. o.

12 Max Weber: Gazdaság és társadalom I. KJK, Budapest, 1987, 61. o.

13 Finszter Géza: A rendészet és a rendészeti igazgatás elmélete. Kézirat. 2018

14 Felkai Gábor: Búcsú a szociológiától. Jürgen Habermas új jogelmélete. Szociológiai Szemle, 1994/1., 168. o.

15 Robert von Mohl: Die deutsche Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaats. Tübingen, 1833. Ma a *Polizeiwissenschaft* elsődlegesen rendészettudományt jelent, abban az időben azonban tágabb értelemben, a közigazgatás és államtudományok körében használták. Ezzel együtt is meghatározó volt már akkor a rendészeti igazgatási vetülete. Koi Gyula: Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban. PhD-értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2013, 40–45. o.

zettsége következik. A büntetőigény késedelem nélküli érvényesítése az államnak a társadalommal szembeni alkotmányos kötelezettsége, a jogállamiság normatív tartalmából és a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjogból levezetett alkotmányos követelmény.¹⁶ A büntetőigény érvényesítésére vonatkozó állami kötelezettség ellátásához az állam büntető igazságszolgáltatásban közreműködő szerveinek hatékony eszközöket kell kapniuk. Az Alkotmánybíróság döntései ugyanakkor rámutatnak arra is, hogy a büntetőhatalom gyakorlásának intézmény-, illetve eszközrendszere közvetlenül alkotmányos jelentőségű, s a demokratikus jogállamban a bűnüldözés is csak az alkotmány rendelkezéseivel összhangban álló, szigorú, az anyagi és az eljárási jogszabályok által meghatározott rendben folyhat.¹⁷ Ugyanakkor az államszervezet demokratikus működése magában foglalja azt, hogy az állam, szerveinek tevékenységén keresztül eleget tesz az alapvető jogok tiszteletben tartására és védelmére vonatkozó alkotmányos köteletségének. Az államnak kötelessége az alanyi jogok védelme mellett az egyes szervek működését úgy kiépíteni és fenntartani, hogy azok az alapjogokat – alanyi igénytől függetlenül is – biztosítsák.¹⁸

Mindannyian ismerjük az érvelést arról, hogy az emberi (terhelti) jogok erősítése egy idő után a joghatékonyság ellen hat, mivel ha minden elkövetőt minden bűncselekmény miatt felelősségre akarunk vonni, akkor esetenként át kell törnünk a tisztességes eljárás mintaszabályát. Lehet-e jogszerű egy terrorista kényszervallatása, ha tudjuk, hogy megakadályozható az általa elrejtett bomba detonációja – és ezáltal tíz ember biztos halála – azzal az információval, amelyet a vallomásából megtudhatunk? Másként minősül az értékelés, ha ezzel nem tíz, hanem ezer vagy tízezer ember életét menthetjük meg?

Németországban 2004 decemberében a frankfurti bíróság tízezer-nyolcszáz euró pénzbírságra ítélte *Wolfgang Daschner* rendőrfőnök-helyettest, aki vallomás kikényszerítése céljából kínzással fenyegette meg egy tizenegy éves kisfiú túszejtőjét. A tényállás szerint a sértettet, egy tehetős bankárcsalád fiát az iskolából hazafelé menet rabolta el a joghallgató elkövető, és a sértett szabadon bocsátását egymillió euró megfizetéséhez kötötte. A család megfizette a váltságdíjat, a rendőrség pedig nem sokkal később őrizetbe vette az elkövetőt, aki élt a hallgatás jogával. Mivel a rendőrség előtt ismeretlen volt, hogy a sértett élete megmenthető-e még, az események felgyorsítása céljából a nyomozást folytató rendőrfőnök kényszervallatásra adott utasítást kollégájának. Arra utasította beosztottját, hogy közölje a gyanúsítottal: ha nem tesz

16 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 504., 517–518.

17 2/2007. (I. 24.) AB határozat, ABH 2007, 65.

18 36/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 207., 215.

vallomást, külsérelmi nyomok nélküli, rettenetes fájdalmat fog neki okozni egy szakértő, aki már útban is van helikopterrel. A fenyegetés hatására az őrizetes megtört, és vallomást tett. A vallomásában megjelölt helyen a rendőrség megtalálta a sértett holttestét, a kisfiút az elkövető már az őrizetbe vétel előtt megfojtotta. A túszejtő életfogytig tartó szabadságvesztést, míg Daschner tízezer-nyolcszáz euró pénzbüntetést kapott – öt évre felfüggesztve. S bár az utóbbi ítélete Németországban is rendkívül enyhének számított, az ítélet indokolásában a bíróság kiemelte, hogy a kínzás abszolút tilalma alól semmilyen körülmények között nem tehetők kivételek; akkor sem, ha Daschner motívuma minden kétséget kizáróan méltányolható okból származott.¹⁹

Az alkotmányos büntetőeljárás axiómája, miszerint a jogtalanság ellen csak a jogállam eszközeivel lehet harcolni – gondolatiságában nem új keletű. Már *Angyal Pál* is kifejtette álláspontját a kérdésben: „*A büntetőeljárás során érvényesülni törekvő igazságszolgáltatási érdek állandó ellentétben áll az egyéni jogok érintetlenségének érdekével, mert az eljárás sikeres lefolytatása nem történhet meg anélkül, hogy az egyszerűen csak gyanúsított egyénnek, sőt az eljáráson kívül eső személyeknek legszemélyesebb jogai (személyes szabadság, házjog, levéltitok joga, stb.) ne korlátoztassanak. Valósággal alkotmányjogi szempontok állnak itt szemben a processzuális követelményekkel, s ezek akármelyikének kizárólagos érvényre emelése vagy túlsúlyra juttatása rendkívüli veszélyekkel járna.*” Mint *Balogh* helyesen mutat rá: az egyéni jogok figyelmen kívül hagyása ezekre végzetes lenne, mert ha már egyszerű gyanú alapján bárkinek legszemélyesebb jogai minden korlát nélkül csorbíthatók, úgy közel fekszik annak lehetősége, hogy e jogok nemcsak a gyanúsítottnál, hanem egészen ártatlan egyéneknél is áldozatul essenek. Viszont az is tagadhatatlan, hogy az alkotmányjogi szempontok túlsúlyra juttatása az eljárás sikerét teszi kockára, mi annál veszedelmesebb, mert a jelen idők ratifikált büntetése ily körülmények között könnyűszerrel szabadulnának az igazságszolgáltatás sújtó keze alól.²⁰ Hasonlóan érvel *Hacker Ervin* is, aki szerint a büntető igazságszolgáltatás érdekei sokszor ellentétbe kerülnek az egyéni jogok érintetlenségeinek szempontjaival. Alkotmányjogi okok teszik szükségessé, hogy az egyéni jogok biztosításának elve érvényesüljön.²¹

19 www.spiegel.de 20. 12. 2004. Az eset szakirodalmi feldolgozását lásd Florian Jessberger: *Bad Torture – Good Torture?* *Journal of International Criminal Justice*, vol. 3, iss. 5.

http://www.oxfordjournals.org/our_journals/jicjus/bad%20torture.pdf

20 Angyal Pál: Az egyéni jogok biztosításának elve. A magyar büntetőeljárás tankönyve. I. kötet. Budapest, 1914, 271–274. o. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 43. o.

21 Hacker Ervin: Alapelvek. In: Tóth Mihály (szerk.): i. m. 47. o.

Az alkotmányjog tehát elsősorban az emberi és állampolgári alapjogok szabályozása terén teremt kapcsolódási pontokat a büntetőeljárás-joggal; *Farkas Ákos* szerint az alkotmányjog sok esetben alkalmazott büntetőeljárás-jognak tekinthető.²² Egyetértve *Farkas Ákossal* ez csupán azzal egészítendő ki, hogy a tézis fordítva is igaz: nevezetesen a büntetőeljárás sok esetben alkalmazott alkotmányjog. *Székely György* szerint: „*A büntetőeljárás egész menete alkotmányos kérdés, mert lényegéből eredően az egyén alkotmányos jogait érinti.*”²³ A *Farkas Ákos–Pap Gábor* szerzőpáros is arra a következtetésre jut, hogy „*az állami büntető igény érvényesítése nem járhat az egyén alkotmányos jogainak sérelmével, hiszen ha nem így történik, akkor a megsértett jogrend védelmére hivatott állam az egyén jogainak sérelmén keresztül a jogrendet sérti meg*”²⁴. Az alkalmi sikerekért nem szabad feláldozni a büntető igazságszolgáltatás időtálló értékeit; nincs mindenáron való igazságszolgáltatás, de nincs alanyi jog az igazság megállapítására sem. A bűnüldözés kudarcait az állam viseli, azok nem háríthatók a gyanúsítottakra, nincs olyan magasabb érdek, amely alapján az ártatlanság vélelme korlátozható lenne.²⁵

Az anyagi igazságosság érvényesülésének jogállami követelménye csak a jogbiztonságot szolgáló – elsősorban eljárási – garanciák, jogintézmények keretein belül maradva valósulhat meg.²⁶ A jogállam értékrendjének meghatározó pillére a jogállami garanciák tényleges érvényre jutása a jogintézmények működése/működtetése során. Ellenkező esetben sérül a jogbiztonság, a jogszabályok következményeinek kiszámíthatósága, és esetlegessé válik az alapvető alkotmányos jogok érvényre jutása. A jogállami garanciák mellőzésére ezért sem célszerűségi, sem igazságossági szempontok nem adnak alapot.²⁷ A jogállamiság, valamint az alkotmányos büntetőjog követelményei megkívánják, hogy az állam a büntetőhatalmát olyan szabályok szerint gyakorolja, amelyek egyensúlyt teremtenek az egyéneket az állammal szemben védő garanciális rendelkezések, ezen belül elsősorban a büntetőeljárás alá vont személy alkotmányos jogainak védelme és a büntető igazságszolgáltatás megfelelő működésével kapcsolatos társadalmi elvárások között.²⁸ A jogalkotónak ezen alkotmányos kereteken belül kell

22 *Farkas Ákos*: A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. *Osiris Kiadó*, Budapest, 2002, 80–81. o.

23 *Székely György*: i. m.

24 *Farkas Ákos – Pap Gábor*: Alkotmányosság és büntetőeljárás. In: *Pusztai László* (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai évkönyv Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXX.* IKVA, Budapest, 1993, 45. o.

25 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265.

26 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59., 64–65.

27 47/2003. (X. 27.) AB határozat, ABH 2003, 525., 534.

28 45/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 569.

megtalálnia azokat az eljárási megoldásokat, amelyek a bűnüldözés sikertelensége állami kockázatának csökkentését szolgálják.²⁹

A demokratikus értékek feladása még súlyos bűnözési helyzetben sem elfogadott, a bűnözés és a nemzetközi bűnözés elleni küzdelem csak az emberi jogok tiszteletben tartásával és a jog uralmából fakadó követelmények szerint valósulhat meg.³⁰ Az alkotmányos értékek védelme a rendészet olyan alapfeladata, amelynek megvalósításától semmilyen körülmények között nem tekinthet el.

Ha a bűnüldözés és a rendvédelem hatékonyságának erősítése érdekében a rendőrség számára megnyitjuk a lehetőséget az emberi jogok megsértésére, a helyzet további problémákkal terhelődik. A törvény kikényszerítőjéből a törvény ellenszegülője válik. A civil társadalom elveszíti a közrend és a közbiztonság védelmezőjébe vetett hitét, a rendőrség izolálódik a közösségtől, amelynek értékeit védeni hivatott. A bűnös szabadon távozik a hatóság épületéből, míg az ártatlan bármikor eljárás alanyává válhat. A sértett igazságszolgáltatás nélkül marad, sérelmei nem nyernek orvoslást. A rendőrség reaktív válik, nem törekszik már a bűncselekmények megelőzésére, a társadalmi érdektelenséget tolmácsolja csupán.³¹

Ha azonban a rendőrség szem előtt tartja az emberi jogok tiszteletét, az hosszú távon kifizetődik a bűnüldözés és a rendvédelem hatékonysága tekintetében is. A rendőrök (jogilag is) magasan képzett szakmai állománya a problémamegoldásban és a bűncselekmények megelőzésében eredményes, és ezáltal a közrend védelme is sikeres lesz. A rendőrség és a közösség kapcsolata a bizalmon alapul, a bírói igazságszolgáltatás jogcentrikus. A rendőrség valódi szociális funkciót lát el már önmagában a példaértékű intézkedések felmutatásával. A rendőri intézkedések a legalitás elvén, a szükségesség és arányosság szem előtt tartásán, a diszkrimináció tilalmán és a humanitás védelmén alapulnak. Mivel a rendvédelmi szervek közvetlen kapcsolatban vannak a közösséggel, a megelőzésre fókuszáló és proaktív büntetőpolitika a leginkább hatékony ebben a rendszerben.³²

A rendvédelmi szervek feladata a jogszabályban meghatározott eljárási keretek között szolgálni a közösséget és megvédeni annak tagjait a jogellenes cse-

29 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 255.

30 Tóth Judit: A rendészet alkotmányossági minimumai és az alaptörvény. *Közjogi Szemle*, 2011/2., 23. o.

31 Human Rights and Law Enforcement. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. New York–Geneva, 2002, p. 16.

www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Add2en.pdf

32 Uo.

lekményektől. *Finszter Géza* a rendészeti igazgatás alkotmányos fundamentumainak kialakítására három modellt állít.³³ Első megoldásként az alkotmányok meghatározott köre részletesen szabályozza vagy legalábbis meghatározza a rendészeti szerveket és azok működését (ez a rendészet pozitív meghatározása az alkotmányban). Második helyen Finszter azt a megközelítést említi, amikor az alkotmány a közigazgatás törvényes működésének kereteit írja le anélkül, hogy abban külön kiemelné a rendőrséget és más rendészeti hatóságokat (a rendészeti igazgatás áttételes szabályozása). A harmadik technika az alapjogok katalógusa, amely negatív szabályként azt fogalmazza meg, hogy mit nem tehetnek meg a hatóságok még akkor sem, ha a tilalmazott eljárásokkal egyébként – legalábbis rövid távon – a közbiztonság hatékonyabb oltalmazása elérhető lenne (a rendészet negatív alkotmányos szabályozása). A különböző megoldások alkalmazására egyes alaptörvényekben együttesen kerül sor, míg más alkotmányok azok egyikét vagy másikat követik.

Tóth Judit szerint lényeges az alaptörvény azon változtatása, hogy csak közvetett módon szabályozza a rendészetet és annak alkotmányos követelményét.³⁴ Valójában azonban nem az a fontos, hogy a rendvédelmi szervek jelentős helyet kapjanak az alkotmányban/alaptörvényben, hanem az, hogy az emberi jogok, alkotmányos alapjogok jelentős szerepet játszanak a rendvédelem működésében. Az alkotmányos demokrácia értékeinek érvényre juttatása az állami szervek működésében, a jog uralma, a hatalmi ágak megosztásának elve, és az emberi jogok védelme a rendészet alapértékei. A rendészet által is védett alkotmányos értékek meghatározása (például közrend, közbiztonság, köznyugalom, közerkölcs, véleménynyilvánítás szabadsága, tisztességes eljárás, jogorvoslati jog) az Alkotmánybíróság vonatkozó határozataiban is tükröződik.

További lényeges kérdés, hogy alkotmányos berendezkedésekben a honvédelem és a rendvédelem élesen elválik egymástól, mert csak ilyen módon érvényesíthetők a demokratikus rendszerek működési alapelvei, amelyek között első helyen az emberi jogok tisztelete áll. Magyarországon 1949 óta centralizált, katonai elvekre épülő, a civil közigazgatástól elkülönülő államigazgatási rendőrségi modell működik, amelyen sem az 1989-es köztársasági alkotmány-módosítás, se a határőrség kettős jogállásának (egyszerre fegyveres erő és rendészeti szerv voltának) 2004. évi megszűnése, sem a rendőrségbe történt

³³ Finszter Géza: Bevezetés a rendészettudományokba. Jegyzet. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2008, 51–52. o.

³⁴ Tóth Judit: i. m. 26. o.

2008. évi integrációja nem változtatott.³⁵ A rendészeti szervek rendvédelmi arculatot csak a különleges jogrend bevezetése után vesznek fel. Mind a normál, mind a különleges jogrend bevezetését követő eljárásokban alapvető elvárás azonban, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő; eljárásuk során a rendőri szervek sem tehetnek különbséget fajra, nemre, vallásra, nyelvre, bőrszínre, politikai véleményre, származásra, tulajdonra, születésre vagy egyéb státusra tekintettel. Különleges bánásmódot igényelnek azonban a nők (különösen a terhesek és az újszülöttet nevelők), a fiatalok, az idősek, és a testi, szellemi vagy egészségi állapotuk miatt hátrányos helyzetűek.

A büntetőeljárás és a rendészeti feladatok ellátása során számtalan esetben felvetődik valamilyen alapjogi probléma, vagy alapjogok összeütközése.³⁶ A nyomozás során például, különösen a terhelti és tanúkihallgatásoknál, továbbá a motozásnál, (ház)kutatásnál, lefoglalásnál stb. tiszteletben kell tartani a magánélet védelmét. Az ártatlanság védelmének szem előtt tartásával kifejezetten tilalmazott az önkényes beavatkozás az eljárás alá vont személy magán- és családi életébe. A vallomás kikényszerítése céljából tilos a kínzás, embertelen és megalázó bánásmód alkalmazása, testi vagy lelki nyomásgyakorlás. A sértettekkel és a tanúkkal a hatóság tagjainak emberségesen kell bánniuk, az eljárásban megszerzett információkat az ő vonatkozásukban is bizalmasan kell kezelni. Az önvádra kötelezés tilalma és a tisztességes eljáráshoz való jog mindvégig érvényesül a nyomozás során. A nyomozás lefolytatása nem lehet jogellenes, önkényesen meghatározott, annak szakszerűnek, kompetensnek kell lennie, az eljáró hatóság tagjainak pedig pártatlanoknak. A személyi szabadságától bárkit megfosztani csak az eljárási törvény rendelkezéseinek megfelelő feltételrendszer és végrehajtási szabályok alapján lehet; az érintettet tájékoztatni kell az őrizetbe vétel okáról. Az őrizetbe vett vagy letartóztatott személy részére biztosítani kell, hogy védővel konzultálhasson. Ha szükséges, a kihallgatott részére tolmácsot kell biztosítani.

A személyi szabadságtól történő megfosztás alapjául szolgáló eljárás törvényben meghatározott kell hogy legyen. A törvényi feltételrendszer meghatározása kiterjed arra, hogy minek érdekében történik az alapjog-korlátozás; mely szerv elé történik az előállítás; mennyi időtartamot foghat át az elvonás; és milyen kötelezettségek terhelik a végrehajtás során a hatóságot. A letartóztatás csupán kivételesen foganatosítható, alkalmazása nem lehet általános. A személyi szabadságától megfosztott terheltet is ártatlannak kell tekinteni

³⁵ Finszter Géza (2018): i. m.

³⁶ Kiss Barnabás: Emberi jogok – alapjogok általános kérdései. Tansegédlet. 6. o., 3. pont.
<http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=48277>

mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság – tisztességes eljárás keretében – jogerősen meg nem állapítja. A letartóztatott személyt nem lehet kínzásnak alávetni; kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódban részesíteni, vagy ezek alkalmazásával fenyegetni. A letartóztatás csak a hivatalosan erre kijelölt helyen hajtható végre; a letartóztatott családja és védője tájékoztatásra jogosult a végrehajtás helyéről, és kapcsolatot tarthat a letartóztatottal. A fiatalokat a felnőttektől, a férfiakat a nőktől, a jogerősen elítélteket a letartóztatottaktól el kell különíteni.

A testi erőszak alkalmazása és a fegyverhasználat során kiemelt fontosságú az élethez és az emberi méltósághoz való elidegeníthetetlen emberi jog. Ennek megfelelően mind az erőszak, mind a fegyverhasználat csak végső eszközként funkcionálhat, a szükségesség szempontrendszerének alapos vizsgálata után. Fegyverhasználat csak kivételes körülmények esetén lehetséges: például önvédelemből vagy más személy életének, testi épségének védelme érdekében; kiemelkedően súlyos bűncselekmény megakadályozása céljából; menekülő elkövető elfogása végett. A végrehajtás előtt a rendőrnek azonosítania kell magát ebbéli minőségében, és egyértelmű utasítást és figyelmeztetést kell adnia az intézkedéssel érintett személynek. A végrehajtás során az okozott sérülés minimalizálására kell törekedni. A fegyverhasználatról jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyet az előjáró véleményez.

Konkrét alapjogok, konkrét határozatok

A rendészet alkotmányossági vizsgálata során elsődleges az érintett alapjogok körvonalazása. A rendvédelmi hatóságok beavatkozása leggyakrabban a személyi szabadságot, az emberi méltóságot, illetve a magánélet védelmét sérti. A jogállamiság alapvető értékeit meghatározó elveket az Alkotmánybíróság az egyedi esetek fényében értelmezi.³⁷ A tanulmány a továbbiakban az egyes alapjogok korlátozhatóságának viszonyrendszerét az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatainak fényében vizsgálja.

Az élethez való jog kapcsán – egyebek között – a *lőfegyverhasználat* alkotmányosságának vizsgálatát végezte el az Alkotmánybíróság. A testület szerint a használat alkotmányosságát fő szabály szerint az alapozza meg, hogy az érintett személy korábban megsértette az élethez való jogot egy másik ember életének kioltásával. Aki más életének kioltásával megsérti az élet-

³⁷ 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59., 64–65.

hez való jogot, nem kerül és nem is helyezhető a jog világán kívül, de magára vonja azt a kockázatot, hogy – a törvényben meghatározott feltételek beállása esetén – a vele szemben alkalmazható jogszerű löfegyverhasználat révén a saját élete kerül veszélybe. Ennek a helyzetnek a kialakulásához szándékos magatartások összefüggő zárt láncolata az előfeltétel, amelyet a törvény meghatároz. Az első szándékos magatartás az emberölés. A második, hogy az érintett nem szándékozik alávetni magát a jogi eljárásnak: nem jelentkezik önként a hatóságnál, nem engedi elfogni magát. A harmadik, hogy a konkrét rendőri intézkedésnek nem engedelmeskedik, menekül. A negyedik, hogy sem a figyelmeztetés, miszerint löfegyverhasználat következik, sem a figyelmeztető lövés leadása nem változtatja meg abbéli szándékát, hogy kivonja magát a büntetőeljárás alól. Az érintett tehát döntési helyzetben van, mert rendelkezésére áll annyi idő, ami elegendő arra, hogy ő maga akadályozza meg az életét kockáztató helyzet kialakulását. Az Rtv. 56. § (2) bekezdése alapján a megelőző intézkedések részben vagy egészben mellőzhetők ugyan, de csak akkor, ha egyébként a rendőr vagy más személy élete kerülne veszélybe. Utóbbi helyzet alkotmányossági megítélése viszont már egy másik löfegyverhasználati körbe tartozik, amelyet a konkrét életveszélyeztetés alapoz meg [Rtv. 54. § a), b), vagy k) pont].

A rendvédelmi szervek beavatkozása tehát különböző alapjogokat érinthet. Az egyes alapjogok pedig további összetevőkre bonthatók, az emberi méltósághoz való jog fontos része például az önrendelkezéshez való jog, a magánszféra védelme, és ennek egyik speciális aspektusa, az *adatvédelem*. A mindenkit megillető, a személyisége szabad kibontakozásához, az önrendelkezéshez és a személyes adatok védelméhez fűződő jogból az Alkotmánybíróság levezette továbbá azt is, hogy a bűncselekmények elkövetéséhez fűződő következmények hatóköre sem lehet korlátlan. Az elítélés ténye a büntetőjogon kívüli szférában nem vezethet szükségtelen korlátozásokhoz; a szabályozás során figyelembe kell venni a személyes adatokhoz való jogot és az emberi méltósághoz való alapjogot.³⁸ Az *információs önrendelkezéshez való jog* szoros kapcsolatban áll az emberi méltósághoz, a személyiség szabad kibontakozásához való joggal. Ebből az is következik, hogy az adatalanyt megilleti az a garancia, hogy adatait azok valóságtartamának megfelelően csak a legszükségesebb időtartamban és adatmennyiségben, az adatbiztonság szabályainak megfelelően kezeljék. A büntetett előélethez fűződő hátrányok alól már mentesült személyek esetében nincs a további adatkezelésnek olyan ál-

³⁸ 144/2008. (XI. 26.) AB határozat, ABH 2008, 1107.

talános célja, amely meggyőzően indokolná, hogy ezek az adatalanyok miért a büntetőeljárás vagy a hátrányos jogkövetkezmények hatálya alatt állókkal esnek azonos megítélés alá, nem pedig más büntetlen előéletű természetes személyekkel. Az egyenlő méltóságú személyekként történő kezelés szempontjából a büntetlenség „állapota” szolgálhat az adatalanyok helyzetének összehasonlításául.³⁹ A személyes adatok nyilvánosságra hozása vonatkozásában az Alkotmánybíróság akként foglalt állást, hogy „a közrend, köznyugalom megteremtése, biztosítása megköveteli az elkövetők megbüntetését és azt is, hogy a nyilvánosság tájékoztatást kapjon különösen a köznyugalmat megzavaró vagy más súlyos bűncselekmények körülményeiről és a felderítés érdekében tett intézkedésekről, az eljárás állásáról, valamint arról is, hogy a bűncselekményeket kik követték el. A közbiztonság, a köznyugalom védelme, mint alkotmányosan elismert államcél megteremtése indokoltá teszi tehát a bűncselekményt elkövetők bizonyos adatainak nyilvánosságra hozatalát.”⁴⁰ Ugyanakkor a törvénnyel történő alapjog-korlátozással összefüggésben az Alkotmánybíróság kiemelte, majd a 46/1995. (VI. 9.) AB határozattal még markánsabb követelménnyé tette, hogy a szükségességet szigorú mércével kell mérni. Erre nem kerülhet sor túl általánosan meghatározott okok, például szervezetek „feladatainak ellátása”, „mások érdekeinek védelme”, „jogos érdekek” és más hasonló megragadhatatlan kategóriák, vagy önmagában közérdekre hivatkozás alapján.⁴¹ Az elkerülhetetlenség és szükségesség a „közérdeknél” szigorúbb alkotmányos követelmény, vagyis az Alkotmánybíróság a „közérdek” fennállásának és alkotmányos indokának vizsgálatánál is a „szükségesség–arányosság” ismérveit alkalmazza.⁴² A különleges személyes adatok kezelésével összefüggésben a 65/2002. (XII. 3.) AB határozat külön kiemelte, hogy az alapjog-korlátozásra az adatminőségre tekintettel szigorú követelmények vonatkoznak. Az adatkezelési műveletek, az elvégzésükre való feljogosítás, a célhoz kötöttség szabályainak az adatigénylő oldalán való megléte, az adatfeldolgozók pontos körének és az igényelhető adatkörnek a meghatározása közvetlen kapcsolatban áll az alapjog lényegével, és speciális garanciákat igényel.⁴³

³⁹ 44/2004. (XI. 23.) AB határozat, ABH 2004, 618.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² 15/1991. (IV. 13.) AB határozat, ABH 1991, 40., 45., 47.; 46/1995. (VI. 30.) AB határozat, ABH 1995, 219., 224.

⁴³ 65/2002. (XII. 3.) AB határozat, ABH 2002, 357., 363., 364.

A *titkos információgyűjtés* az egyik legsúlyosabb alapjog-korlátozó intézkedés. Alkalmazását az a körülmény alapozza meg, hogy a társadalom rendjét súlyosan sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények elleni eredményes fellépéshez sokszor a büntetőjog hagyományos eszközei már nem elegendők. Olyan eszközökre és módszerekre van szükség, amelyek behozhatják a bűnüldöző szerveknek a bűnözéssel szemben fennálló lépéshátrányát. Ezáltal az érintett alapjogok korlátozása alkotmányosan nem szükségtelen. Bűnüldözési célból történő igénybevételekre csak kivételesen, ultima ratióként, differenciált szabályozás mellett és csak akkor kerülhet sor, ha a nyílt eljárásban rendelkezésre álló eszközök felhasználásával a bűncselekmény felderítése, az elkövető és a bizonyítékok felderítése kilátástalan.⁴⁴ A titkos adatgyűjtés tehát jellegéből fakadóan csakis ultima ratióként, vagyis végső eszközként ideiglenes jelleggel alkalmazható.

A titkosszolgálati eszközök alkalmazása során fellépő alapjogi korlátozás kapcsán az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy „*A titkos eszközök és módszerek alkalmazása alapvetően korlátozza a magánélet, családi élet, magánlakás és levelezés tiszteletben tartásához, valamint ehhez szorosan kapcsolódva az információs önrendelkezéshez, az információáramlás szabadságához és a személyes adatok védelméhez való jogot*”⁴⁵. Vagy ahogyan egy másik határozatában fogalmaz az Alkotmánybíróság: „*A titkos eszközök és módszerek alkalmazása szükségképpen a magánszféra legszorosabban vett tartományát, az egyéni autonómia kiteljesedésének terepet adó magánlakást, az ott folyó individuális tevékenységet és a magánlakás védelmével szorosan összefüggő, de az emberi méltósághoz való jogtól szintén el nem választható magántitkokat korlátozzák.*”⁴⁶ A magánszférához való jog és a magánélet szabadságához való jog az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett, elidegeníthetetlen méltóságából ered.⁴⁷ A titkosszolgálati eszközök alkalmazására sor kerülhet nemzetbiztonsági, büntetőfelderítési – ezen belül is rendészeti és bűnüldözési és igazságszolgáltatási célból. A nemzetbiztonsági célú titkosszolgálati eszközök kapcsán az Alkotmánybíróság leszögezte: „*A nemzetbiztonsági érdekek védelme alkotmányos cél és állami kötelezettség. Az ország szuverenitása és alkotmányos rendje a demokratikus jogállam működéséhez nélkülözhetetlen alapértékek. Az ország szuverenitásának érvényre juttatása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek*

⁴⁴ 2/2007 (I. 24.) AB határozat, ABH 2007, 65.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ 56/1994. (XI. 10.) AB határozat, ABH 1994, 312.

*megóvása, a szuverenitást, illetőleg az alkotmányos rendet sértő vagy veszélyeztető tevékenységek felderítése és elhárítása az államnak az Alkotmányból közvetlenül levezethető kötelezettsége.*⁴⁸ Figyelemre méltó a testület álláspontja a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés jogi szabályozásáról is.⁴⁹ E szerint az alapjogokba történő titkos beavatkozás a végrehajtó hatalomnak „beláthatatlan” lehetőségeket ad, így elengedhetetlen, hogy már maguk az eljárások kellő garanciát nyújtsanak az egyén jogainak érvényesülésére. A szükségesség és arányosság követelménye tehát nemcsak a jogalkalmazásra, hanem a jogalkotásra is érvényes kritérium. Az arányosság védelme érdekében az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteit⁵⁰ figyelembe véve az Alkotmánybíróság is megfogalmazza, hogy elsősorban állandó, folyamatos, a végrehajtó hatalomtól független szerv által végzett kötelező ellenőrzés nyújthat megfelelő garanciát arra, hogy adott ügyben ne sérüljön az arányosság követelménye.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a világos normatartalom körében arra is rámutatott, hogy a törvényeknek tartalmazniuk kell a beavatkozást indokoló eseteket, körülményeket és a beavatkozás feltételeit. Minimális biztosítékként szerepelnie kell bennük továbbá az érintett személyek körének meghatározására alkalmas feltételeknek, az alkalmazás dokumentálására és a dokumentáció megóvására, valamint megsemmisítésének szabályaira vonatkozó rendelkezéseknek. Az alkalmazásról szóló döntés meghozatala körében pedig a hatóságok nem kaphatnak túl széles mérlegelési jogot.⁵¹ Az alkalmazás garanciáihoz tartozik továbbá az is, hogy külső személyek számára az információkhoz való hozzáférést korlátozni kell.⁵² Az alkalmazás szükségességének megítélésénél alapvető, hogy az alkalmazásra csak „minősített” (súlyos) fenyegetés esetén van mód, s csak akkor, ha a hagyományos nyomozási eszközök az ügy körülményei miatt hatástalannak bizonyulnak, és arra csak előzetesen megismerhető szigorú eljárási rendben kerülhet sor.⁵³

A titkos információgyűjtés kontrolljára vonatkozó két lényeges követelmény, hogy egyrészt a titkos eszközök alkalmazását lehetővé tevő eljárási rendnek kellő garanciát kell nyújtania az egyén jogainak védelmére, másrészt a garanciát nyújtó kontrollnak a végrehajtó hatalomtól függetlennek kell len-

48 13/2001. (V. 14.) AB határozat, ABH 2001, 177.

49 2/2007. (I. 24.) AB határozat, ABH 2007, 65.

50 Például Valenzuela Contreras v. Spain.

51 Case of Valenzuela Contreras v. Spain, judgement of 30/06/1998., Reports 1998-V.

52 Case of Kopp v. Switzerland, judgement of 25/03/1998., Reports-1998-II.

53 Klass and Others v. Germany judgement of 6 September 1978, series A no. 28.; Halford v. United Kingdom judgement of 25 June 1997, Reports 1997-III.

nie, az alapjogok hatékony védelme a bíróság feladata.⁵⁴ Az új büntetőeljárási törvény tervezete szerint leplezett eszközök az előkészítő eljárás és a nyomozás során alkalmazhatók. Előkészítő eljárás a bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alapjául szolgáló bűncselekmények tekintetében folytatható a gyanú megállapítása céljából. A nyomozás során az ügyészség és a nyomozó hatóság jogosult leplezett eszközök használatára. Alapjogi szempontból az új törvényi szabályozás sarokköve lehet az elrendelés célhoz kötöttségének problematikája. Példával illusztrálva: ha a magánlakásban történetek titkos megfigyelését és rögzítését azért rendelték el, mert egy kábítószer-kereskedelemmel foglalkozó bűnszervezet ellen történik az adatgyűjtés, de a lehallgatás során az eredeti ügyben egyébként nem érintett személy féltékenységből szándékos emberölést követ el, felhasználható-e az ilyen módon megszerzett bizonyítási eszköz, és megindítható-e a büntetőeljárás emberölés miatt. Az osztrák StPO erre lehetőséget ad [140. § (2) bekezdés], de nálunk a célhoz kötöttség elve esetenként sokkal megszorítóbb értelmezést kap. Ahogyan a példa is mutatja, a titkos eszközök alkalmazása rendkívüli hatalmat ad az alkalmazók – az állam büntetőhatalmát gyakorló szervek – számára, és különösen kiszolgáltatottá teszi az érintetteket. Ezért szabályozásuk és végrehajtásuk során szigorú, az alapjogokba való beavatkozás minden részletkörülményére kiterjedő garanciákra van szükség.⁵⁵ A bírói engedélyhez kötöttség és a bírói kontroll megteremtése olyan garanciaként tud funkcionálni ezekben az esetekben, amely képes az állam intézményvédelmi kötelezettségének felmutatására.

A *gyülekezési jogot*⁵⁶ érintő első jelentős AB-határozatban a testület arra a következtetésre jutott, hogy a gyülekezési jog nem korlátozhatatlan jog; ahogyan a többi alkotmányos alapjog, a gyülekezési jog is korlátozható, meghatározott törvényi keretek között.⁵⁷ Az AB azonban rámutatott, hogy a gyülekezési jog értelemszerűen az egyént megillető emberi jog, amelynek gyakorlása viszont fogalmilag csak csoportosan történhet. A határozat kapcsán kiemelandó *Kukorelli István* alkotmánybíró különvéleménye, aki hangsúlyozta, hogy az önhatalmú hatósági fellépés elleni alkotmányos védelemhez nem elég a jogalkalmazóba vetett bizalom, hanem ahhoz jogszabályi és szervezeti garan-

⁵⁴ Finszter Géza: Bűnüldözés és jogállam. Ügyészségi Szemle, 2016/1., 30. o.

⁵⁵ 2/2007. (I. 24.) AB határozat, ABH 2007, 65.

⁵⁶ Merkl Zoltán a gyülekezési jog tartalmi elemeinek kifejtésére, illetve a jogi szabályozás pontatlanságaira hívja fel a figyelmet. Merkl Zoltán: A gyülekezési jog hatása a rendőri intézkedésekre, a változások indokai. Belügyi Szemle, 2015/5., 61–63. o.

⁵⁷ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 442.

ciák szükségesek.⁵⁸ Az első gyülekezési határozat valójában nem a gyülekezési jog alkotmányos tartalmát értelmezte, hanem a gyülekezési törvény és az alkotmány összhangját vizsgálta.⁵⁹ A második, *flash mob* néven elhíresült és a gyülekezési jogról szóló AB-határozat megállapította, hogy az alkotmány 62. §-ában található és a békés gyülekezéshez való jogról szóló szabályozás kiterjed azokra az előzetesen szervezett rendezvényekre (köztük a békés rendezvények megtartására), amelyekre a gyülekezésre okot adó esemény miatt csak rövid időn belül kerülhet sor. A gyülekezési jog kiterjed továbbá az előzetes szervezés nélküli gyűlésekre is. Az előzetes bejelentési kötelezettség a közterületen tartandó, szervezett rendezvényekre vonatkozik. Önmagában a késedelmes bejelentkezésre hivatkozással azonban nem tiltható meg azoknak a békés rendezvényeknek a megtartása, amelyek a gyülekezésre okot adó esemény miatt nem jelenthetők be három nappal a rendezvény időpontja előtt.⁶⁰ Badó Katalin szerint az első gyülekezési határozat elvi alapjaitól nem történt elmozdulás a flash mobra vonatkozó határozatban: így például megerősítést nyert, hogy a gyülekezési törvény keretszabályozást tartalmaz, a konkrét ügyekben való alkalmazás minden esetben a rendőrségi, illetve a bírósági jogalkalmazókra tartozik. A határozat foglalkozott a mozgás- és helyváltoztatás és a gyülekezési jog összefüggéseivel, valamint ennek időbeli kihatásával is. Külön vizsgálta a bejelentési kötelezettség, illetve az annak elmaradása esetén beálló jogkövetkezményeket, és ezek esetleges alapjogkorlátozó hatását. A visszaélésszerű joggyakorlást illetően azt nemcsak a hatóságok, hanem a gyűlések szervezői, rendezői, résztvevői részéről is fennálló veszélyként értékelte azzal, hogy a mindenkit megillető gyülekezési jog nem csorbítható azon az alapon, hogy néhányan esetleg visszaélnék vele. Végül az állam alapjogvédelmi kötelességére rámutatva kimondta, hogy e kötelesség nem merül ki egy-egy törvény elfogadásával, hanem folyamatos hatásvizsgálatot igényel.⁶¹

A rendészet és az alapjogok kapcsolata nem csupán a rendvédelmi szervek és az állampolgárok viszonylatában érvényesül, hanem *a rendvédelmi hatóság tagjainak az alapjogaira* is figyelemmel kell lenni. Ez a szempontrendszer sokszor háttérbe szorul, és a figyelem kizárólag az állampolgárokkal szemben elkövetett jogsértésekre irányul. Az alapjogok és a rendészet kapcsolata azon-

58 55/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 467–477. Kukorelli István különvéleménye.

59 Badó Katalin: A gyülekezési jog értelmezése az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében. Rendészet és emberi jogok, 2011/2., 7. o.

60 75/2008. (V. 29.) AB határozat, ABH 2008, 651.

61 Badó Katalin: i.m. 13. o.

ban több dimenzióban értelmezendő, erre példaként szolgálhatnak a rendőr képmásának nyilvánossága kapcsán keletkezett alkotmánybíróági határozatok⁶², és a Kúria jogegységi döntései⁶³, illetve elvi határozata.⁶⁴ A rendvédelmi dolgozók képmása viszonylag széles körben lehet nyilvános a beleegyezésük nélkül is, azonban a konkrét eset kapcsán vizsgálandó kritériumok értelmezése kapcsán nem szerencsés eset állt elő, amikor az Alkotmánybíróság több határozatában is ellentmondott a Kúria állásfoglalásának.⁶⁵

Összegzés

A tanulmány a jogállamiság és a rendészet kapcsolatát elemezve arra a megállapításra jut, hogy a „jogállam” kifejezés éppen a rendszettel összefüggésben született meg; és bár manapság a „jogállamiság” kifejezés használata során elsősorban már nem annak rendészeti aspektusára koncentrálnak, az alapjogok és a rendészet a mai napig szoros kapcsolatban vannak. És hogy mi a jogtudomány és a jogalkalmazás szerepe ebben a kérdésben? A jogtudomány figyelemmel kíséri és elemzi a rendészet és az alapjogok konfliktusait. Az így elért tudományos eredmények iránymutatásul, segítségül szolgálnak a rendvédelmi szervek számára abban, hogy feladatuk ellátása során megfeleljenek az alapjogi követelményeknek. A rendvédelmi szervek feladataik ellátása során ugyanis – ha nem is közvetlenül, de áttételesen – az alkotmányjogot (is) alkalmazzák.

Ami pedig az alkotmányos büntetőeljárást illeti: az alkotmányjogi szempontok gyakran szemben állnak a processzuális követelményekkel. Ezek bármelyikének kizárólagos érvényre juttatása azonban rendkívüli veszélyeket hordoz. Egyetértve Angyal Pállal: *„A helyes megoldás ezeknél fogva csak a kompromisszum lehet, azaz az állami érdekeknek az egyének alkotmányos jogaival való összeegyeztetése olyan módon, hogy megállapíttassék a bírói függetlenség, [...] hogy törvény szabja meg az eljárás kereteit az egyéni jogok korlátozásának feltételeit, hogy a terhelt, mint ügyfél, lehetőleg egy vonalra helyeztessék a vádlóval (ügyfélegyenlőség), de mindenesetre hogy a szabad védekezés biztosíttassék (szabad védelem).”*⁶⁶

62 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, ABH 2014, 813.; 16/2016. (X. 20.) AB határozat, ABK 2016, 1204; 17/2016. (X. 20.) AB határozat, ABK 2016, 1212.

63 1/2012. BKMPJE; 1/2015. BKMPJE.

64 9/2016. számú polgári elvi határozat.

65 A szakmai vita részletes elemzését lásd Papp János Tamás: Az Alkotmánybíróság két újabb határozata a rendvédelmi dolgozók képmásának nyilvánosságáról. *Jogesetek Magyarázata*, 2016/6., 5–11. o.

66 Angyal Pál: i. m.

KÓNYA ISTVÁN

Az alapvető rendelkezések jelentősége az új büntetőeljárási törvényben

Továbbra is kúriai szemmel az új büntetőeljárási törvényről,
avagy ami a szeptemberi mondanivalómból kimaradt

Szükség van-e a törvénynek preambuluma, szüksége van-e az ítélőbírónak és általában a büntetőjog alkalmazójának alapelvekre vagy alapvető rendelkezésekre?

Nem idejétmúlt törvényalkotói megoldás-e olyan rendelkezésekkel növelni a törvény terjedelmét, amelyek jól hangzó, szépen megfogalmazott elveket deklarálnak, de normatív tartalmuk közvetlenül nincs, ezáltal gyakorlati jelentőségük megkérdőjelezhető. Ha nem is pontosan ezekkel a szavakkal, de ilyen kérdések az új Be. kodifikációja során bizony felvetődtek. Ezek a dilemmák sem új keletűek, hiszen az 1998. évi XIX. törvény (egyelőre még hatályos Be.) megalkotásánál is szót érdemeltek, és *A büntetőeljárási jog* címen 2000-ben kiadott, *Király Tibor* akadémikus neve által fémjelzett egyetemi tankönyv feltette a kérdést: „*elavultak-e az alapelvek?*”¹

Az *Új magyar büntetőeljárás* címmel a *Fenyvesi Csaba*, *Herke Csongor* és *Tremmel Flórián* alkotta jeles szerzőhármas által készített egyetemi tankönyv² ugyancsak tudományos igénnyel foglalkozik az alapelvek jelentőségével, és ennek során egyenesen az „alapelv-infláció” veszélyére hívja fel a figyelmet.³

Mindenesetre mindkét jogirodalmi mű az alapelvek megtartásának indokoltsága mellett foglalt állást, nem utolsósorban annak a felfogásnak az alapján, hogy azok az eljárás garanciái közé tartoznak és elhagyásuk a büntetőeljárás tudományának visszafejlődését valósítaná meg.

Király Tibor meghatározása szerint „*az alapelvek a büntetőeljárási jogban olyan általános tartalmú normák, amelyek jellemzik és meghatározzák a büntetőeljárás rendszerét, működését, az eljárásban résztvevők jogainak és*

¹ Király Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 91. o.

² Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004

³ Uo. 4.3. pont, 62. o.

kötelességeinek lényeges elemeit, és arra szolgálnak, hogy irányítsák az egész büntető igazságszolgáltatás működését. Az alapelvek a büntetőeljárásban normaként jelennek meg, és pedig vagy kiemelt, nevesített formában (ahogyan az az 1973. és 1998. évi Be.-ben), vagy nevesítés nélkül, amikor is a törvény egyes rendelkezéseiből az alapelvre következtetünk.”⁴

A 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) az 1998. évi XIX. törvényhez (a továbbiakban: korábbi Be.) hasonlóan alapvető rendelkezésekről és nem alapelvekről szól, jóllehet tartalmilag egyaránt olyan általános szabályokat tartalmaz, amelyek áthatják az egész büntetőeljárást, meghatározzák a rendszerét, és szólnak az eljárásban részt vevők jogainak és kötelességeinek lényeges elemeiről. A Be. azonban céltudatosan használja az alapvető rendelkezés fogalmát, mert azokat megkülönbözteti az elvektől, hangsúlyozva azok általánosan kötelező, normatív tartalmát. Ezt a törekvést az alapvető rendelkezések indokolása a következők szerint szemlélteti: *„A hazai büntetőeljárás kódexek bevezető részében megfogalmazott, általános jellegű szabályok rendre igyekeztek az aktuálisan szabályozott büntetőeljárás lényegét kifejezni, egyúttal a jogalkalmazók számára is iránymutatást nyújtani mind a részletszabályok értelmezéséhez, mind a törvényhozó által megkívánt – büntetőeljárás – magatartáshoz. A jogelméletben használt alapelv fogalma, illetve annak is az elv-része a határozott, kötelező magatartási szabályt tartalmazó jogszabály tekintetében azonban nehezen értelmezhető. Mindezek mellett a jogelmélet a büntetőeljárás alapelvei közé számos, a büntetőeljárás törvényekben nem szereplő általános tételt is beilleszt, így az elméleti és jogalkotási fogalom egyébként sem fedné le ugyanazt a kört. Az alapelvek fogalomra ezért indokolt a jogelmélet kizárólagosságát fenntartani és a büntetőeljárás törvényben már a névválasztással tükrözni azt, hogy a jogállami büntetőeljárásnak a jogtudomány által kidolgozott és leírt elvei az Alaptörvény T) cikk (1) bekezdésének is megfelelően általánosan kötelező, egyúttal alapvető jelentőségű magatartási szabályok.”*

A Be. új szabályozásának lényege e szerint az elvek és rendelkezések tartalmi megkülönböztetése, amely szerint az „alapelv” fogalma a jövőben a jogelmélet kizárólagos használatára marad, és ezzel szemben a jogállami büntetőeljárás igényeit kiszolgálva a jogtudomány által kidolgozott és a joggyakorlat által alkalmazott alapvető jelentőségű elvek az általánosan kötelező magatartási szabályokká lesznek, mert ez felel meg az alaptörvénynek is.

⁴ Király Tibor: i. m. 81. o.

Az alapvető rendelkezések célja pedig a jogalkalmazó eligazítása a büntető anyagi jog érvényesítésének törvényes rendjében.

Az 1973. évi I. törvény szabályozása óta eltelt időben immár két törvény kodifikációs folyamatában észlelhető az a tendencia, hogy az eljárási törvények kevesebb alapelvet sorolnak fel, míg velük szemben a tankönyvek és különböző jogirodalmi források különböző szempontok szerint csoportosítva egyre több eljárási elv tárgyalásába bocsátkoznak. Ezt a jelenséget Tremmel Flórián „az alapelv-infláció” veszélyeként nevezte meg.

A Be. indokolása szerint az alapvető rendelkezések kodifikálásának szempontjai a következő megfontoláson alapultak: *„Az Alapvető rendelkezések összeállításánál – a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 3. §-ára is figyelemmel – lényeges szempont volt, hogy a jogelmélet által kidolgozott alapelvek közül a büntetőeljárási törvényben ne szerepeljenek olyan, az Alaptörvényben is rögzített szervezeti jellegű szabályok, amelyek büntetőeljárás-specifikus vonásokkal nem rendelkeznek, különösen, ha ezen tételek a büntetőügyben eljáró hatóságok, illetve bíróságok jogállására vonatkozó – sarkalatos – törvényekben is fellelhetőek vagy feltétlen érvényesülésüket maga az eljárási törvény sem biztosítja. Szintén kiválasztási szempont volt, hogy a szervezeti jellegű szabályok mellett azon működési jellegű rendelkezések nevesítése sem szükségszerű, amelyeket szintén az Alaptörvény fektet le, ugyanakkor nem vonatkoznak általánosságban az egész büntetőeljárásra, vagy számos kivételt szükséges biztosítani, így az elv tartalmát az adott eljárási szakaszra vagy jogintézményre vonatkozó részletszabályozás hatékonyabban képes közvetíteni. Az ismertetett szempontoknak megfelelően az Alapvető rendelkezések között nem szerepel a hatalmi ágak elválasztásából eredő bírói függetlenség és a bírák kizárólag törvény alá vetettség, a társas bíráskodás, az ítékezésben való társadalmi részvétel, a törvény előtti egyenlőség, a büntetőeljárás törvényességének elve, a bíróság eljárásához való jog, a tárgyalás közvetlenségének, nyilvánosságának és szóbeliségének elve, a jogorvoslathoz való jog és a tájékoztatáshoz való jog elve. A jogalkalmazás eligazítása érdekében ugyanakkor a bevezető részben mindenképp indokolt megjeleníteni a kizárólag a büntetőeljárásra vonatkozó, a kodifikációval kitűzött »eszményi« büntetőeljárás lényegét megragadó alapelveket függetlenül attól, hogy tényleges érvényesülésük esetleg csak az eljárás valamely szakaszában, vagy részletszabályok útján biztosítható. E kör meghatározásánál nem befolyásoló tényező az sem, hogy az ide sorolt alapelvek egy részét az Alaptörvény is tartalmazza, hiszen még az alapvető rendelkezések közt történő megfogalmazás is szükségszerűen részletezőbb és érdemi, a büntetőeljá-*

rás-specifikus tartalommal tölti ki az alkotmányos követelményeket. Ebből adódóan a törvény értelmében az Alapvető rendelkezések közül nem hiányozhat a funkciómegosztás elve, a vádelv, az ártatlanság vélelme, a bizonyítási teher és az in dubio pro reo elve, a védelemhez való jog, a hivatalból való eljárásra vonatkozó szabályok, a büntetőeljárás akadályainak összefoglalása, a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának követelménye, az alapvető jogok, különösen az emberi méltósághoz, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog védelmének általános kötelezettsége, továbbá az anyanyelv használatának biztosítása és ezzel összefüggésben a büntetőeljárás nyelvére vonatkozó alapvető szabályok.”

A jogalkotó az elvek és rendelkezések között – az indokolás idézett tartalma szerint – lényegi megkülönböztetést tesz, és ezzel az alapvető rendelkezések kötelező betartására motiválja a jogalkalmazókat. Az utóbbiak számára ez azt jelenti, hogy a joggyakorlat az eljárási cselekmények elvégzése során az alapvető rendelkezéseket nem sértheti meg. A következetes jogalkalmazói szemlélet jogalkotói elvárása azonban az alapvető rendelkezéseket mégsem ruházza fel olyan normativitással, amely azokat önmagukban alkalmazhatókká tenné. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy az alapvető rendelkezések megsértése (például: a védelem jogának nem biztosítása, a vádon túlterjeszkedés) semmisségi okot valósíthat meg, és eljárási szabálysértésként hatályon kívül helyezéshez vezethet. Az anyanyelvhasználat jogának csorbítása relatív eljárási szabálysértésként a döntésre kihatás mértékétől függően járhat következménnyel. Ugyanakkor az ártatlanság vélelme (1. §) elvitathatatlan garanciát jelentő elvének megsértése valamely konkrét ügybeni sérelmét mint hatályon kívül helyezési okot aligha lehet érvényesíteni.

Az ártatlanság vélelméről

Az ártatlanság vélelme változatlan tartalommal alapvető rendelkezése az új büntetőeljárási törvénynek, ugyanazzal a tartalommal, mint az 1998. évi XIX. törvény 7. §-ában. Az új törvény 1. §-ában csupán az „ügydöntő határozat” pontosítás tekinthető nívumnak, és változott a mondat szórendje, e körülmények említésre sem érdemesek. Ennek az alapvető rendelkezésnek a megszövegezéséről is folyt vita a kodifikációs bizottságban, és jöllehet több változat is elkészült ennek a klasszikus vélelemnek az újraszövegezésére, a szakmai testület belátta végül, hogy a lényegét illetően a hatályos Be. 7. §-ában megállapítottnál jobbat nem lehet kitalálni. Nem is volt indokolt, mert

azok a fogalmak, amelyek értelmezési problémától mentesek, az ítélkezési gyakorlat általánosan elfogadott (rutinos) részévé váltak, azokat nem indokolt megbolygatni.

Mindamellet az ártatlanság vélelmével kapcsolatban felelevenedett az a vita, amely nemcsak a szakma képviselőit, de a közvéleményt is foglalkoztatja, ami kérdésként abban foglalható össze, hogy kit köt az ártatlanság vélelme.

Az uralkodó álláspont szerint az ártatlanság vélelmének kizárólag a büntetőeljárásban van jelentősége, mert ez nem egyéb, mint egy bizonyítási szabály, egy megdönthető vélelem, s az eljárás célja tulajdonképpen az, hogy a büntetőigényt érvényesítő közvádoló e vélelmet megdöntve meggyőzze a bíróságot arról, hogy a terhelt bűnös, s vele szemben büntetést kell kiszabni. A vitatkozó másik álláspont elfogadja ennek az álláspontnak ekként összefoglalt lényegét, de továbbmegy, és az ártatlanság vélelmét más jogviszonyokban is elvárhatónak, sőt számon kérhetőnek tekinti. E szerint az ártatlanság vélelmét nemcsak a hatóságoknak, hanem másoknak is illik tiszteletben tartaniuk, így különösen a tömegtájékoztatási eszközöknek. Mást nem bűnösnek tekinteni ugyanis része az ember társadalmi megbecsülésének.

Mivel az ártatlanság vélelmét az alaptörvény *Szabadság és felelősség* című részében a XXVIII. cikk (2) bekezdésében deklarálja, az utóbbi álláspontot sem tartom feltétlenül elvetendőnek. Mindemellet indokoltnak tartom a témával kapcsolatban Király Tibor következő álláspontját idézni: „*Kit köt az ártatlanság vélelme? Az ártatlanság vélelme hatókörének nem elhanyagolható lényeges kérdése: kit is kötelez a törvény által megkívánt magatartásra. Nincs kétség afelől, hogy az ártatlanság vélelme a büntetőeljárásra vonatkozó norma, tehát az eljárás azon alanyait köti, akik a gyanúsított, vádlott fölött valaminő hatalmat gyakorolhatnak. Az ártatlanság vélelme kötelezi a bírót – és ez felel meg a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága gyakorlatának. A bíró számára az ártatlanság vélelme nem azt jelenti, hogy hinnie kell az ártatlanságban, hanem hogy elfogulatlanul kell a pert vezetnie. A kontinentális rendszerű eljárásokban, ahol is a kihallgatást a bíró végzi, nem azt a feltételezést kell stílusával, magatartásával sugallnia, hogy a vádlott bűnös, hanem azt, hogy megvizsgálja: tényleg ártatlan, vagy netán bűnös-e a vádlott. [...] A nyomozó és az ügyész az ártatlanság vélelmét másképp éli meg, mint a bíró. A törvény tőlük is megköveteli az elfogulatlanságot – nem lehet perben, haragban vagy rokonságban a gyanúsítottal –, de azt a fajta pártatlanságot az ügyben, mint a bírótól, nem várja el. Az ügyésztől a vádemelésben éppen a vádlott bűnösségéről való meggyőződése kérhető számon, illetve*

a nyomozótól (vizsgálótól) az elszántság a bűnös felkutatására. Tőlük is megköveteli azonban a törvény, hogy a terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket figyelembe vegyék. Reájuk tehát az ártatlanság vélelméből igazán a bizonyítási teher hárul, és az ügy sokoldalú, minden irányú felderítésének a kötelessége.”⁵

Az ártatlanság vélelme – mint nem bűnösségi vélelem – bizonyítási szabályként arra kötelezi elsősorban a közvádlót, hogy a vélelem megdöntése érdekében minden törvényes bizonyítási eszközt használjon fel, és – a hatályos törvényi szabályozással teljesen egyezően (hacsak a törvény eltérően nem rendelkezik) – a terhelt beismerése esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat [183. § (4) bekezdés].

A kötelezettség tehát eljárási parancs, a tényállás-felderítési kötelezettség megalapozott teljesítésének félre nem tehető igénye. Számos esetben a szabály azonban illuzórikussá válik. A tetten ért és elfogott elkövetőt „ártatlannak” tekinteni, saját észlelésünknek, azon alapuló meggyőződésünknek elmentmondó követelmény valójában formáság (például a szobatársát baltával lefejező és véres tettét büszkén vállaló tettet nem bűnösnek tekinteni – az említett bizonyítási szabály betartásán túlmenően –, a józan ésszel lenne elmentés).

A kérdés eldöntése differenciáltabb válaszadással lehetséges csak. Minden eset, majd ügy más és más. Sokszor – a látszat ellenére – nem magától értődő, nem egyértelmű, és helyük van a kételyeknek. A büntetőeljárásban ezért mindig szigorúan betartandó, garanciális követelmény.

Ha megengedhetőnek tekintjük, hogy a büntetőeljárási jogviszonyon kívül is hatása legyen, mert a nem bűnösség feltételezése része az ember társadalmi megbecsülésének, akkor már el is jutottunk a büntető anyagi jogi megközelítéshez, amely érvként hozható fel ennek az álláspontnak az igazolására. A rágalmozás (Btk. 226. §) jogi tárgya az emberi becsület, amely mint büntetőjogi védelemben részesülő jogi tárgy két elemből tevődik össze: egyrészt a társadalmi megbecsülést, másrészt az emberi méltóságot foglalja magában. A társadalmi megbecsülés pedig az „*emberről, egyéni sajátosságairól, tulajdonságairól, a magatartásáról, személyes értékeiről a környezetben kialakult társadalmi értékítéletet jelenti; az emberi méltóság pedig az egyénnek azt az igényét fejezi ki, hogy olyan elbírálásban részesítsék, ami a társadalomban kialakult érintkezési forma minimális követelményeinek megfelel*”.⁶

⁵ Uo. 123. o.

⁶ Kónya István: Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC, Budapest, 2017, 868. o.

Az ártatlanság véelme ekként egy büntetőjogilag oltalmazott jogi tárgy immanens alkotórésze, amelynek tiszteletben tartása mindenkitől elvárható. Tehát biztos ténybeli alap híján senki nem kiáltható ki bűnösnek, mert ez már túlmegy a véleménynyilvánítás szabadságának keretein. Ha például egy köztudomásúan éppen folyamatban levő büntetőüggyel kapcsolatban a nagy nyilvánosság előtt valakiről azt állítják, hogy a tárgyalta ügyben vádban ténylegesen felhozott és a média által visszatérően ismertetett bűncselekmény-sorozat bűnsegéde, akkor – ha ez a tényállítás valótlan – alkalmas lehet a hírbe hozott személy becsületének csorbítására. Ha tehát az ártatlanság véelmét az ember társadalmi megbecsüléséhez fűződő követelményként fogom fel, akkor annak nemcsak a büntetőeljárás jogviszonyokban, a bizonyítás szabályaiban, garanciájában van jelentősége, hanem a közéletben is. Gondoljunk csak arra, hogy egy-egy olyan bűncselekmény kapcsán, amely „nagy port ver fel” és a közvéleményt fokozottan foglalkoztatja, a sajtó, rádió, a televízió milyen gyorsan „meghozza” a maga ítéletét, ami később nem feltétlenül lesz azonos a bíróság ügydöntő határozatával. Az ilyen ellentmondás pedig azzal a következménnyel jár, hogy a közvélemény értetlenül fogadja a bíróság ítéletét, mert nem felel meg annak az elvárásnak, amit a sajtó, televízió stb. hónapokon vagy éveken át tartó rendszeres befolyásolásával a közönségben felépített. A közhangulat szükségtelen felborzoló elkerülhető lenne, ha a tömegtájékoztatás szereplői maguk is tiszteletben tartanák az ártatlanság véelmét, még ha nem is oly kötelező erővel, miként az a büntetőügyben eljáró hatóságokat terheli.

Az ártatlanság véelméről az új törvény olvasásakor eszembe jutott gondolatokat hadd zárjam Király Tibor vitathatatlan igazságú álláspontjával: *„Az ártatlanság véelme, hisszük nem a bűnösök, hanem az ártatlanok menedéke [...] nem szabad, hogy egyfajta üres szólam legyen egy olyan társadalomban, amelyben antagonisztikus ellentétek vannak.”*⁷

Az alapvető jogok védelméről

Új alapvető rendelkezés, amely az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak tiszteletben tartásán alapul, és az állam által védendő kötelezettségeként, nevesített formában gazdagítja a büntetőeljárás „alapelveit”.

⁷ Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2017, 55. o.

A sérthetetlen és elidegeníthetetlen (az emberi mivoltból következő) jogok közül a törvény külön kiemeli az emberi méltósághoz, a szabadsághoz és személyi biztonsághoz fűződő jogokat. E példálózó kiemelés nem véletlen, hiszen könnyen belátható, hogy éppen ezek a jogosultságok azok, amelyeket a büntetőeljárás a leginkább érinthet, mert a büntetőjog az, amely a legmélyrehatóbb beavatkozásra képes az egyén életébe, egzisztenciájába.

Az alaptörvény a biztosított jogok közül az emberi méltóságot, valamint a szabadsághoz és személyi biztonsághoz fűződő jogokat emeli ki és részesíti védelemben. A törvény nem csupán a terhelt, hanem – szóhasználatából következően – a büntetőeljárás valamennyi résztvevője számára megkívánja e jogok tiszteletben tartását. A tárgyalt szakaszban nevesített alapjogok kiemelése és a védelmük alapvető rendelkezések körében történő elhelyezése a büntetőeljárás jogviszony természetével magyarázható. A büntetőeljárásban az állam büntetőigényének érvényesítését rendészeti kényszer alkalmazhatósága biztosítja, amely érthetően és elsősorban az említett három alapjog korlátozását valósíthatja meg.

A védelem jogáról

Ez az alapvető rendelkezés ugyanilyen megnevezéssel 5. §-ként van szabályozva a hatályos Be.-ben. Az új törvény megőrzi a hatályos Be. alapvető rendelkezésének tartalmi követelményeit, de tovább is fejleszti őket, és bővíti a védelemhez való jog tartalmát, sőt kimondottan erősíti, amikor minőségi követelményt állapít meg a védelem ellátását illetően, midőn az (1) bekezdésében meghatározza, hogy a terheltnek a büntetőeljárás minden szakaszában *hatékony védelemhez van joga*. E fontos értékkikötés kétségtelenül a terhelt érdekét szolgálja, de veszélyt is rejt magában, amennyiben igen viszonylagos értékű a kíváncsi attól függően, hogy a terhelt mennyire lesz elégedett ügyének elbírálásával. Tudniillik, akár alkotmányjogi panaszokat alapozhat majd a marasztaló ítélettel elégedetlen terhelt annak sérelmezésére, hogy alkotmányos alapjoga csorbult, amikor az eljárásban a védelmét nem látták el kellő hatékonysággal, mert elítélték, holott ő mindig tagadta a terhére felhozott vádak.

A terhelt eljárási pozíciójának megerősítését szolgálja az új megoldás is, hogy a terheltet mentő, illetve a felelősségét enyhítő körülmények hivatalból történő figyelembevételét a törvény a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság számára alapvető rendelkezésként írja elő.

A büntetőeljárás alapja és akadályai alapvető rendelkezésről

Ez az alapvető rendelkezés a hatályos Be. 6. §-át váltja fel, amely a hivatalból való eljárás, a büntetőeljárás megindítása és a büntetőeljárás akadályai címet viselte. A változásra az új törvény már a 4. § címében utal, amely az előzőhöz képest „a büntetőeljárás alapja és akadályai” elnevezést kapta.

Ez a kodifikációs megoldás az állam büntetőigényének közvadra történő érvényesítésével összefüggő officialitást a helyére teszi, és világos helyzetet teremt. Ugyanis a korábbi Be. eljárási rendje is valójában ennek felelt meg, jóllehet az alapvető rendelkezések sorában a 6. § hivatalból való eljárásról, a büntetőeljárás megindításáról és a büntetőeljárás akadályairól rendelkezett, és a korábbi Be. 6. § (1) bekezdése ebben a bíróságot is a hivatalbólisággal terhelt alanyként állapította meg. E korábbi szabályozást Király Tibor okkal ítélte tévesnek a következők szerint: *„A Be. 6. § (1) bekezdésében az officialitás követelményét merő félreértésből a bíróságra is kiterjesztette. A bíróság ugyanis hivatalból eljárást nem indít, hanem csak vád alapján jár el, és a feladata a vádról való döntéssel, és nem pedig az eljárás lefolytatásának kötelességével jellemezhető. Ahogy már volt róla szó, az officialitás mint a magánbűnüldözés, a magánvád ellentétje alakult ki, és mint ilyent kell ma is kezelni. Törvényhozói tévedés tehát a Be. 6. § (1) bekezdésében az utalás a bíróság kötelességére.”*⁸ Ezt a tévedést a kodifikáció most kijavította.

Az eljárási feladatok megoszlásáról

Az eljárási feladatok megoszlása nem más, mint a büntetőeljáráson belüli következetes munkamegosztás rendje, amely szerint a vádlói, a védői és az ítélkező funkciók nem cserélődhetnek fel és nem keveredhetnek. A vádló nem ítélkezhet, az ítélő bíró nem veheti át a vádló szerepét és nem is pótolhatja a vád esetleges hiányosságait, de ítéletet hozni vád nélkül nem lehet.

Az eljárási feladatok megoszlásának elvét a hatályos törvény 1. §-a az új törvénnyel azonos tartalommal deklarálja. Az új törvény nem változtatta meg a rendelkezés tartalmát, de a büntetőeljárás különböző szakaszainak szabályozásával az egyértelműbb felelősségi teher előírásánál a funkciómegosztás következetesebb érvényesítésére törekszik. Ennek megjelenítése annak egyértel-

⁸ Király Tibor: i. m. 108. o.

mű rögzítése, hogy a hivatalból történő bizonyítás megszűnik, a vád bizonyítása nem a bíróság, hanem – bevallott jogalkotói szándék szerint – egyértelműen a vádló feladata és felelőssége. A funkciómegosztásra épülő szemlélet a feladatokat azáltal is markánsabban határolja el egymástól, hogy a védelemtől kifejezetten a bírósági eljáráshoz méltó felkészültséget követel meg.

A bizonyítás rendjén belül ezt a követelményt szolgálja a 164. § mindhárom bekezdése:

„(1) A vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásokra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli.

(2) A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be.

(3) Indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles.”

Ha a (2) bekezdésnél a jogalkotó megáll, egyértelmű szabályozást ad, ám ehhez képest a (3) bekezdés elbizonytalanít, és az előző bekezdés kijelentő módjához képest nehezen értelmezhető. A (2) bekezdés kijelentő módjában fogalmazott rendelkezése ugyanis arra enged következtetni, hogy attól eltérésnek nincs helye.

Az alapvető rendelkezés célja, hogy jellemezze, meghatározza az egész büntetőeljárás rendszerét, működését. A szóban lévő alapvető rendelkezés felülbírálati konzekvenciáját a megalapozatlanságért viselt felelősség körén belül az 592. § (4) bekezdése vonja le azáltal, hogy *„ha a megalapozatlanság nyilvánvalóan a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók”*.

Utóbbi rendelkezés erejét, hatékonyságát azonban gyengíti, hogy a „nyilvánvalósággal” szemben a felelősség alól menekülési utat elégséges módon biztosítja a vádló számára önmagában (minden tényleges eljárási cselekmény elvégzése nélkül) már az, ha a vád bizonyításához szükséges bizonyítási eszközök beszerzését indítványozza.

Az ítékezés alapja és vádhoz kötöttségről

A leglényegesebb változás, hogy a tárgyalt alapvető rendelkezés elhagyta a törvényes vád korábbi Be. 2. §-ának (2) bekezdésében adott, sokszor értelmezett és néha vitatott definícióját.

A vádirat törvényes elemeit azonban a Be. 422. § (1) bekezdése tartalmazza. A vádirat hiányosságának pótlására pedig a 493. § ad felhatalmazást a bíróságnak, hogy hivatalból vagy indítványra a hiányok megjelölése mellett végzésben hívja fel az ügyészséget a vádirat hiányosságainak pótlására. Az ügyészség a vádirat hiányosságait az azok pótlására felhívást tartalmazó végzés kézhezvételétől számított két hónapon belül pótolhatja [493. § (2) bek.]. A bírósági eljárás struktúrájának átalakítása, illetve az előkészítő ülés szerepének megnövelése miatt a hivatkozott paragrafus (4) bekezdése ugyanerre az előkészítő ülés megkezdése előtt is feljogosítja a bíróságot.

Az 567. § (2) bekezdésének d) pontja pedig arra kötelezi a bíróságot, hogy végzésével megszüntesse az eljárást, ha a vádirat nem vagy hiányosan tartalmazza a 422. § (1) bekezdésében írt törvényes elemeket, és emiatt a vád érdemi elbírálásra alkalmatlan.

A bíróságra a funkciómegosztás elve szerint az ítékezés hárul, ami nem más, mint a döntés az érvényesített büntetőigényről. Ez tipikusan a közvádló által előterjesztett büntetőigény, amely az állam büntetőigényének érvényesítését valósítja meg. A vádat a bíróság ügydöntő határozatában köteles elbírálni. A törvényes vád fogalmának normatív meg nem jelenítése nem változtat azon a követelményen, hogy alakilag és tartalmilag törvényesnek kell lennie, azaz az arra jogosulttól kell származnia (közvádló, magánvádló, pótmagánvádló), és olyan történést (történeti tényállást) írjon le, amely büntetőtörvénybe ütközik, azaz kimeríti valamely különös részi tényállás elemeit. A vád törvényes elemeit a 422. § (1) bekezdés a)–d) pontjáig terjedő felsorolás határozza meg. A vádban leírt történeti tényállást kell elbírálni, azaz dönteni arról, hogy amit az tartalmaz, a valóságban megtörtént-e, az követte-e el, akit ezzel megvádoltak, és a döntés korláta az, hogy a bíróság csak a leírt történést vizsgálhatja, annál többről (másról) nem ítélezhet. Ez jelenti a vád kimerítését. Ennek teljesnek, maradéktalannak kell lennie.

A bizonyítás alapvetéseiről

A bizonyítás alapvetései címmel a Be. új alapvető rendelkezést kodifikált, amely azonban tartalmilag azonos a korábbi Be. 4. §-ában bizonyítási teherként megfogalmazott alapvető rendelkezéssel és a tartalmában az ártatlanság vélelméből következő önvádra kötelezés tilalmával. A 7. § (4) bekezdése pedig az *in dubio pro reo* klasszikus elvét tartalmazza, amelyet a korábbi eljárási törvény a bizonyítási teherről szóló 4. § (2) bekezdésében azonos tar-

talommal írt elő. Az (5) bekezdés pedig a büntetőjogi felelősség önálló elbírálását emelte a bizonyítás alapvetései közé, amelyet a gyakorlat ugyancsak ismer, a korábbi Be. 10. §-ából.

Az alapvető rendelkezések bizonyítási alapvetésül, összeállított „gyűjtéményes” rendelkezése egy tekintetben gazdagodott lényeges többlettel, éspe-dig a (2) bekezdéssel, amely kimondja, hogy a terhelt nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására.

A bizonyításra vonatkozó új korlát szerint a terhelt nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására, nyilvánvalóan következik a (3) bekezdésben megtartott önvádra kötelezés tilalmából, de önálló tilalomként történő megfogalmazása a gyakorlatban időnként előforduló bizonyítási – és különösen indokolási – aránytévesztések miatt feleslegesnek nem tekinthető. Ezen a téren szemlélet- és tudatváltozáson kell átmennie minden büntetőeljárással foglalkozó hatóságnak.

A büntetőeljárás nyelve és nyelvhasználat jogáról

A 8. § (1) bekezdése szerint a büntetőeljárás nyelve a magyar, azaz az eljárás résztvevői mind szóban, mind írásban a magyar nyelvet használják, magyarul kell megszövegezni a jegyzőkönyveket és a határozatokat.

A Be. a korábbi eljárási törvény ugyanezen alapvető rendelkezésének szabályozásától kissé eltérve a korábbi sorrendet felcserélve annak deklarálása után, hogy a büntetőeljárás nyelve a magyar, már az (1) bekezdésben kimondja, hogy a Magyarországon élő, a törvényben elismert nemzetiségek tagjai a büntetőeljárásban a nemzetiségi anyanyelvüket használhatják. Ezáltal a nemzetiségek tagjainak anyanyelv-használati joga a büntetőeljárás magyar nyelvűségének fő szabályával egy sorba került.

Fontos azonban rámutatni, hogy a visszaélés lehetőségének kizárása érdekében „*a Be. – a korábbi szabályozással szemben – nem a nemzetiségi nyelv, hanem a nemzetiségi anyanyelv használatának jogát garantálja; a Magyarországi nemzetiség tagja tehát akkor használhatja a büntetőeljárásban a nemzetisége nyelvét, ha az – legalábbis a magyarral párhuzamosan – egyúttal az anyanyelve is*”⁹.

⁹ Az Országos Bírósági Hivatal koordinálásával a 2017. évi XC. törvény (új Be.) kapcsán készülő kézikönyv tervezetéből.

Ebből már következik az a tény, amelyet a (2) bekezdés megállapít, hogy a magyar nyelv nem ismerése miatt senkit nem érhet hátrány. Az új (1) és (2) bekezdés tehát tartalmi azonosság mellett hangsúlybéli különbséget hoz létre az előző törvényhez képest, a garanciális tartalom erősítésének felismerhető szándékával.

A büntetőeljárás törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról szóló 2009. évi CXXV. törvény rendelkezéseinek és a fogyatékos-sággal élő személyek jogairól szóló egyezmény aláírása és ratifikációja tárgyában hozott 2007. évi XCII. törvénynek megfelelően a nyelv fogalmába sorolja a jelnyelvet és a nem beszélt nyelv egyéb formáit is. A hivatkozott egyezmény 2. cikke arra kötelez, hogy a részes államok minden szükséges intézkedést tegyenek annak érdekében, hogy az állam hozzáférést nyújtson a szakképzett jelnyelvi tolmácsokhoz. Az egyezmény 21. cikke deklarálja a fogyatékos emberek információhoz való hozzáféréseinek jogát, és célként tűzte ki azt, hogy a fogyatékos, hallássérült emberek hivatali érintkezése során a támogatott jelnyelv elfogadott legyen. A 2009. évi CXXV. törvény indokolása szerint: „*A jelnyelvi tolmácsszolgáltatáshoz való jog biztosítása különösen fontos a hatósági eljárások során. A jelenleg is működő, de sem tartalmilag, sem terminológiailag nem egységesen szabályozott, széttagolt gyakorlat egységesítése érdekében szükségessé vált egyes eljárási jogszabályok módosítása. A törvény ennek megfelelően a közigazgatási hatósági, a szabálysértési, a büntető, a polgári és egyes közjegyzői eljárások esetében azonos szabályok szerint teszi kötelezővé a jelnyelvi tolmács kirendelését. A jelnyelvi tolmácsolás a hallássérült és a siketvak emberek számára a (köz)szolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés megteremtésének egyik legfőbb eszköze, amelyet a – fentiekén túl – a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény is előír.*”

A Be. a korábbi eljárási törvénynek a tolmácsra vonatkozó rendelkezések körében már bevezetett jelnyelvi tolmács közreműködésével kapcsolatos szabályozása megőrzése mellett az alapvető rendelkezések körében ismerte el a fogyatékos, hallássérült, illetőleg siketvak személyek nyelvi jogainak egyenrangúságát, és az egész büntetőeljárásra érvényes követelményként írta elő a jelnyelv-használati kommunikáció biztosításának garanciáját. A jelnyelvi tolmácsolást végzők nevét a Budapest Főváros Kormányhivatala által vezetett Jelnyelvi Tolmácsok Országos Névjegyzéke tartalmazza.

A törvény hatályáról

A törvényhelyhez fűzött indokolás szerint: *„a jogalkotás szakmai követelményei alapján, különösen a jogszabályszerkesztésről szóló 62/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 60. § (1) bekezdés a) pontjára figyelemmel az Alapvető rendelkezések között kizárólag a törvény tárgyi hatálya szerepel, az időbeli hatállyal összefüggő szabályokat a törvény a korábbi Be. megoldásával ellentétben az Átmeneti rendelkezések között helyezi el”.*

Király Tibor szerint a büntetőeljárás közvetlen céljai évszázadok óta nem változtak. Ezek a célok a bűncselekmények és elkövetőik felderítése, bíróság elé állítása, felelősségre vonása és megbüntetése. A büntetőeljárás a büntetőjog érvényesítésének egyetlen útja. A büntetőjog parancsa, amely szerint a bűncselekmény elkövetőjét érdeme szerint büntetőjogi szankcióval kell sújtani, egyedül és kizárólag a büntetőeljárásban valósítható meg. A 2017. évi XC. törvény célját a törvény preambuluma tartalmazza, amely a bűncselekmények elkövetőinek észszerű határidőn belül lefolytatott eljárásban történő felelősségre vonását határozta meg, *„szem előtt tartva az igazság megállapításának igényét”.*

A törvényhez fűzött indokolás bevezető része egy igen lényeges megállapítást és deklarációt tartalmaz, e szerint *„a magyar igazságszerető és igazságkereső nép, az anyagi igazságon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás pedig alapértéke a jelenleg hatályos eljárási törvényünknek”.* Király Tibor szerint a büntetőeljárás feladata *„az igazság megállapításának jogi kötelezettsége”.*

Az általános indokolás az új büntetőeljárási törvény megalkotását – egyebek között, de nyomatékos hangsúllyal – azért találta szükségesnek, mert *„szükségszerű, hogy az állam minden eddiginél jobban kifejezze: a sérelmet szenvedett fél mellé áll, és a büntetőeljárás lefolytatását érdemben elősegítőkre is partnerként tekint. A büntetőeljárások gyakorlatában nyilvánvalóvá kell válnia, hogy a bűncselekmények elkövetése nem kifizetődő tevékenység, a bűnös úton elért gazdagodás nem tartható meg.”* Az eljárási törvény megalkotásának szükségességét igazoló célkitűzések igazságról és igazságszeretről, a bűnözés hiábavalóságát nyilvánvalóvá tévő büntetőeljárásról szólnak, annak ígéretével, hogy az állam a sérelmet szenvedett fél mellé áll, a törvény pedig különös hangsúlyt helyez a bűncselekmények áldozatainak védelmére. Ezeknek a céloknak a megvalósítása, a sérelmet szenvedőknek tett ígéret betartása a közhatalom, szűkebb értelemben pedig az igazságszolgáltatás iránti közbizalom nélkülözhetetlen feltételei.

A büntetőjog-alkalmazóknak mindennapi munkájukban állandóan szem előtt kell tartaniuk ezeket a célkitűzéseket, cselekedjenek az eljárás korábbi vagy későbbi szakaszában, teljesítsék hivatásukat a bűnüldözés-igazságszolgáltatás bármely szintjén. Az alapvető rendelkezések általánosan kötelező magatartási szabályként ennek érdekében hatják át az eljárás egész folyamát, minden állomását. Az állam más hatalmi ágainak pedig a maguk eszközeivel elő kell segíteniük, hogy a harmadik államhatalmi ág rendeltetését betölthesse a tisztességes polgár nyugalma, biztonsága és igazságszolgáltatás iránti bizalmának megerősítése és megőrzése érdekében.

TÓTH MIHÁLY

Néhány megjegyzés az új büntetőeljárási törvényhez

Szakmai közhely, hogy minden kor alapvető törvényei magukon viselik keletkezésük időszakának társadalmi, gazdasági, politikai nyomait. Néhány kódex részben megelőzi, egyesek követik e determináló tényezőket, mások pontosan tükrözik azokat – bár mindez általában csak utólag, bizonyos történeti távlatból ítélfelhető meg. E távlat azonban fontos tanulságok tárháza.

Négy emberöltőre visszatekintve, ezúttal csak rövid tallózásra van módom.

Az előzmények

A 2018 nyarán hatályba lépő új eljárásjogi törvény, a 2017. évi XC. törvény hatodik az e tárgykört érintő írott kódexeink sorában. Azzal az ambícióval készült, hogy több lesz, mint tükörkép, s ha nem is fáklyaként, legalábbis útjelzők rendszerével segítheti az anyagi jog érvényesülését. Ez a törekvés természetesen nem új keletű. Mindegyik törvényünk alkotóinak az lebegett a szeme előtt, hogy az előzőnél jobbat hozzanak létre.

Az 1896. évi XXXIII. tc. e nemes megmértetésben még versenytársak nélkül, így nagy előnnyel indult. Fel kellett számolnia a szinte feudális viszonyokból, a szokásjog esetlegességéből, a partikuláris és egymástól szinte országreszenként és vádlotti csoportonként különböző szétagoltságot, s ez önmagában nagy lépés volt a jogbiztonság felé. Akkor évszázadok mulasztását kellett bepótolni. Ahogy *Csemegi Károly* írta a XIX. század reformtörekvéseiről: „*Mert sokáig nem reformáltunk, azért kellett egyszerre és sokat reformálnunk. Mert sokáig elzárkóztunk a század bölcsészetének igazságai elől, azért kellett a visszautasított igazságok egész mennyiségét egyszerre és tömegesen elfogadnunk. Mert alkotmányunknak a feudalismus osztályrendszerén alapuló szervezete állott útjában az újkor eszmei igazságainak és oeconomalis szükségének, azért kellett az ősi alkotmány e tiszteletre méltó, de észrevétlenül porhanyóvá vált és csakis akadályul szolgált bástyáinak az első erős támadástól lehullaniok.*”¹

¹ A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai. I. A bűnvádi eljárás alapelvei és főbb intézkedései. Budapest, 1882, 10. o.

Itt, most nincs lehetőség az első Bp. bővebb méltatására. A törvény – jól lehet átélt két háborút és néhány rendszerváltozást, ötvenkét év alatt kevesebbszer módosult, mint a most éppen csak fiatalokba lépő, mindössze tizen-négy éves hatályos törvényünk.

1951 májusában az új büntető perrendtartás elfogadását a következő szavakkal indokolták: „*az új törvényben a gyakorlati élet büntetőjogászai mindenekelőtt azt köszöntik, hogy eltakarítja azt az áttekinthetetlen és sokszor egymásnak ellentmondó eljárásjogi paragrafus-rengeteget, amely büntető igazságszolgáltatásunknak nem segítője, hanem gátja volt. [...] a félév-százados törvény 592 §-ával és az ezt kiegészítő törvények és rendeletek paragrafusainak valóban megszámlálhatatlan tömegével szemben az új törvény 254. §-ban világos és könnyen áttekinthető rendszert létesít.*”²

Erre az új szemlélet lehetőséget is adott. Ha az értékeléseket megtisztítjuk az ideológia hordalékától, lényegében az derül ki, hogy szakítottak azzal a felfogással, amelynek „*egyik fő jellegzetessége a formális perbeli jogosítványok aprólékos és kazuisztikus kiépítése mellett az eljárásnak számos különálló fázisra való felbontása volt (nyomozás, vizsgálat, vád alá helyezési eljárás, főtárgyalás, kétfokú fellebbviteli eljárás és ezek a fázisok, szakok, mind különböző fórumok előtt folytak le)*”³. Ezt váltotta tehát fel – igaz, nem egy csapásra, hanem fokozatosan a vizsgálati és vádtanácsi eljárás elhagyása és az egyfokú fellebbvitel bevezetése⁴. Ehelyett a törvény mindössze három szakaszt szabályozott, a nyomozást, az elsőfokú bírósági eljárást és a fellebbviteli eljárást.

Mielőtt továbblépünk, közbevetőleg álljon itt egy megjegyzés, ami akár minden az eljárásjogot retrospektív módon is érintő értékelésnek egyik fontos tanulsága is lehetne: az 1951-es törvény valóban áttekinthető, s bizonyos garanciáktól sem mentes szisztémát épített fel. Szerepelt benne például a „személyi szabadság biztosításának” és a „nyilvánosságnak” az alapelve vagy a terhelő körülmények mellett „a mentő körülmények figyelembe vételének” követelménye is. Ugyanakkor e keretek között koholt és kirakatperek tízezrei zajlottak a jog megcsúfolásával. A törvény – *bármely törvény* – tehát nem csak *eszköz*, hanem *díszlet*, vagy *paraván* is lehet, ha ilyen kezekbe kerül.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által jegyzett 1962. évi 8. tvr. néhány új elv és intézmény bevezetésétől eltekintve inkább a korábbi törvény kissé kibővített novellájaként értékelhető. Persze ennek előkészítésekor is vis-

2 A büntető perrendtartás törvénye. Szerkesztőségi vezércikk. Jogtudományi Közlöny, 1951/5., 234. o.

3 Bacsó Ferenc: Az új büntető perrendtartásról. Jogtudományi Közlöny, 1951/9., 526. o.

4 1946: XIV. tv.; 1950. évi 12. tvr.; 1949: XI. tv.

szaköszön a mindig elmaradhatatlan indok: „*A mind elvi, mind pedig gyakorlati okokból elkerülhetetlenné vált átfogó újraszabályozás kézenfekvő lehetőséget nyújtott az időszerű szerkezeti és a kódex rendszerét is szűkebb körben érintő változtatásokra, valamint arra is, hogy a büntető eljárásra (immáron tehát nem büntető perrendtartásra) vonatkozó tételes szabályok – az évek során kialakult szétszórt szabályozás kiküszöbölésével – egységes rendszerben nyerjenek áttekinthető elhelyezést.*”⁵

S íme, ötven év távlatából még egy „örökzöld” az új törvény indokai közül: „*A büntető eljárás szabályozásának egyik legfontosabb követelménye a bűnüldözés hatékonyságának biztosítása. Ennek érdekében – a hatályos eljárási szabályok tökéletesítésével – fokozni kell a büntető eljárás gyorsítását és egyszerűsítését, az ítélkezés időszerűségéhez fűződő büntetőpolitikai célkitűzések elérését.*”⁶

A nyomozás túlsúlya és az eljárási feladatok részbeni összemosódása mellett (például a vádelejtés nem kötötte a bíróságot) a védelem alapelve először fogalmazódott meg, s itt kezdte meg később kanyargós útját a bűnözés megelőzését célzó szignalizációs kötelezettség is.

Az új törvény előírásainak tükrében figyelemre méltó, hogy a tvr. már a terhelt kihallgatása (az akkoriban megkövetelt terheltté nyilvánítás) előtt lehetővé tette, hogy „gyanú” alapján meghatározott személyekkel szemben eljárási cselekményeket folytassanak (108. §).

Az 1973. évi I. tv. a két évvel korábbi Btk.-módosításhoz igazodva bevezette a differenciált büntető, illetve vétségi eljárást, amivel ugyanaz volt a szerkezeti probléma, mint napjainkban a pótmagánvádas eljárással: nem egységesen, hanem eljárási szakaszonként gyűjtötte csokorba az egyszerűbb vétségi elbírálás külön szabályait. Tartalmi egyszerűsödéssel ugyanakkor alig járt. A mintegy félszáz modifikáció a szintén nem új keletű politikai csatározások következménye is volt, a törvényt még öt évvel az utódja elfogadása után is alkalmaztuk, s meg kellett érnünk azt a jogalkotói furcsaságot is (ma persze ezen már nem is csodálkozunk), hogy mind a még hatályos, de már leköszönő, mind a még nem hatályos törvény többször módosult.

Az 1998. évi XIX. törvény fokozatosan megvalósuló nagyrészt visszatekintő szemléletből táplálkozó, mindamellett megindokolható reformjai – négyfokú bírósági rendszer (a ma már járások nélküli járásbíróságok és a Kúria elnevezését is visszaállítva), kétfokú fellebbvitel, pótmagánvád, óvadék,

⁵ Patkós Lajos: Büntető eljárásjogunk új szabályozása. Magyar Jog, 1962. június, 247. o.

⁶ Uo. 246. o.

folyamatosan bővülő külön eljárások – a törvény szerkezetére is kihatottak és fokozatosan felélesztették a „/A, /B stb. fejezetek és /a /b §-ok” révén történő toldozgatást.

A még egy ideig hatályos törvény tizennégy év alatti több mint száz módosítására azonban nem lehet észszerű mentséget találni. Ha más nem, önmagában ez a gyakran jogi forma öltése útján legitimációt kereső ötletbörze is indokolta az új kódex elkészítését.

Aggódva óvom azonban a kodifikátort: az új Btk. hatálybalépésekor is az a határozott ígéret hangzott el, hogy elég volt a jogbiztonságot veszélyeztető módosításdömpingből. Nos, az anyagi jog szabályai az azóta eltelt mindössze négy év alatt harmincszor módosultak, átlagosan kevesebb mint kéthavonta. Sajnos a büntetőeljárás szabályozása is elindult ugyanezen az úton. Elfogadták a már csak rövid ideig hatályos eljárási törvény újabb, nem csekély terjedelmű módosítását (elsősorban az elektronikus kapcsolattartás állítólag halasztást nem tűrő újabb szabályairól)⁷, s 2017 novemberében benyújtották az új kódex hatálybalépésével esedékes módosításokat tartalmazó, nem kevesebb, mint 173 törvény rendelkezéseit érintő és 578 paragrafusból álló javaslatot⁸. A kompatibilitás megteremtése persze elkerülhetetlen. Ám ez a javaslat – mint ahogy azt már a Btk. esetében is láthattuk – máris jelentősen módosítja a már elfogadott, de még hatályba nem lépett új büntetőeljárási törvényt is. E szerint mintegy negyven rendelkezés, köztük több számos bekezdést tartalmazó szakasz az eredetihez képest változó tartalommal lép hatályba, s mintegy kilencven további helyen pontosították, illetve egészítették ki a törvény szövegét. Az előjelek tehát nem biztatók.

Rövid általános értékelés

E vázlatosnak is csak alig nevezhető visszapillantás után lássuk magát az új törvényt!

⁷ A háttérnormák valóban előírták, hogy 2018. január 1. napjától a hatályuk alá tartozó szervek – így a nyomozó hatóságok, az ügyészség és a bíróság is – egymással csak elektronikus úton tarthatnak kapcsolatot. Nem lett volna azonban akadálya annak, hogy ezt a szigorú határidőt a büntetőeljárási szervekre vonatkozóan az egyébként is szükséges „salátatörvény” a Be. hatálybalépésének időpontjáig elhalassza.

⁸ T/18316. számú törvényjavaslat. 2017. november 7.

Összességében elmondható, hogy a kódex az alapvető garanciák megőrzése mellett kiemelt jelentőséget tulajdonít a gyorsabb, hatékonyabb, rugalmasabb eljárásnak, ennek megfelelően

- olyan egységes, összefüggő eljárási szisztémát teremt, amely alkalmas a különböző súlyú, jellegű, s így nem azonos processzuális kereteket igénylő ügyek megfelelő differenciálására, az idő- és munkaráfordítás racionalizálására⁹. Alkalmas az eljárási résztvevők egymáshoz, a hatóságokhoz és a bűncselekményhez fűződő eltérő viszonyát mindennek szem előtt tartásával széles skálán kezelni;
- hangsúlyosabbá teszi a felek együttműködésének, a konszenzusnak, a terhelti beismerésnek a konzekvenciáit;
- elismeri, elősegíti a védelem szerepét, bizonyos kérdésekben talán erősíti is. Szerencsére határozottan elzárkózik tehát az olyan védelmi jogokat csorbító törekvésektől, amelyeknek nem is olyan régen csak az Alkotmánybíróság tudott gátat vetni.¹⁰ Ezt igen fontosnak vélem, mert lényegében azt erősíti meg, hogy a gyorsaság és egyszerűsítés büvölete nem szoríthatja háttérbe a garanciákat;
- igyekszik tovább erősíteni a büntetőeljárásban különleges bánásmódot igénylő személyek, elsősorban a sértett eljárási helyzetét, „rehabilitálásának” lehetőségeit;
- törekszik az eljárási feladatok (főként a vádlói funkciók és az ítékezés) fokozottabb elválasztására.

⁹ A szinte örök igényként jelentkező „időszerűség”, mint láttuk, szinte minden korábbi szabályozás során visszaköszön. Már az ókorban felismerték ennek jelentőségét. *Plutarkhosz* kétezer évvel ezelőtt így ír erről: „*Nem is annyira a bűn, mint inkább a büntetés késlekedése teszi erőtlenné és reményvesztetté azt, akit igazságtalanság ért, ugyanakkor viszont növeli a gazember merészségét és arcátlanágát. Ezzel szemben, ha a vakmerő gonosztevők azonnal elnyernék büntetésüket, ez megakadályozná a kitervelt gazságok elkövetését, s a lehető legnagyobb vigasztalást jelentené azoknak, akiket sérelem ért.*” *Plutarkhosz: Szókratész Daimónja*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985, 6. o. Sajnos e célokat évszázadokon keresztül nem sikerült elérni. *Mendelényi László* kúriai bíró, a későbbi híres kommentár egyik szerzője, 1932-ben keserű szájjal írta le: „*ahhoz, hogy igazságszolgáltatásunk lassú sajnos valóban nem férhet kétség, mint aktív, vagy szenvedő alanyok tudjuk ezt mindannyian. S akinek netán kétsége volna, vegye közelebbről szemügyre az igazságügyi statisztika adatait, avagy olvassa el azokat az évnnyitó elnöki beszédeket, amelyeket í királyi kúria bölcs és nagy tapasztalatú elnöke az utolsó két évtized alatt tartott, s amelyeknek majd mindegyike rámutat igazságszolgáltatásunk korszerűtlen lassúságára, hangsúlyozva a bírói eljárás egyszerűsítésének és a bírói fórumok célszerű összevonásának szükségességét. Igazságszolgáltatásunk lassú tempója szinte már közhellyé vált. Kétségtelen tehát hogy most már végre szükség van egy átfogó, gyökeres reformra.*” *Mendelényi László: A büntető eljárás gyorsításának módjairól*. Magyar jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok. Magyar Jogászegylet, Budapest, 1933, 32–33. o.

¹⁰ Emlékezzünk például az ötnapos őrizet lehetőségét, vagy a védővel történő kapcsolatfelvétel jogát korlátozó előírások törvénytervezet formáját is öltő szabályozására.

Fontos a jogalkotónak az a felismerése is, hogy nem csupán profiltisztítási, hanem jogbiztonsági okokból is a büntetőeljárás törvénynek célszerű, sőt *kell* szabályoznia számos, eddig e törvény keretein kívül folytatott, valójában azonban a büntetőeljárásra tartozó tevékenységet.

A nyomozás fogalma, köre és a titkos eszközök alkalmazása a korábbi felfogás szorításából szabadulva

Vizsgáljuk meg utóbbi kérdést kicsit részletesebben! A *nyomozás kriminalisztikai és büntetőeljárás fogalma lényegében soha nem fedte egymást*. A kriminalisztika nyomozáson általában a felderítést érti: bűncselekmény (tág értelemben vett) nyomainak megtalálását, rögzítését, a tettes személyének felkutatását. Ezzel szemben a *vizsgálat* voltaképpen a nyomozás továbbfejlesztése, intézkedések olyan törvényben szabályozott sorozata, amely már a megalapozott gyanú esetén a terhelt felelőssége szempontjából releváns bizonyítékok feltárását, dokumentálását jelenti.

A gyakori és permanens terminológiai zavart valószínűleg az okozza, hogy a korábbi törvények „nyomozás” címszó alatt voltaképpen (csak) vizsgálati tevékenységet szabályoztak. A nyomozás körébe is vonható, de nem feltétlenül odatartozó tevékenységek egy részét (például a megfigyelést, a potenciális tanúk felkutatását, a bizonyító erővel rendelkezhető okiratok, tárgyi eszközök létezésének vagy hollétének feltárását, informátorok alkalmazását, álvásárlásokat, kriminalisztikai csapdák telepítését stb.) nem a büntetőeljárás törvény, hanem például a rendőrségi törvény, vagy alacsonyabb szintű jogszabályok írták körül.

A rendszer konzerválásához hozzájárult, hogy a rendőrség vagy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal bűnügyi munkájában a nyomozás és a vizsgálat tradicionálisan szervezetileg is elkülönült, előbbi a felderítőszervek – a szakzsargon szerint „operatív” részlegek –, utóbbit a vizsgálati egységek végzik.

Az említett ellentmondásokat a jogalkotó fokozatosan próbálta feloldani. A felfogás változásával lassan változott a szabályrendszer is.

Az eljárási szakaszok egyenértékűségét hangsúlyozó szemléletet a múlt század utolsó évtizedétől felváltotta az a doktrína, amely a nyomozást már *nem önálló*, a tárgyalási szakkal azonos értékű bizonyítási eljárásnak tekintette, hanem *előkészítő, informatív jellegét* hangsúlyozta. Ezt megelőzően ugyanis „az igazság kiderítése” érdekében a nyomozás során is – legalábbis a deklarációk szintjén – *bizonyítás* folyt. Később – felismerve, vagy elfogad-

va hogy e „bizonyítás” címzettje voltaképpen az ügyész – reálisabban „a vádemelés kérdésében történő állásfoglaláshoz szükséges adatok beszerzésére” helyezték a hangsúlyt.

Bár még a hatályos törvény is egységesen tartalmilag vizsgálatnak tekinthető „nyomozást” szabályoz, az egyes felderítő jellegű cselekmények fokozatos megjelenése – például a titkos eszközök vagy nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenységének intézménye – már tágította a hagyományos eljárás hatókörét.

Az új Be. e tapasztalatok nyomán mind a terminológiát, mind a struktúrát tekintve igyekszik egységes, egyszersmind világosan tagolt, áttekinthető rendszert alkotni.

Ezt szolgálja az előkészítő eljárás, a felderítés és a vizsgálat egymásra épülő rendszerének megteremtése, s ennek szellemében került a Be.-be és tartozik ügyészi felügyelet alá a nyomozás elrendelését megelőzően bűnüldözési céllal végzett titkos információgyűjtés, amire eddig három szaktörvény nyújtott különböző hatóságoknak törvényességi szempontból alig ellenőrizhető lehetőséget.

E változásokkal esély nyílik arra is, hogy közelebb kerülhetünk néhány korábban e területeken jelentkező visszatérő probléma súlyának csökkenéséhez. Ilyen volt például a nyomozó hatóságok és az ügyészség kapcsolata is. Noha belátható: az ügyész irányítási, felügyeleti jogköre természetesen adódik abból, hogy a tágabb értelemben vett előkészítés konzekvenciáit ő vonja le, mégis indokolt igény lehet a büntetőeljárásba integrált felderítés nagyobb önállósága. Ez akkor is elmondható, ha minden bizonnyal gondot fog okozni az egyes szakaszok lehetséges átfedéseinek kezelése és az előkészítő eljárás feltételeinek olykori értelmezése.¹¹

A „tájékoztatás”, „felügyelet” és „irányítás” gyanú erősödésével változó hármas egysége remélhetően nem csupán formális megkülönböztetés¹², hanem a hatékonyságot segítő tartalmi konzekvenciákkal is jár majd. Feltétle-

11 Nem biztos, hogy teljesen szerencsés az „előkészítő eljárás” elnevezés, mert ez valamiféle általános, ha nem is mellőzhetetlen, de gyakori, a felderítést tehát rendre megelőző szakaszra utal. Valójában azonban ami „előkészítő eljárás” alatt értemben folyhat, az az egyéb adatszerző tevékenységen kívül lényegében leplezett eszközök nyomozás elrendelése előtti igénybevételéből áll. Ennek *kivételes jellegét* pedig jó lenne már az elnevezésben kifejezni.

12 Ebben akkor is reménykednünk kell, ha a tájékoztatás melletti, illetve a felügyelet és az irányítás körébe tartozó ügyészi jogosítványok pontos elhatárolása nem mindig világos. Az előkészítő eljárásban elvégzett cselekmények például csak az ügyész tájékoztatását igénylik, s az ügyészség feladataként itt a törvény – szemben a felderítéssel – tényleg nem is felügyeletről, hanem „a törvényben meghatározott feladatok” ellátásáról ír. Ugyanakkor a 347. § „az előkészítő eljárás ügyészségi felügyeletéről” rendelkezik.

nül pozitív változás az is, hogy a titkos információgyűjtés megfelelő processzuális keretek közé került (bár itt is némi aggodalommal konstatálhatjuk, hogy súlyos téttel járó leplezett eszközök az előkészítés során, a „*gyanú gyanújának*” megalapozása érdekében továbbra is lényegében korlátlanul igénybe vehetők, sőt az eddigi féléves határidő egy évre nőtt). Mégis, talán nem lesz a jövőben szükség például olyan a józan eszünket megerősző értelmezéskísérletekre, hogy a haladéktalan intézkedési kötelezettség volta-
képpen nem azt jelenti, ami az értelmező szótárban áll, hanem csak a szelek-
tálás, elemzés, értékelés esetleg hetekig tartó munkája *után* esedékes nyom-
bani eljárás igényét fogalmazza meg.

Aggodalmak és óvatos kritikák

Az alapvetően pozitívnak szánt értékelés után meg kell említenem néhány problémát is.

Elsőként nem kerülhetem meg, hogy rámutassak: a törvény már-már ijesztő terjedelme nem segíti a vele való megbarátkozást.

Tudom, hogy a közel kilencszáz paragrafus léte látszólag pusztán formai kérdés, ám szerintem tényleg csak látszólag az¹³. Ha ugyanis ennek okai sem mindig igazolhatók, akkor nem mehetünk el a kérdés mellett szó nélkül. Más-
ként szólva nem önmagában a terjedelemben kereshető a probléma, hanem az
ahhoz vezető olykori kodifikátori szemléletben.

Vessünk egy pillantást a korábbi kódexekre, és vegyük észre, hogy tör-
vénykönyvek vastagsága 1950 óta folyamatosan nőtt, s érdekes, bár nem
meglepő, hogy az utóbbi törvényekben a terjedelem bővülésével együtt sza-
porodott a szükségessé vált modifikációk száma is (*táblázat*).

Jó lenne, ha ezt kizárólag a felgyorsult társadalmi, technikai fejlődés
számlájára tudnánk írni. Az új törvényben azonban bizonyos fejezetek, alcí-
mek indokolatlanul túlrészletezők, mások nagyvonalúbbak. Súlyos, komoly
téttel járó szabályok keverednek merőben formai, ügyviteli jellegű előírások-
kal. A szabályozás jellege, terjedelme persze nem független a tárgyatól sem.
Ám ettől függetlenül több helyen olyan instrukciókat olvashatunk, amelyek

13 Amikor a jelentős és nem feltétlenül megindokolható terjedelmet egy korábbi tanácskozáson felvetet-
tem, azt a választ kaptam, hogy a korábbi törvényhez képest a szakaszok száma nőtt ugyan, ám a ka-
racterszámban megmutatkozó tényleges terjedelem nem. Nos, a hatályos Be. 608 paragrafusból áll,
terjedelme 625 955 karakter, az új 879 paragrafus pedig 799 950 karaktert számlál. Ez 44 százalékkal
több paragrafust, és 30 százalékkal több karaktert jelent.

A korábbi kódexek „életpályája”

	hatályos	paragrafusok száma	módosítások
1896. XXXIII. tc.	1900–1952	592	42 tv., 24 rendelet
1951. évi III. tv.	1952–1962	246	6
1962. évi 8. tvr.	1962–1973	363	2
1973. évi I. tv.	1973–2003	407	52
1998. évi XIX. tv.	2003–2018	608	90 tv., 15 AB-határozat
Új Be.	2018–	879	–

más (részben korábban és ezután is létező) törvényekben, rendeletekben, nem ritkán utasításokban vagy nem is feltétlenül jogforrásokban, hanem az értelmezést segítő állásfoglalásokban is helyet kaphatnának, vagy amelyek akár feleslegesnek is minősíthetők. Mintha a kodifikátor olykor kevésbé lett volna érzékeny a jogforrási szintekre, és minden részletszabályt a törvényre akart volna bízni. Sokszor az a benyomása támadhat az olvasónak, hogy nem legalábbis részben sarkalatos törvényt, hanem sorvezetőt, használati utasítást tart a kezében.

Jól emlékszem, *Király Tibor* professzor már évtizedekkel ezelőtt amellet érvelt, hogy a büntetőeljárást szabályozó törvény – hogy világosan kitűnjék belőle, milyen hangsúlyos értékek mellett foglal állást, milyen szemlélettel avatkozik alapvető jogokba és ír elő kötelezettségeket – nem aprózhatja el magát. Tudom, hogy a világ változott, bonyolultabbá vált, de ez az elv talán nem relativizálódott.

Egyes példák hosszas felemlítésével magam sem aprózhatom el a mondanivalómat. De hogy világos legyen, mire gondolok: teljesen felesleges például a „ne bis in idem” elve kapcsán az *alaki halmazat* helyes minősítése megsértésének konzekvenciáit az *alapvető rendelkezések* körében részletezni (átvéve ezt a merőben partikuláris és állásfoglalás szintjén is szabályozható kérdést a hatályos törvényből). Távolról sem *alapelvi szintű szabályozásra* tartozik ugyanis, hogy mi történjék abban az összes ügy pár ezrelékében sem kifejezhető esetben, ha az egyetlen cselekménnyel több bűncselekményt megvalósító vádlott tettét a bíróság – az ügyésszel azonos módon – helytelenül, hiányosan minősíti [4. § (4) bekezdés]. Valóban alapelvi szinten kell kimondani, hogy a „ne bis in idem” elvét a jogalkalmazó elvértve is alig előforduló hibái sem törlik át?

Felesleges például annak előírása is, hogy az eljárás azonos szakaszában a tanú folytatólagos kihallgatásánál a személyes adatokat – ha azok nem változtak – nem kell rögzíteni [178. § (3) bekezdés]. Az esetleges túlbuzgóság elkerülésére akár körlevél is figyelmeztethet.

Annak a kötelezettségnek a megfogalmazása, hogy egy papíralapú kapcsolattartásra áttérést elutasító döntést viszont mégis papíron kell meghozni [162. § (2) bekezdés] – a kérdést egyébként is részletesen taglaló háttérnormák birtokában –, már-már a törvény tekintélyét veszélyezteti. Az, hogy a nemzeti médiahatóság milyen nyilvántartásokba mit köteles bevezetni [337. § (4) bekezdés], nem is büntetőeljárás jogalanyokra nézve ír elő kötelezettséget.

Az ügydöntő határozat rendelkező része állva történő kötelező felolvasásának és végighallgatásának (a jelenlegi szabályozással egyébként szintén egyező) előírása még esetleg lehet technokrata szabályozás tárgya¹⁴, ám hogy valamely jelenlévő egészségi állapotára tekintettel ettől el lehet térni [549. § (3) bekezdés második mondat], már olyan magától értődő, humánus kérdés, amelyet éppúgy felesleges a törvény betűjére bízni, mint például annak rögzítését, hogy akinek vallomástétel közben kiszárad a szája, annak adható egy pohár víz.

Számos további példa igazolhatja, hogy a törvény szakaszainak, rendelkezéseinek száma nem csekély mértékben lett volna csökkenthető.

A merőben technikai jellegű előírásdömpingnek az a veszélye, hogy elvész az igény a kazuisztikával nem pótolható *szemlélet* kialakítására és fejlesztésére; csökken a jogalkalmazó mozgástere, háttérbe szorulhat az eljárásjogban ugyan szűkebb körben érvényesülő, de sokszor mégis megindokolható egyéniesítés. Röviden: az alapvető jogviszonyok szabályozására hivatott törvény képletesen szólva úgy váltja magát aprópénzre, hogy közben háttérbe szorítja a bankjegyeket.

Áttérve egy koncepcionális kérdésre, néhány szót feltétlenül indokol a kodifikáció egyik sarokkövévé váló örök probléma: az anyagi és a perbeli igazság konfliktusa, s az ennek megoldására tett felemás kísérlet.

A kódex készítői az anyagi igazság elvének fenntartását már a törvény preambulumában rögzítették, hangsúlyozva, hogy az igazság megállapításának igénye alapvető elv. Ezt később az Általános indokolásban azzal az inkább nemzeti hitvallásba, mint szaktörvénybe kívánczozó fordulattal támasztották alá, hogy „*a magyar igazságszerető és igazságkereső nép...*”¹⁵. Természetesen nem a megfogalmazás tartalma iránt vannak fenntartásaim, hanem aktuális helyével, adekvát, büntetőeljárás-jogi értelemben valódi indokként felfogható

14 Gondolom, ez nem jogtörténeti hagyományaink tiszteletéből adódik, felelevenítve a XVIII–XIX. század „álló törvénytételi pereinek” hagyományát.

15 Általános indokolás. I. Bevezetés, második bekezdés.

voltával. S ezt az aggodalmamat aligha csökkenti, hogy szerencsére nem téték hozzá: „...szemben egyes más nemzetekkel...”

Távolról sem arról van tehát szó, hogy büntetőeljárás-jogi, vagyis „szakmai” értelemben az anyagi igazság jogos igénye az igazság szeretetéből, elérni vágyásából következik, és az úgynevezett „perbeli” vagy „processzuális igazság” erről eleve lemond. Utóbbi is megegyezhet a ténylegesen történt események, cselekmények lefolyásának valósághű rekonstruálásával. Ám nem idealizálja azt, hanem a tisztességes, törvényes eljárás keretei közé tere-li. Nem feltétlenül *elérendő eszményként*, hanem *elérhető realitásnak* tekinti. Bizonyára hasztalanul keresnénk ma a világon olyan törvényt, amely azt mondaná ki, hogy nincs szükség az igazságra. Olyan azonban sok van, ami azt vizsgálja – alaposan, felelősen –, hogy meddig mehetünk el a keresése során, milyen feltételes megállókát építhetünk ki például az egyetértés, a konszenzus, a közös érdekek nyomán, azért hogy ne fulladjunk bele az ügyek áradatába. Mert akkor lőttek bármiféle igazságnak.

S ez már nem is az igazság állítólagos különböző szintjeinek kérdése, hanem például annak az ezzel szorosan összefüggő kérdésnek az eldöntése, hogy a különböző eljárási funkciók határai milyen mértékben rögzítettek, mennyire átjárhatók.

Konkrétabban: tovább menjen-e a bíró a remélt teljesebb igazság felé vezető úton, ha a terhelt, a védő, vagy az ügyész megáll?

S e tekintetben a törvény nem könnyen értelmezhető kompromisszumot kötött. Valahogy így: igen, ilyenkor meg kell állnia... Kivéve, ha mégis tovább akar menni.

A törvény 164. § (2) bekezdése ugyanis azt mondja ki, hogy *a bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be*.

Ez egyértelmű kijelentő mondat, ami a jog nyelvi és fogalomrendszere szerint imperativus, nem teszi lehetővé a szabálytól való eltérést.¹⁶

Ám nyomban ez után következik a (3) bekezdés: *„indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles”*. E szerint adott esetben erre mégis *jogosult* lehet.

Olyan ez, mintha a jogalkotó egyaránt ki akarta volna elégíteni az eljárási feladatok határozott megosztását szorgalmazó törekvéseket, de meghagyni a kikaput azok számára is, akik ezt nem akarták a bíró hiánytalan (ha úgy tetszik, az anyagi igazságot célzó) tényállás-megállapítási felelősségének

¹⁶ A jogszabály tervezetében a normatív tartalmat jelen idejű kijelentő mondattal, egyes szám harmadik személyű megfogalmazás alkalmazásával kell kifejezni. A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 3. § (2) bekezdés.

gátjául szabni. Ez akkor is ellentmondás, ha ismerjük és támogatjuk a megalapozatlanság konzekvenciáit érintő kapcsolódó rendelkezéseket [593. § (4) bekezdés]. Talán a 164. §-ban is vállalni kellett volna az egyértelmű állásfoglalást, akár a (2) bekezdés kihagyása árán is. A másik megoldás csak a védelem érdekeit szolgáló indítványok felkarolását tette volna hivatalbóli bizonyítás keretében lehetővé. Erre sem került sor.¹⁷

Gyógyítható gyermekbetegségek

Az egyes részletkérdésekben akadnak törvényszerkesztési és -szövegezési problémák is. Ezek általában nem súlyos és feloldhatatlan ellentmondásokhoz vezetnek, de elkerülhetők, csökkenthetők lettek volna, s nagy részük könnyen javítható.

A 21. § (3) bekezdése a például így szerepel:

Az eljárásra az a bíróság illetékes, amelynek az illetékességi területén

a) a terhelt vagy

b) a sértett

lakcíme vagy tényleges tartózkodási helye található, ha az ügyész ott emel vádat.

Itt külön a) és b) pont szerepeltetése és ezáltal a rendelkezés túltagolása felesleges, tényleges értelmezést segítő szerepe nincs. Ahol csak két lehetőség adott, ott „álprecizitás” a pontok szerinti megkülönböztetés.¹⁸

Elegendő lett volna egyszerűen így fogalmazni: a különös illetékesség alapja „a terhelt vagy a sértett tényleges tartózkodási helye”. Világos, hogy ezt a lehetőséget akár az egyik, akár a másik, akár mindkettő megalapozza.

Másutt – két lehetőség esetén biztosan – ilyen „pontozásos rendszert” nem is találunk. Például ügyvédjelölt védőként ügyvéd mellett vagy ügyvéd helyetteseként eljárhat [41. § (2) bek.].

¹⁷ Az új törvény koncepcionális megújulást hirdető felfogása ellenére összességében nem változott tehát a jelenlegi gyakorlat, amit az egyik ítélőtáblai határozat világosan rögzít: A bíróság a vád és a védelem által indítványozott bizonyítás lefolytatásán túl – anélkül, hogy eljárási szabályt sértene – hivatalból is beszerezheti a tényállás feltárásához szükséges bizonyítási eszközöket függetlenül attól, hogy azok a vádlott ártatlanságának, vagy bűnösségének a bizonyítását szolgálják. IH, 2013/133.

¹⁸ A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 46. § (1) bekezdése szerint a szakaszt és a bekezdést pontokra kell tagolni, ha a szakaszba vagy bekezdésbe foglalt mondat felsorolást tartalmaz, a felsorolás bármely két eleme között azonos logikai kapcsolat áll fenn, és ez a jogszabály áttekinthetőségét elősegíti (a szerző kiemelése). Itt az a) és b) pontra tagolás aligha teremt jobb áttekinthetőséget, mint az egyetlen mondatba foglalt diszjunkció.

Világos, hogy egy adott ügyben a két lehetőség nem zárja ki egymást.

Máskor az alternativitás kézenfekvő: „*Védőként meghatalmazás vagy kirendelés alapján ügyvéd járhat el*” [41. § (1) bek.]. Nyilvánvaló, hogy itt a vagylagosság egymást kizáró formában jelentkezik.

A két példa esetén közös, hogy eszünkbe sem jutna a vagylagosságot pontokba foglalva kifejezni.

Mindez akár szörszálhasogatásnak is tűnhetne, ám még inkább zavaró, hogy a pontokba foglalt felsorolás a törvény más helyein nem is vagylagosságot vagy alternativitást, olykor *konjunktív feltételeket* fejez ki.

A 49. § (1) bekezdése például a következő lehetőségrendszeret vázolja:

A bíróság az ügyészség vagy a nyomozó hatóság [itt szerencsére nincs a)-tól c)-ig terjedő felsorolás] a védő helyettesítésére helyettes védőt rendel ki, ha

- a) a védő az eljárási cselekményen szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg,*
- b) távolmaradását alapos okkal előzetesen nem menti ki, vagy helyetteséről nem gondoskodik,*
- c) az eljárási cselekmény elvégzésének egyéb feltételei fennállnak, és*
- d) az eljárási cselekmény elvégzése nem mellőzhető.*

Itt tehát a jogalkotó egyidejűleg megkívánt feltételeket foglalt a)-tól d)-ig terjedő pontokba, ami önmagában nem ellentétes a jogszabályszerkesztésre vonatkozó előírásokkal, ám más büntetőjogi normákban a konjunkció ily módon történő kifejezése szinte példa nélküli. S talán felesleges is.

Lehetett volna egyszerűen úgy fogalmazni, hogy helyettes védő kirendelésére akkor kerül sor, ha a védő a megjelenési kötelezettségére vonatkozó előírásokat neki felróhatóan megszegi, s az eljárási cselekmény nyombani elvégzése indokolt.

A c) pontra ugyanis biztosan szükség sincs, hiszen egy eljárási cselekményt, ha annak bármely törvényi feltétele hiányzik, el sem szabad végezni. Aligha feltételezhető tehát, hogy az eljáró szerv az eljárási cselekmény egyébkénti megtarthatóságának hiányában mégis „ad hoc” helyettes védőt rendel ki. Minek?

A talán nem kellően kiérlelt kodifikációs technika másutt is többször okoz felesleges ellentmondásokat. Példaként: a letartóztatás a bűncselekmény súlyához képest fokozatos skálán maximum három, öt, illetve tíz év kiszabhatósága esetén legfeljebb egy, két, illetve három évig tarthat [298. § (1) bekezdés]. Ez azonban – így a törvény – nem alkalmazható, ha életfogytig tartó szabadságvesztés miatt folyik eljárás [(2) bekezdés]. Vagyis a norma itt azt

tartja szükségesnek a tudtunkra adni, hogy az eleve csak legfeljebb három- (öt-, tíz-) éves fenyegetettségű bűncselekményre vonatkozó korlát nem vonatkozik arra az esetre, ha nincs is korlát.

Mindez elkerülhető lett volna, ha a (2) bekezdés a) pontját nem vonatkoztatják az (1) bekezdésre, másképpen szólva: nem a teljes (2) bekezdés vonatkozik az (1) bekezdésre.

Sajnos, találunk példát a nehézkes, és már-már zavaró szövegezésre is.

Ezt olvashatjuk például az elektronikus kapcsolattartás szabályainak körében: „*A büntetőeljárásban részt vevő személy, valamint a bírósági eljárásban az ügyészség indítványozhatja, hogy a bíróság az ügyészség illetve a nyomozó hatóság az általa megismerhető ügyiratot elektronikus formában az általa megjelölt címre továbbítsa...*” [159. § (1) bekezdés]. Ha mi talán értjük is, mit kívántak ezzel a tudtunkra adni, kevésbé tapasztalt jogászok nehezen tudnak mit kezdeni a szóismétlésekkel, és azzal, hogy az állítmányok a mondaton belül változó alanyok közül valójában kire, vagy kikre vonatkoznak.

Talán ezúttal is lehetett volna világosabban, és közérthetőbben fogalmazni. Például így: *A büntetőeljárásban részt vevő személy indítványozhatja, hogy az általa megismerhető ügyiratot a nyomozó hatóság, a bíróság, illetve az ügyészség az indítványban megjelölt elektronikus levelezési címre továbbítsa. A bírósági eljárásban erre vonatkozó indítványt az ügyészség is tehet.*

Egy másik példa: a 259. § (2) bekezdése arról az esetről rendelkezik, ha „*a titkos információgyűjtést nem maga a titkos információgyűjtést végző szerv hajtotta végre*”. Ezt ebben a formában a törvénnyel ismerkedő hallgatóknak nehezen fogom tudni megmagyarázni. Az még talán körmönfont szofisztikával igazolható, hogy aki valamilyen általános tevékenységet végez, az nem feltétlenül hajtja is végre azt, ám az alig értelmezhető, hogy egy konkrét „információgyűjtést” végző szerv ezt a bizonyos információgyűjtést valójában nem maga végzi. Sejtjük, hogy a jogalkotó a szakszolgálat igénybevételeire gondolt. Ám nem lett volna jobb mindezt például így kifejezni: *a titkos információgyűjtés felhasználni kívánt eredménye, az e célból igénybe vett szerv titkos információgyűjtése során keletkezett?*

A szövegezést illetően még ide kívánczok, hogy néhány merőben tautologikus – teljesen kézenfekvő volta okán nem a törvényre tartozó – „definítív” meghatározás szintén nem erősíti a kódex tekintélyét.

Ilyenek például „*a tényleges tartózkodási hely az a hely, ahol a büntető eljárásban részt vevő személy ténylegesen tartózkodik.*” (10. § 15. pont) Vagy: „*A pártfogó felügyelői véleményt a pártfogó felügyelő készíti el*” [202. § (3) bekezdés].

Végezetül, néhány apró olyan „göröngyöt” még megemlítek, amelyben azért meg lehet botlani, így kérem, ezek felemlítését se tekintse az olvasó felesleges akadékoskodásnak. Ígérem, csak mintegy találomra emelek ki néhányat.

- A törvényszék hatáskörét tartalmazó felsorolásban [20. § (1) bekezdés] a Btk. 377. § (2) bekezdése szerinti *hanyag kezelés* kétszer is szerepel. Egyszer a 10. pontban egy kifejezett felsorolás részeként, egyszer pedig a 19. pontban, amely minden gazdálkodás keretében elkövetett kiemelt bűncselekményt – így a súlyosabb anyag kezeléseket is – további feltétel teljesülésétől függetlenül ide utalja.
- A 234. § sorolja fel azokat a bűncselekményeket, amelyek felmerülése esetében bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alkalmazhatók. Az (1) bekezdés szerint *minden* öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett szándékos bűncselekmény e körbe tartozik, a (3) bekezdés mégis külön nevesíti a hivatalos személy elleni erőszakot és a nemzetközileg védett személy elleni erőszakot, amelyek külön kiemelése persze felesleges, hiszen e bűncselekmények alapesete szintén már eleve ötévi szabadságvesztéssel büntetendő, s így az (1) bekezdés hatálya alá esik.
- A leplezett eszközök használata számos három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény felmerülése esetén is bírói engedélyezést igényel. Itt kifejezetten zavaró, hogy a törvény nyomatékosítja: csak a szándékos alakzatok tartoznak ide. A tételiesen, illetve fejezetszerűen felsorolt több tucat bűncselekmény közül azonban mindössze háromnak van egyáltalán gondatlan alakzata, elegendő lett volna ezeknél külön feltüntetni a súlyosabb bűnösségi forma követelményét. Így kiküszöbölhető lett volna az a bántó dogmatikai tautológia is, hogy a törvény kiemeli: bírói engedély kizárólag a *szándékos* elkövetéshez kapcsolódó üzletszerű, illetve bűnszövetségben megvalósított alakzatok esetén szükséges. (A büntetőjog napjainkban szigorodik ugyan, de reménykedjünk, hogy attól azért mindig óvakodni fog, hogy gondatlan alakzatokra is kiterjessze az üzletszerűség vagy bűnszövetség súlyosabb következményeit.)
- Az általános indoklás „külföldön bevált minták alapján bevezetett *újdon-ságként*” értékeli a bizonytalan személyazonosságú tetten ért személy őrizet-be vételének lehetőségét. Jellem, hogy korábban közel száz éven keresztül ez volt a hazai szabály is. A részletes magyarázat az újdonság tekintetében mértéktartóbb ugyan, de ez meg arra utal, hogy az indokok formába öntésekor hiányzott a szükséges egyeztetés.

- A következetesen használt és megmagyarázott új terminológia ellenére például a 374. § (1) bekezdésének e) pontja *kutatás* helyett továbbra is a „*házkutatás*” kifejezést használja.
- A különleges bánásmód keretében a törvény példálódzva felsorolja az e kezelési módot megalapozó körülményeket. Ezek egyike „az eljárás tárgyát képező cselekmény *kirívóan erőszakos* jellege” [81. § (2) bekezdés c) pont]. Hasztalanul keressük azonban – akár az (ezúttal tényleg) újdonságként megjelenő értelmező rendelkezésekben, akár másutt, hogy pontosan mit takar e fogalom. A „kirívóan erőszakos cselekmény” – minthogy az eljárás *tárgyaként* kizárólag büncselekmény lehet – valójában egy a törvény által teremtett büncselekményi kategória (ha nem annak szánták is). Amennyiben nincs tényleges szerepe, mellőzni kell, ám ha van, pontos körülhatárolást, számbavételt, definiálást igényel. Nézetem szerint egyébként e bekezdésnek nincs érdemi funkciója, ha kedves a jogalkotónak, megtarthatja az indokolásban, ahol már nem mindig kötelező bizonyos fogalmak egzakt tartalmának meghatározása, és ahol beérhetjük akár példálódzó felsorolással is.
- A felülvizsgálat során tartandó nyilvános ülésen a védő részvétele kötelező [661 § (1) bekezdés]. A (2) bekezdés – a 651. § (2) bekezdésére utalva – mégis azt írja elő, hogy a védőt az ülésről (csak) *értesíteni* kell.

Az olvasó engedelmével további részletszabályok említésétől tartózkodom. E néhány megjegyzést sem elsősorban kritikának, inkább jóindulatú figyelemfelhívásnak szántam.

A változó szemlélet igénye

Talán az előzőekből is kitűnt, hogy fontosak ugyan a törvény megújult kerekei, de talán még fontosabb, hogy ezekhez a korábbtól részben eltérő, megértő, támogató szemlélettel közeledjünk.

Elsősorban *az ügyészeket* ösztönözném arra, hogy például az egyezkedés, a konszenzus elfogadásában, sőt adott esetben szorgalmazásában ne kizárólag „a bűnözőknek tett kedvezményt” lássák, s ezeket ne is pusztán tehermentesítő eszközként kezeljék. Utóbbi talán nem is elsődleges célja, inkább kívánatos következménye a megfontolt differenciálásnak. Utasítsák persze el a megállapodást, ha a szigor fontosabb, de vegyék talán komolyabban, hogy a megfelelő súlyozás első és meghatározó instrumentumai az eddigieknél fo-

kozottabb mértékben az ő kezükbe kerülnek. Szerepük, s így felelősségük tehát tovább nő. A büntetés kiszabására vonatkozó, bizonyos mértékben az ítélet kereteit is kijelölő megállapodások adott esetben akár ügydöntő fórummá léptetik őket elő¹⁹.

S az előkészítő eljárás során se éri be – a törvény betűjére korlátozódóan – a tájékozódás jogával. A már a nyomozás elrendelése előtt igénybe vett leplezett eszközökről nem azért kell az ügyészt tájékoztatni, hogy ezzel az aktussal legitimálják azokat, hanem hogy elejét lehessen venni az esetleges aránytalan, visszaélésszerű alkalmazásuknak. Ha másként fognánk fel, semmi értelme nem lett volna a titkos információgyűjtés büntetőeljárásba történő integrálásának.

A szemléletváltozás igénye természetesen érinti az eljárás további hivatásszerű alanyait is, ennek részletezése azonban már meghaladná e tanulmány kereteit.

* * *

Titus Livius már kétezer éve leírta, hogy nincs olyan törvény, amivel mindenki elégedett lenne. Az pedig egy újabb keletű bölcsesség, hogy aki azért ellenéz minden jobbító szándékú változtatást, mert újdonság, az előbb-utóbb olyan újdonságok elfogadására is rákényszerül, amelyeknek semmi köze a jobbító szándékhoz. Azt tanácsolom tehát, óvatos fenntartásaink ellenére szavazzunk bizalmat az új kódexnek, mert úgy látom, értő kezekben megfelelő eszközzé válhat. Hiszen a törvény a jogászok munkaeszköze – legyenek bírák, ügyészek, ügyvédek vagy egyetemi oktatók. S cudar dolog úgy végezni mindennapi munkánkat, ha idegenkedünk nélkülözhetetlen szerszámunktól. Mindez persze nem jelenti, hogy az alkalmazása során szerzett tapasztalataink birtokában lemondanánk a jobbításáról. De azt se felejtsük el, nem a mégoly jól karbantartott, óvott és tökéletesített instrumentum, hanem a segítségével létrehozott végtermék, vagyis egyszeri és megismételhetetlen emberi sorsok, elkövetők és sértettek életének gyakran hosszú távú alakulása mutatja csak meg, hogy jól, okosan, tisztességesen éltünk-e a lehetőségeinkkel.

¹⁹ A pragmatikus igények itt is áttörnek tehát az eljárási feladatok megoszlásának elvét, hiszen az ügyész büntetékiszabási indítványa egyezsége esetén részben [542. (3) bekezdés] vagy teljesen köti a bíróságot [736. § (3) bekezdés]. Ez akár alkotmányossági aggályokat – az igazságszolgáltatás bírósági privilégiumának sérelmét – is felvethet.

HACK PÉTER

A büntetőeljárás újításának esélyei

A húsz éve elfogadott és tizenöt éve hatályos, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt 2018. július 1-jén felváltó új büntetőeljárási törvény (új Be.), bár lényegesen terjedelmesebb jogszabály, mint elődje, és számos üdvözlendő új jogalkotási megoldást tartalmaz, lényegében nem hoz létre teljesen új büntetőeljárási rendszert. Az új Be. szerint a magyar büntetőeljárási rendszer változatlanul vegyes rendszerű eljárás, ahol az eljárás vádemelést megelőző és vádemelést követő szakasza szorosan egymásra épül. A bevezetett változások ugyanakkor az eljárás inkvizitórius elemeit erősítik, szakítva az 1998-as törvény azon törekvésével, amely éppen az akkuzatórius elemeket, az eljárás kontradiktórius jellegét igyekezett erősíteni.

Az új törvény a vádemelést követő szakaszban sem hoz igazi drámai változást, a tárgyalás szabályai lényegében változatlanok maradnak, az eljárásban továbbra is megmarad a részleges kétszintű jogorvoslat, ahogyan azt a hatályos törvény rendezi. A rendkívüli jogorvoslatok területén sem találunk alapvető koncepcionális változásokat. Gyakorlatilag ugyanez a helyzet a külön- és a különleges eljárások rendszerét illetően is, ahol történnek logikus változtatások, de ezek egyike sem szabja át alapvetően az eljárás rendjét.

Mindazonáltal az új Be. nem pusztán letisztított és újraserkesztett változata a réginek, és megalkotásának sem az a legfőbb oka, hogy a jogalkotó úgy érzi, hogy tizenöt évenként új törvényt kell alkotni. Az új szabályozás legfőbb indoka annak felismerése, hogy az eljárások hatékony és gyors lefolytatására tett kísérletek kudarcot vallottak. A megvádolt személyekkel szemben lefolytatott büntetőeljárások fő szakaszainak átlagos időtartama a Legfőbb Ügyészség statisztikai kimutatásai szerint a 2007-es 545,8 napról 2013-ra 665,2 napra nőtt, és 2016-ban is 641,6 napot vett igénybe.¹ Ezek az adatok azt jelzik, hogy az elmúlt tíz év legkedvezőbb évében egy átlagos eljárás mintegy 77, a legrosszabb évben pedig 95 hétig tartott. Összehasonlításképpen: Hollandiában a ZSM-nek nevezett gyorsított eljárást akkor vezették be, amikor egy 2012-es felmérés kimutatta, hogy egy átlagos büntetőügyet 38

¹ Bűnözés és igazságszolgáltatás. Legfőbb Ügyészség 2017. A megvádolt személyekkel szemben lefolytatott büntetőeljárások fő szakaszainak átlagos időtartama (naptári napokban). <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok264.pdf>

hét alatt fejeznek be. Ezt a jogalkotók hosszú időnek tartották, és úgy ítélték meg, hogy ezt lehetne még jobban gyorsítani.²

Az elmúlt évek magyarországi helyzetének megítélését tovább árnyalja az a kép, hogy az eljárások időtartamának az elhúzódása olyan időszakban következett be, amikor az elkövetett bűncselekmények számának mintegy huszonöt százalékos csökkenése³, a rendőrség és az ügyészség létszámának és költségvetésének közel ilyen arányú növelésére⁴ tekintettel azt várhattuk volna, hogy több ember, több pénzből, kevesebb ügyet gyorsabban bírál el. Mint az adatokból láthattuk, ez nem következett be.

Az új Be. indokolása leszögezi: „*Jelentős társadalmi igény mutatkozik továbbá az eljárások időszerű befejezése, valamint a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránt, melynek lényege, hogy a bűncselekmények elkövetőit – de csak őket – kivétel nélkül, minél kevesebb társadalmi ráfordítás mellett, tisztességes eljárásban vonják felelősségre.*”⁵ Továbbá „*a Javaslat kiemelt célja a büntetőeljárások időszerűségének javítása pl. egyes külön eljárások – így a bíróság elé állításos, az egyezségi, illetve a büntetővégzéses eljárások – hatékonyabbá tételével*”⁶.

Mivel az eljárások időtartamára vonatkozó statisztikák azt mutatják, hogy az egyes eljárási szakaszok közül a vádemeléstől a jogerős bírósági döntés meghozataláig tartó időszak tart a legtovább (2007: átlagosan 356,8; 2013: 410,6; 2016: 361,5 nap)⁷, ezért a jogalkotó olyan eljárási rendet fogadott el, amelyben lehetőleg az ügyeknek minél nagyobb része tárgyalás nélkül záródik le. Ennek a célnak az eléréséhez – mint láttuk – három külön eljárást tart kiemelkedően fontosnak: a bíróság elé állításos eljárást⁸, ami a jelenleg hatályos törvényben szereplő eljárás⁹ továbbfejlesztését jelenti, az egyezségi eljárást¹⁰, amely a hatályos törvényben szereplő tárgyalásról lemondás¹¹ átala-

2 Hack Péter – Horváth Georgina: A büntetőeljárás egyszerűsítésének lehetőségei és korlátai. In: Finszter Géza – Köhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, Pécs, 2016, 287–301. o.

3 Regisztrált bűncselekmények. Legfőbb Ügyészség. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok264.pdf>

4 Statisztika. Költségvetési adatok (millió forint). Létszámadatok. Legfőbb Ügyészség. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok264.pdf>

5 T/13972. törvényjavaslat 316. o. <http://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf>

6 Uo. 317. o.

7 Bűnözés és igazságszolgáltatás... i. m.

8 2017. évi XC. törvény XCVIII. fejezet: Eljárás bíróság elé állítás esetén.

9 1998. évi XIX. törvény XXIV. fejezet: A bíróság elé állítás.

10 2017. évi XC. törvény XCIX. fejezet: Eljárás egyezség esetén.

11 1998. évi XIX. törvény XXVI. fejezet: Lemondás a tárgyalásról.

kítása, és a büntetővégzéses eljárást¹², amely a hatályos törvény tárgyalás mellőzése elnevezésű¹³, már jelenleg is leggyakrabban alkalmazott eljárást egyszerűsítő és gyorsító külön eljárás némileg módosított változata.

Az eljárás bíróság elé állítás esetén elnevezésű külön eljárás új szabályai annyiban térnek el a hatályos szabályozástól, hogy a jelenlegi rendelkezésekhez képest szélesebb körben, tíz évnél nem súlyosabban büntetendő cselekmények esetén is lehetővé válik ennek az eljárásnak az alkalmazása.¹⁴ Továbbá a törvény különválasztja a tettenérés esetén lefolytatandó eljárást a beismerés esetén lefolytatandótól, míg az előbbi esetén a bíróság elé állításra a cselekmény elkövetésétől számított tizenöt napon belül kerülhet sor¹⁵, az utóbbira a terhelt kihallgatásától számított egy hónapon belül.¹⁶ Egyebekben a bíróság elé állítás hatályos feltételei nem változnak.

Alighanem megkockáztathatjuk, hogy az új Be.-ben a bíróság elé állítás szabályai önmagukban nyilván nem fognak áttörést hozni az eljárások gyorsabb lefolytatása terén, hiszen a cselekmény elkövetésétől számított tizenöt napos határidő korábban is létezett a Be.-ben, és a jelenleg hatályos szabályok sem akadályozzák az ügyészt abban, hogy a tetten ért elkövetőt a kihallgatástól számított tizenöt napon belül bíróság elé állítsa. A rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy az ügyészségek már a hatályos törvényi rendelkezés alapján is egyre gyakrabban alkalmazzák a bíróság elé állításos eljárást, 2016-ban 14 698 vádlott esetében került sor erre az eljárásra, ez a szám több mint duplája a 2007-ben sorra kerülő 7011 vádlott elleni eljárásnak.¹⁷ A statisztikákból nehéz megállapítani, hogy évente hány olyan bűncselekmény miatt indul eljárás, amely nyolc évnél súlyosabb, de tíz évnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett és egyébként a bíróság elé állítás feltételeinek megfelel, tehát egyszerű megítélésű, és a bizonyítékok rendelkezésre állnak. Az adatok pontos ismerete nélkül is valószínűsíthető, hogy a hivatkozott új szabályok alapján talán százas nagyságrendben indulhat majd ezen egyszerűsített eljárás olyan cselekmények miatt, amelyek miatt a jelenleg hatályos törvény szerint ilyen eljárást nem lehetne lefolytatni.

Az új törvényben büntetővégzésnek nevezett eljárás, a tárgyalásmellőzéses eljárás továbbfejlesztett változata. A jelenleg hatályos szabályozás alapos

12 2017. évi XC. törvény C. fejezet: Büntető végzés meghozatalára irányuló eljárás.

13 1998. évi XIX. törvény XXVII. fejezet: A tárgyalás mellőzése.

14 2017. évi XC. törvény 723. § a)

15 2017. évi XC. törvény 723. §

16 2017. évi XC. törvény 724. §

17 B/17351. A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2016. évi tevékenységéről. 83. o., 6. sz. táblázat. http://ugyeszseg.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2016.pdf

elemzését mások már elvégezték.¹⁸ Az új törvényi rendelkezéseknek talán legfontosabb eleme, hogy a jelenleg hatályos szabályozástól eltérően, az egyszerűsített eljárást a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő cselekmények esetén nem köti a terhelt beismeréséhez.¹⁹ A terhelt beismerése esetén – a hatályos szabályozással egyezően – az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő cselekmények esetén továbbra is helye lesz²⁰ az új néven szereplő egyszerűsített eljárásnak. Újdonság az is, hogy a hatályos törvényben szereplő azon megkötés, miszerint „*tárgyalás mellőzésével két évet meghaladó szabadságvesztés nem szabható ki*”²¹, már nem szerepel az új törvényben. Így a bíróság számára már csak az jelent korlátot, hogy végrehajtandó szabadságvesztést nem szabhat ki pusztán az iratok alapján.

Érdemes megjegyezni, hogy az 1896-os Büntető Perrendtartásban szereplő büntetőparancs szerint maximum kétszáz korona pénzbüntetés volt kiszabható tárgyalás nélkül²², és a szocialista jog is hosszú időn keresztül csak pénzbüntetés kiszabását tette lehetővé. A felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásának lehetőségét az 1995. évi LXI. törvény teremtette meg. Az új Be. ezen az úton tovább haladva azt a lépést teszi meg, hogy a vádlott beismerése nélkül is lehetőséget teremtsen erre az eljárásra, ezzel a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban fenyegetett bűncselekményi körben megszünteti az eljárás konzenzuális jellegét.

Mint láttuk, a jogalkotó az eljárások időszerűségének javulását várja a büntetővégzés szabályainak megváltozásától is. A tárgyalás mellőzése már ma is a leggyakrabban alkalmazott egyszerűsített külön eljárás, az összes eljárás megközelítőleg harmadában alkalmazzák ezt az eljárási formát, ami a járásbírók jelentős része esetén az előttük folyó eljárások többségét jelenti.

A tárgyalás mellőzése nyilvánvalóan mindenki számára kedvező eljárás, hiszen a nyomozás lezárása után a sértettnek és a tanúknak nem kell megjeleníteniük a tárgyaláson – akár többször –, a vádlott ugyancsak mentesül a tárgyalással járó kényelmetlenségtől és annak kockázatától, hogy esetleg végrehajtandó szabadságvesztést szabnak ki vele szemben. Kedvezően hat az eljárás az ügyészek és a bírák munkaterhére, az ügyész ahelyett, hogy a tárgyaláson ülne, más ügyekkel tud foglalkozni, a bíró, illetve a bírósági titkár akár otthon is

18 Molnárné Mészáros Noémi: Gondolatok a tárgyalás mellőzéséről. Jogi Fórum, 2013. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/molnarne_meszaros_noemi_gondolatok_a_targyalas_mellozeserol\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/molnarne_meszaros_noemi_gondolatok_a_targyalas_mellozeserol[jogi_forum].pdf)

19 2017. évi XC. törvény 740. §

20 2017. évi XC. törvény 741. §

21 1998. évi XIX. törvény 544. § (2) bek.

22 Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 57. o.

meghozhatja a határozatokat. Az eljárásra az ügyész indítványára vagy hivatalból is sor kerülhet, így különösebb empirikus vizsgálatok nélkül is feltételezhetjük, hogy amikor csak van lehetőség ilyen eljárásra, a jelenlegi szabályozás alapján is sor kerül rá.

A kérdés az, hogy az új szabályozás azzal, hogy a cselekményt be nem ismerő vádlott esetén is lehetővé teszi a büntetővégzés meghozatalát, hogyan bővíti majd ezen eljárások gyakoriságát. Mi veszi majd rá az eljárás korábbi szakaszában a hatóságokkal együttműködést nem mutató vádlottat, aki a következőkben bemutatandó egyezségi eljárás lehetőségével sem kívánt élni, arra, hogy a büntetővégzésben kiszabott szankciót elfogadja, és ne éljen a tárgyalás tartása iránti kérelemmel. Erre a kérdésre a logikus válasz, hogy akkor lesz hajlandó elfogadni a tárgyalás nélkül kiszabott büntetést, ha joggal tarthat attól, hogy a tárgyalás tartása esetén esetleg rosszabbul járhat.

Vagyis a büntetővégzés jogalkotó által elképzelt gyorsító hatása csak abban az esetben érvényesül hatékonyan, ha a törvény hatálybalépése után olyan bírói gyakorlat alakul ki, amely visszatartó hatással lehet a vádlottakra abban, hogy jogorvoslattel éljenek a döntéssel szemben. Ennek hiányában a most bevezetett szabályok nem fogják növelni azoknak az ügyeknek a számát, amelyeket a bíróságok tárgyalás nélkül tudnak lezárni.

Az eddig tárgyalt két külön eljárás minden bizonnyal némileg csökkenteni fogja a bíróságra kerülő ügyek számát, a korábbiakban felvetett alapprobléma megoldására, az eljárások elhúzódásának megszüntetésére azonban e törvényi változtatások nem feltétlenül lesznek hatással. A jogalkotó vélhetően az egyezségben látja azt a jogintézményt, amely az igazi nagy fordulatot meghozza.

Az eljárás az egyezség esetén elnevezésű külön eljárás, mint láttuk, a lemondás a tárgyalásról elnevezésű külön eljárást váltja fel. A lemondás a tárgyalásról az 1998. évi XIX. törvénnyel jelent meg a magyar jogban, és a jogalkotó már akkor is nagy reményeket fűzött a bevezetéséhez.²³ Az eredeti szándék már 1998-ban is az volt, hogy az angolszász jogrendszer vádalku néven ismert jogintézményét vezessék be a magyar jogrendbe, hiszen már ekkor is ismert volt, hogy az angolszász jogrendszer nem tudna működni a vádalku nélkül.²⁴

²³ Ennek részletesebb bemutatását a témában megjelent monográfiámban végeztem el. Hack Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 382. o.

²⁴ Az intézménnyel kapcsolatos legfontosabb kérdéseket átfogóan elemzi doktori értekezésében Samantha Joy Cheesman: A Comparative Analysis of Plea Bargaining and the Subsequent Tensions with an Effective and Fair Legal Defence. University of Szeged Faculty of Law and Political Science, Szeged, 2014. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2488/1/Samantha_Joy_Cheesman_ertekezés.pdf

A tárgyalásról lemondás intézménye semmilyen tekintetben nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és az időközben elfogadott módosítások²⁵ sem érték el a jogalkotó által remélt hatást. Az új Be. által bevezetett rendelkezések elemzése előtt érdemes röviden megvizsgálni, hogy mi okozta a kudarcot, miért nem működik nálunk az az eljárás, amely az Egyesült Államokban a büntetőügyek 94-95 százalékának gyors, tárgyalás nélküli lezárásához vezet.

Az angolszász rendszerben, amint *Cheesman* dolgozatában is látható, a vádalku lényege a vádlott bíróság előtt tett nyilatkozata. Ebben a nyilatkozatban a vádlott a bíró kérdésére kijelenti, hogy bűnösnek vallja-e magát, vagy sem (*guilty plea*). A vádlott „nem bűnös” nyilatkozata azt jelenti, hogy az ügyész által ismertetett váddal nem ért egyet, igényli, hogy az ügyész vele szemben a vádak a nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség elvei alapján lebonyolított tárgyaláson, tisztességes eljárás keretében bizonyítsa be, adott esetben – ha a vádlott erre igényt tart – az esküdszék döntését kérve. A „bűnös” nyilatkozat ezzel szemben azt jelenti, hogy a vádlott nem tart igényt arra, hogy vele szemben bizonyítsák a vádak, hanem tudomásul veszi, hogy tárgyalás és bizonyítási eljárás nélkül a bíróság kimondja a bűnösségét a vád alapján, és ezzel a bírósági eljárás rögtön a következő, a büntetékiszabási szakaszba lép.

A bíróság az angolszász eljárásban nem ismeri és nem is ismerheti az ügy részleteit (ha a bírónak előzetes ismeretei vannak, akkor ezzel diszkvalifikálja magát az ügyben), és amennyiben a vádlott bűnösnek vallja magát, soha nem is fogja megismerni. A rendszer logikája ugyanaz, amit az új Be. is át kíván venni, ahol a vád és a védelem között nincs vita, ott nem kell az alapos garanciákkal körülvett eljárást lefolytatni. Mindamellett az angolszász és a kontinentális eljárás között lényeges különbség az ítéletben megállapított igazság milyensége. A kontinentális jog az objektív vagy anyagi igazság megállapítását tűzi célul, ezzel szemben az angolszász jog a perbeli igazság megállapítására vállalkozik.

Az 1998-ban elfogadott szabályok kudarcának egyik oka, hogy elmaradt ennek az ellentmondásnak a feloldása. A tárgyalásról lemondás szabályai között a jogalkotó fontos szerepet szánt a tárgyaló bírónak, aki nem tart ugyan tárgyalást, de nyilvános ülést igen, amelynek során meghallgatja a vádlottat, és meggyőződik a beismerés önkéntességéről és valódiságáról, arról, hogy a vádlott beszámítható-e stb.²⁶ Vagyis a bíróság egyrészt érdemben vizsgálja a

²⁵ 2011. évi LXXXIX. törvény; 2011. évi CL. törvény; 2012. évi CCXXIII. törvény.

²⁶ 1998. évi XIX. törvény 540–542/B §

tényeket, másrészt a Btk.-ban meghatározott²⁷ keretek között a bíró szabadon rendelkezhetett a büntetés mértékéről is.

Az anyagi igazsághoz ragaszkodás és a bíró mérlegelési jogának fenntartása gyakorlatilag már önmagában is elegendő ok volt ahhoz, hogy a jogintézmény ne működjön úgy, hogy érdemben csökkentse a hatóságok munkaterhét. Ehhez járul még az eljárásban döntési jogkörrel felruházottak érdekeinek alakulása is.

Az angolszász rendszer lényege, hogy az ügyész erőteljesen érdekelt abban, hogy rövid időn belül minél több ügyben bírósági döntés szülessen, mert az ügyészség vezetőinek (tipikusan a kerületi ügyészeknek) a négyévente sorra kerülő választáson a választók elé kell állniuk, és számot kell adniuk az előző évek munkájáról. Ezért a kerületi ügyészek és beosztottaik abban érdekeltek, hogy olyan ügyekben legyen tárgyalás, ahol a sajtó és a nyilvánosság előtt látványos sikereket tudnak elérni, a többi ügyben lehetőleg tárgyalás nélkül egyezzenek meg a terhelttel és a védővel. Ez a fajta érdekeltség a kontinentális ügyészi rendszerben nem áll fenn. Természetesen senki nem vitatja, hogy a kontinentális rendszerben is fontos az ügyészeknek és az ügyészségi vezetőknek, hogy minél több ügyet minél hamarabb zárjanak le, de az ügyész karrierjét, előmenetelét, jutalmazását, általában az egzisztenciáját nem befolyásolja az, hogy a vádemelés után mi történik az ügyben.

A tárgyalásról lemondás intézményének bevezetésekor az akkor hatályos szabályok még inkább kedvezőtlenek voltak az intézmény szempontjából, hiszen az akkor érvényes rendelkezések²⁸ szerint az ügyész jelenléte a tárgyaláson csak akkor volt kötelező, ha a törvény a bűncselekményt ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegette, vagy ha a terhelt fogva volt, ha kóros elmeállapotú volt a vádlott, a bíróság az ügyészt a tárgyaláson való részvételre kötelezte, vagy az ügyész bejelentette, hogy a tárgyaláson részt vesz. Ebből az következett, hogy ha a cselekményre öt évnél enyhébb büntetést írt elő a törvény, és az egyéb említett feltételek nem álltak fenn, akkor, ha az ügyész az általános szabályok szerint emelt vádat, tárgyaláson nem kellett megjelennie, csak a bíróság által meghozott és számára kézbesített ügyszöveg határozatra kellett reagálnia. Ezzel szemben, ha tárgyalásról lemondásra tett indítványt, akkor – ha rövidebb időre is, mint egy tárgyaláson, de – meg kellett jelennie a bíróságon, ott ismertetnie kellett az indítványát és jelen kellett lennie az ülésen. Kezdetben már önmagában ez a körülmény is megfontolásra készítette az ügyészeket.

²⁷ 1978. évi IV. törvény 87/C §

²⁸ 1998. évi XIX. törvény 241. §

Az Alkotmánybíróság 2010. december 31-ével megsemmisítette a Be. azon rendelkezéseit, amelyek lehetővé tették a tárgyalás megtartását az ügyész távollétében²⁹, így ez az akadálya a tárgyalásról lemondás gyakoribb alkalmazásának elhárult, hiszen 2011. január 1. után már kedvezőbb alternatívának tűnik egy viszonylag rövidebb nyilvános ülésen való részvétel, egy hosszadalmasabb tárgyaláshoz képest. A körülmények változása mégsem hozott drámai változást a tárgyalásról lemondással lefolytatott eljárások számában, mivel a terhelt érdekeltsége változatlanul nem állt fenn.

Az angolszász eljárásban a tárgyalást megelőzően valódi alkufolyamat zajlik az ügyész, valamint a terhelt és védője között. A terhelt és a védő akkor vállalja a bűnösség elismerését, ha az alku nyomán megszülető ítélet érdemben kedvezőbb számára, mint az a büntetés, amelyre a tárgyalás tartása esetén számíthatna. A folyamat fontos része az alkudozó felek közötti bizalom, vagyis az, hogy az ügyész a megállapodás során garantálni tudja a vádlottnak azt a végkimenetelt, amelyben megállapodtak. Ez az elem nem volt, és jelenleg sincsen meg a magyar tárgyalásról lemondásos eljárásban, ezért a tárgyalásról lemondás nem is nevezhető vádalkunak.

A hatályos Be. 2012. évi CCXXIII. törvénnyel bevezetett szabályozása ezen a problémán próbált segíteni, amikor a Be. 538. § (6) bek. c) pontjában – az általános szabályoktól eltérve – lehetővé teszi, hogy az ügyész a számára elfogadható büntetés vagy intézkedés mértékére is indítványt tegyen. Ez a rendelkezés elhárította azt a problémát, hogy az ügyész nem tud konkrét ígéretet tenni a terheltnek, legalábbis olyat nem, amelynek az érvényesülését garantálni tudná. Márpedig, ha a vádlottat nem lehet meggyőzni arról, hogy az egyszerűsített eljárással lényegesen jobban jár, mint az általános eljárási szabályok szerint lefolytatott tárgyalással, akkor az esetek döntő többségében nem fog élni az egyszerűsített eljárás lehetőségével. Így fennmarad az a kérdés, hogy a törvényi rendelkezések lehetővé teszik-e az ügyésznek, hogy olyan ajánlatot tegyen a terheltnek, amit a terheltnek érdemes elfogadnia. A hatályos törvényi rendelkezések alapján erre a kérdésre a válasz nem, hiszen az új Btk. 83–84. §-ai is³⁰ tartalmazzák a büntetéskiszabás kereteit, és az új Be. is ezekre a keretekre hivatkozik. Ezen a szabályozáson az időközben elfogadott törvénymódosítás annyit változtat, hogy a Btk. 83. §-ában szereplő rendelkezések helyébe egy olyan szabály került, amely a Btk. 82. § (2) be-

²⁹ 72/2009. (VII. 10.) AB határozat

³⁰ A 2017. évi CXCVII. törvény 330. §-a rendelkezik a Btk. 83. § (1) és (2) bekezdés helyébe lépő rendelkezésekről.

kezdésére visszautalva határozza meg az egyezség jóváhagyása során a büntetés kiszabásakor alapul veendő mértéket.

A jogalkotó az új Be. szabályainak megalkotásakor láthatóan jókora reményeket fűz az egyezségre vonatkozó új szabályokhoz. A törvény a LXV. fejezetben, az általános eljárási szabályok között szól a bűnösség beismeréséről szóló egyezségről. E rendelkezések a hatályos Be. együttműködő gyanúsítotttra vonatkozó szabályozásának és a tárgyalásról lemondás szabályainak kombinációjára épülnek. Az egyezség nemcsak enyhébb büntetésre, hanem a feljelentés elutasítására és az eljárás megszüntetésére is irányulhat. Az egyezség megkötését a terhelt, a védő és az ügyészség egyaránt kezdeményezheti.³¹

Az ügyészség az egyezséget a terhelt kihallgatása során is kezdeményezheti. Ennek a rendelkezésnek azért van jelentősége, mert az új Be. az eljárás vádemelést megelőző szakaszát átalakítja. A hatályos Be. egységes nyomozási szakaszát kettébontja, felderítési és vizsgálati szakaszra.³² A nyomozás felderítési szakasza a törvény LX. fejezetében szabályozott módon az eddigi gyakorlatnak megfelelően feljelentés, vagy a hatóság észlelése alapján a bűncselekményre irányuló gyanú esetén indul meg, és a megalapozott gyanú közléséig tart. Innentől az eljárás a vizsgálati szakaszba lép.

Az új törvény az ügyészség számára már a vizsgálati szakasz kezdetén megnyitja a lehetőséget arra, hogy az ügyet úgy zárja le, hogy a vizsgálatra sor sem kerül.

Az új Be. 391. § (1) szerint *„az ügyészség a gyanúsított kihallgatása után a nyomozás ügyiratai alapján megvizsgálja, hogy az ügyben van-e helye a) ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésének, b) egyezség kezdeményezésének, c) közvetítői eljárás lefolytatása céljából az eljárás felfüggesztésének, d) feltételes ügyészi felfüggesztésnek, e) az eljárás egyéb okból történő megszüntetésének, f) vádemelésnek, g) a vizsgálat keretén belül eljárási cselekmény elvégzésének, h) elkülönítésnek, egyesítésnek, áttételnek”*.

Természetesen ezeknek a döntéseknek a nagy részét az ügyész a nyomozás során eddig is megtehetette, a hatályos Be. 28. § (4) bekezdésében meghatározott ügyészi jogkörök sok döntési lehetőséget teremtettek a számára. Mindamellet a Be. hagyományos logikája arra épült, hogy az eljárás menete során a hatóságoknak elsősorban az eljárás akadályait kell vizsgálniuk, annak érdekében, hogy ne induljon, illetve ne folytatódjon olyan eljárás, amely esetében valamilyen törvényi akadály áll fenn. A közvetítői eljárás lefolytatására vagy a vád-

³¹ 2017. évi XC. törvény 407. § (2) bek.

³² 2017. évi XC. törvény 348. § (2) bek.

emelés elhalasztására vonatkozó döntést (amely intézmény új elnevezése a feltételes ügyészi felfüggesztés lesz) a hatályos Be. a nyomozás befejezését követően, az iratok ügyészhez érkezése utáni eljárási szakaszban szabályozza.³³

Az új szabályozás azzal, hogy mindezeket a döntéseket előre hozza, az ügyészség oldalán megteremt egy döntési helyzetet és egyúttal egy érdekeltiséget is, hogy még a vizsgálat lefolytatása előtt valamilyen módon lezárja az ügyet. Ez a lezárás, mint látható, történhet úgy is, hogy az ügyész egyezségezt kezdeményez, ezzel megkímélve magát és az ügyészi szervezetet, valamint az e szakaszban már általa irányított nyomozó hatóságot a vizsgálat lefolytatásától. Ezzel időt, energiát és anyagi forrásokat takaríthat meg és szabadíthat fel más ügyekre.

Meg kell jegyezni, hogy ugyanilyen pozitív eredménnyel jár az is, ha közvetítői eljárást kezdeményez az ügyész és az sikeresen lezárul, vagy ha a feltételes ügyészi felfüggesztés eredményesen zárul.

Az egyezés sikeréhez azonban szükséges a terhelt érdekeltiségének megteremtése is. Kérdés, hogy a gyakorlat fel tudja-e oldani az egyezésre irányuló eljárás mintájául szolgáló vádalku és a kontinentális jog anyagi igazságra törekvése közötti ellentmondást. Az új Be. indokolása kimondja: „*A magyar igazságszerető és igazságkereső nép, az anyagi igazságon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás pedig alapértéke a jelenleg hatályos eljárási törvényünknek.*”³⁴

Az anyagi igazsághoz való szoros ragaszkodás mellett nehéz elképzelni, hogy az ügyészség mivel tudja meggyőzni a terheltet az együttműködésről. Lehetséges, hogy az adott tényállásra előírthoz képest lényegesen enyhébb büntetés ígérete tömegesen vesz rá terhelteket az együttműködésre, ennek eredményei azonban a 2010 óta folytatott szigorú büntetőpolitikának mondanak majd ellent.

Az új Btk. büntetőpolitikai célkitűzéseit egyértelműen tartalmazza a törvényjavaslathoz fűzött indokolás, amely kiindulásként a kormányprogramra, a nemzeti együttműködés programjára hivatkozik. Az indokolás megállapítja: „*A Nemzeti Együttműködés Programja úgy fogalmaz, hogy a »jogszabály szigora, a büntetési tételek növelése, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazása, az áldozatok védelme meg fogja fékezni a bűnök elkövetőit és világossá teszi a társadalom minden tagja számára, hogy Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma«.*”³⁵

³³ 1998. évi XIX. törvény 216. §

³⁴ T/13972. törvényjavaslat indokolása. 316. o. <http://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf>

³⁵ A 2012. évi C. törvény alapját képező T/6958. törvényjavaslat indokolás. 189. o. <http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>

Lehet, hogy a büntető igazságszolgáltatás időszerűségének és a hatékonyság követelményének maradéktalanul eleget is tesznek az új egyszerűsítő eljárási szabályok, azonban az így lefolytatott eljárások hordoznak kockázatokat is. Az alkura épülő eljárások társadalmi elfogadottságának kulcsa, hogy az alkut kötő hatóságok demokratikus számonkérhetősége megvalósuljon. Mint láttuk, az Egyesült Államokban az ügyészek választása, illetve a végrehajtó hatalommal közös felelőssége ezt a problémát megoldja. A demokratikus kontroll alól kivont ügyészi szervezet esetén az ügyészek széles körű mérlegelési lehetősége társadalmi feszültségeket szülhet.³⁶

Ez a kérdés annál is inkább fontos, mert ha a jogalkotó szándéka optimálisan érvényesül, akkor a büntetőügyek döntő többségében a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása érdemben a bíróságtól az ügyészhez kerül. Az 1998-as Be.-t tárgyaló Király-tankönyv még úgy magyarázza a „*Res judicata pro veritate habetur*” tételét, hogy „*egyedül a büntetőbíróság jogerős határozatának tulajdonítja a jog azt a hatást, hogy mindenkivel szemben igaz és hatályos a megállapítása: történt bűncselekmény, és annak a megjelölt személy az elkövetője*”³⁷. Az új törvény hatálybalépése után sok tízezer ügyben még ha igaz lesz is, hogy formálisan a bíróság mondta ki a bűnösséget és állapította meg a büntetést, a bíróság döntése valójában csak egy hitelesítő pecsét lesz az ügyész és a vádlott alkuján.

Minél korábbi eljárási szakaszban jön létre az egyezség, annál kedvezőbb a nyomozó hatóság és az ügyész számára, hiszen, ha a terhelt beismer, és kész az egyezségre, nem kell feleslegesen szakértőt vagy szakértőket kirendelni, nem kell feleslegesen tanúkat kihallgatni, bizonyítási eljárásokat lefolytatni, egy sor olyan feladatot elvégezni, amelynek eredményeit az eljárás során nem használják fel. Mindamellet a terhelt beismerését ösztönözheti az a megfontolás is, hogy egy kisebb súlyú bűncselekmény elismerésével elérheti az ellene folyó eljárás gyors lezárását, megakadályozva ezzel, hogy az általa elkövetett súlyosabb bűncselekmény a hatóság tudomására jusson.

Megfelelő kutatások, és az azokból származó empirikus adatok nélkül nehéz határozott véleményt nyilvánítani, de a gyakorló bűnüldözőknek lehet arról képük, hogy hány bűncselekményt derítettek fel a munkájuk során úgy, hogy az eljárás kezdetén egészen más ügyben indították meg az eljárást, mint

³⁶ Ezzel kapcsolatos álláspontomat részletesen kifejtem az ügyészség alkotmányos helyzetéről szóló tanulmányomban. Hack Péter: Az ügyészség. In: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, 2016, 480–502. o.

³⁷ Király Tibor: i. m. 22. o.

amivé később alakult. A gyors lezárások egyik ára éppen az ilyen ügyek felderíthetetlenül maradása lehet.

A másik ár az ártatlan elítélések számának lehetséges növekedése. A Cardozo School of Law által indított Innocence Project megállapítása szerint a DNS-minták alapján utóbb ártatlannak bizonyult 325 elítélt közül 88 esetben (az ügyek 27 százalékában) a valótlán beismerő vallomások vezettek az elítéléshez.³⁸ Ennek sokféle oka lehet, a korábban már említett más bűncselekmény leplezésétől kezdve az igazságszolgáltatás iránti bizalom hiányáig.

A hatóságok és a terhelt alkujára épülő eljárások sikerének kulcsfontosságú eleme, hogy a terhelt megfelelő jogi segítséget kapjon annak érdekében, hogy kellően tájékozott döntést tudjon hozni. Az új Be. a védelem tekintetében fontos változásokat vezet be, egyrészt változtat a kötelező védő kirendelésének szabályain azzal, hogy a kirendelésről a jövőben nem a hatóságok, hanem az ügyvédi kamarák döntenek. Az új Be. 46. § (1) bekezdése szerint a *„kirendelés alapján a védőként eljáró ügyvéd kijelölése az eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság székhelye szerint illetékes területi ügyvédi kamara feladata”*. Ezt a változást már régen követelte a szakma.³⁹ Hiszen könnyen beláthatóan aggályos, hogy a jelenlegi szabályok alapján olyan helyzet alakul ki, amikor a védő adott esetben inkább érdekelt az újabb kirendelésben, mint abban, hogy a védelmet a tőle telhető legjobban lássa el. A védelmet segítő új szabály az is, hogy az ügy iratait kérelemre a terhelt és a védő a gyanúsított kihallgatása után megismerheti.⁴⁰

A jelenleg tárgyalt új Be. sok tekintetben az 1998-ban elfogadott és 2003-ban hatályba lépő Be. kudarcaiból levont tanulságokra építi fel rendszerét. A hatályos Be. kudarcainak egyik oka nyilván az volt, hogy bizonyos változásokra a magyar jogásztársadalom akkor még nem volt készen. Kérdés, hogy most a jogszabályi változásokkal együtt tud-e mozdulni az intézményi kultúra is. 1998-ban a jogalkotónak egyértelmű célja volt, hogy az eljárás nyomozási szakaszában növelje az ügyészek szerepét. Király Tibor, aki az 1998-as törvényt előkészítő kodifikációs bizottság elnöke volt, tankönyvében a következőket állapítja meg: *„a büntetőeljárás célja és feladata az igazságszolgáltatás, ami a tárgyaláson dől el, és a bizonyítás is ott történik, a nyomozás pedig a bizonyítási eszközök és bizonyítékok felkutatására, összegyűjtésére,*

³⁸ <https://www.innocenceproject.org/causes-wrongful-conviction/>

³⁹ Amint azt már 2011-ben kifejtettem. Hack Péter: A védelem és a védő szerepének aktuális kérdései. Magyar Jog, 2011/2., 87–92. o.

⁴⁰ 2017. évi XC. törvény 100. § (1) bek. a)

megőrzésére és a vádló tájékoztatására szolgál, fontos, hogy maga a vádló, az ügyész ura legyen a nyomozásnak”⁴¹.

E jogalkotói törekvésnek a gyakorlat mereven ellenállt, és a nyomozó hatóságok és az ügyészek napi munkájának rutinjában gyakorlatilag tovább élt az 1973-as Be. szellemisége. Ebben nyilván nagy szerepe volt annak, hogy az 1998-as törvény eredeti koncepciója már a megalkotás menetében súlyos károkat szenvedett, és az elfogadástól a hatálybalépésig terjedő időszak még tovább növelte a törvény körüli bizonytalanságot. A jogalkotási bizonytalanságok és következetlenségek egyik markáns példája a hatályos Be. 28. § (4) bekezdésének rendelkezése, amely – követve az 1973-as Be. logikáját – „nyomozás feletti felügyeletnek” nevez ügyészi jogosítványokat, amelyek egy része valóban felügyeleti, más része viszont kifejezetten irányítási jogosítvány.

Az új Be. a nyomozási szakasz kettébontásával, a felderítési és a vizsgálati szakasz elválasztásával rendezni törekszik az ügyészség és a nyomozó hatóság viszonyát is. Az új törvény kimondja, hogy az ügyészség *„felügyeli a felderítés törvényességét, valamint irányítja a vizsgálatot”*⁴².

A megváltozott rendelkezések – a jogalkotó szándéka szerint – változást diktálnak az ügyészség és a nyomozó hatóságok együttműködésében, közös munkájában. Az 1998-as jogalkotást követő negatív tapasztalatok egyik része abból fakadt, hogy a törvény megszületését körülvevő bizonytalanság az eljárás szereplőinek az új törvény alkalmazására való felkészülését is nehezítette. Már most látható, hogy az új törvény által a különböző eljárási szereplőkre rótt új feladatok csak nagyon szisztematikus felkészüléssel láthatók el. Ebben a folyamatban pedig kulcskérdés lenne, hogy a nyomozási szakasz új munkamegosztására az ügyészek és a nyomozó hatóságok tagjai együtt készüljenek, a továbbképzéseken ugyanarra készüljenek a nyomozást végző rendőrök, mint amire az ügyészek is.

⁴¹ Király Tibor: i. m. 151. o.

⁴² 2017. évi XC. törvény 25. § (2) bek.

BÁNÁTI JÁNOS

Védői szemmel a büntetőeljárás törvényéről

Minden törvényt több szempontból lehet elemezni. Alapvetően különbözhet egymástól a jogtudományi elméleti vizsgálódás a jogalkalmazó szempontjaitól. A büntetőeljárás törvény ezen túlmenően abban különbözik más törvényektől, hogy nyilvánvalóan más a megközelítésük a különböző jogalkalmazói hivatásrendeknek, amikor ezt a törvényt vizsgálják, elemzik és arról véleményt nyilvánítanak. Vizsgálódásom nézőpontját a védői munka határozza meg, így ezáltal vállaltan „védői elfogultsággal” alkotok véleményt a még hatályba nem lépett, új büntetőeljárás törvényről.

A védői nézőpontot meghatározó védői jogintézmény lényegét *Király Tibor* akadémikus, a magyar büntetőeljárás tudományának kiemelkedő képviselője úgy fogalmazta meg, hogy: „*Abban az eljárásban van több remény és lehetőség az igazság elérésére, amelyben a terheltet megilleti a védelem joga, amelyben a védelem működése biztosított.*”^{*}

Ha ez a nézet a diktatúra idején elhangozhatott és vállalható volt, akkor a demokratikus jogállam korában nemcsak hogy egyszerűen képviselhető ez az álláspont, de egy gyakorló védő részéről kötelezően hirdetendő.

Nézőpontomat tehát az előbbiek szabják meg, ezért talán nem felesleges, ha egy rövid történelmi visszapillantást teszek a védői jogok magyarországi kialakulására és fejlődésére.

Az 1998. évi büntetőeljárás törvény jogtörténeti kuriózum abban a tekintetben, hogy az elfogadása és hatálybalépése közötti időszakban számtalan – részben koncepcionális – változást szenvedett el. A hatálybalépés utáni néhány nyugodalmas évet követően az elmúlt tíz évben újra megsokasodtak a változtatások, módosítások, és ezek vezérlő elve az eljárás gyorsítása volt, amelynek érdekében a jogalkotó nem riadt vissza védelmi jogosítványok megnyirbálásától. (Csak a példa kedvéért: a védői indítványra új szakértő kötelező kirendelésének kiiktatása a törvényből, miközben nem vitatható a szakértői bizonyítások adott esetben ügydöntő jelentősége.)

Ilyen történelmi előzmények után alakult meg 2013-ban, az akkor még Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium keretén belül a Kodifikációs Bi-

^{*} Király Tibor: A védelem és a védő a büntető ügyekben. KJK, Budapest, 1962, 120. o.

zottság, *Erdei Árpád* professzor vezetésével. A bizottságban a hivatásrendek is képviselést kaptak: a bírói kart *Kónya István*, a Kúria elnökhelyettese, az ügyészséget *Belovics Ervin* legfőbbügyész-helyettes, míg a védői hivatásrendet én magam képviselhettem.

A Kodifikációs Bizottság természetesen legelőször a megalkotásra váró törvény koncepcióját fektette le, a védői jogosítványokhoz kapcsolódó legfontosabb alapvetés megfogalmazására így módon került sor: „*A büntetőeljárás gyorsítása, hatékonyságának növelése továbbra is meghatározó eleme kell, hogy legyen a jogalkotásnak, azonban a gyorsítás érdekében történő esetleges egyszerűsítés nem eredményezheti az eljárási elvek és garanciák csorbítását.*” A koncepció a nyomozás és a tárgyalási szak egymáshoz való viszonyának alapvető átrendezését is javasolta, leszögezve, hogy „*A védő eljárása a nyomozásban különösen fontossá válik, ezért a törvénynek a lehető legszélesebb jogosítványokat kell biztosítania a védő számára az eljárási cselekményeknél történő részvételre, az iratok megismerésére, indítványtételre, és a terhelttel való kommunikációra, még annak kihallgatása során is.*”

Az elfogadott törvény rendelkezéseit vizsgálva leszögezhető, hogy a Kodifikációs Bizottság koncepciójában lefektetett ezen elveket nem sikerült maradéktalanul a jogalkotás menetében érvényesíteni, mert amint arra rámutatott, néhány új szabály a védekezési jog korlátozását okozza, és nem észlelhető, hogy a jogalkotó a nyomozás során a koncepcióban szereplő „*legszélesebb jogosítványokat*” biztosította volna a védőnek. Itt kívánok utalni arra, hogy fő szabályként a védő továbbra sem vehet részt tanú kihallgatásánál, holott a nyomozás során rögzített tanúvallomás a tárgyalási szakaszban is teljes értékű bizonyítékként értékelendő, és adott esetben egyetlenegy olyan nyomozás során rögzített tanúvallomás is a bűnösség megállapításához vezethet, amelynek vonatkozásában a kihallgatás a terhelt és a védő távollétében történt. Az előbbieket alapján természetesen a kérdés és észrevétel megtételének joga is kizáródik.

A 2014. évi választás utáni új kormányban *Trócsányi László* igazságügy-miniszter a jogalkotási folyamatot a minisztérium hivatali szervezetén belül kívánta tartani, ezért a büntetőeljárás törvény kodifikációs munkáinak irányítására *Miskolczi Barna* miniszteri biztost nevezte ki, de továbbra is szerepet kapott a törvényalkotási folyamatban a jogalkalmazói ismeret, a Kodifikációs Tanácsadói Testület, valamint egy Szakértői Testület bevonása útján.

2015 januárjában került a kormány elé az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztés, amelyben ismételt kiemelték, hogy

az új kódex szabályozási elvei közül kiemelt jelentőségű a hatékonyság, gyorsaság, egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség, amellet azonban, hogy mindezek érvényre juttatása nem járhat az eljárási garanciák sérelmével.

Rossz jelnek kellett azonban tekinteni, hogy az előterjesztés kiemelt súlyt fektetett a „*joggal való visszaéléssel szembeni hatékony fellépésre*”, megelőzendő a visszaélésszerű joggyakorlást, kiemelve az eljárások indokolatlan veszélyét. Természetesen egyet kell értenünk azzal a jogalkotói akarattal, amely egyensúlyt kíván teremteni a terhelti alkotmányos jogok védelme és a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránti társadalmi elvárások között, azonban nyilvánvalóan fennáll a veszélye annak, hogyha a jogalkotás elsősorban az eljárások indokolatlan elhúzásának visszaszorítása igényét hangsúlyozza, akkor ezt elsősorban a védekezési jog csorbításával kívánja elérni, noha tényadatokkal nem támaszthatók alá azon nézetek, amelyek a védői munkában látják a büntetőeljárások szükségtelen elhúzódásának fő okát. Nem vitatva, hogy esetenként lehet ilyen jellegű kifogásolható magatartással találkozni, a tárgybani felmérések azonban egyértelműen igazolták, hogy védői mulasztásra, szándékos jogellenes magatartásra elenyésző számban vezethető vissza eljárás elhúzódása.

A röviden összefoglalt jogalkotási folyamat nyomán megszületett az Országgyűlés által elfogadott büntetőeljárási törvény. Amint arra már utaltam, a törvény vizsgálatát a védői jogok szempontjából veszem górcső alá és először a pozitív változásokra hozok néhány példát.

A vád bizonyításának kötelezettsége

Az 1998. évi büntetőeljárási törvény is ismerte ugyan azt az elvet, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli, és elkülönítette egymástól a vád és az ítékezés funkcióját, azonban nemcsak lehetővé tette, megengedte a bíróságnak a hivatalból való bizonyítást, hanem a tényállás tisztázási kötelezettsége okán a megalapozatlanság miatti hatályon kívül helyezéstől okkal tartó elsőfokú bíróságok az ügyek jelentős részében a vád szerepét átvéve hivatalból bizonyítottak. Ennek nagyon sokszor az lett a következménye, hogy (*Mezőlaki Erik* bíró megfogalmazását kölcsönözve) a védelem már valójában nem is a vád ellen küzd, hanem a számára kiszámíthatatlan, láthatatlan bírói koncepció ellen.

Ezen a helyzeten mindenképpen változtatni kell, és reményeim szerint változni is fog a bírói gyakorlat, hiszen a törvény egyértelműsíti, hogy a vádért a

vádló viseli a felelősséget, azaz bizonyítási indítvány hiányában a bíróságtól nem kérhető számon a megalapozatlanság. Nyilvánvaló, hogy a vádlott javára szóló hivatali bizonyításnak nincs semmiféle akadálya, de remélem, hogy a kialakuló másodfokú bírói gyakorlat nem fogja a vádló helyett az elsőfokon eljáró bírótól számonkérni a bűnösség hivatalból történő bizonyítását.

Vádlotti együttműködés – védői dilemmák

A törvény egyik legfontosabb újítása, hogy ténylegesen, kézzelfoghatóan honorálni kívánja a vádlotti együttműködést.

A hatékonyság javítása a garanciák megtartása mellett determinálja, hogy büntetőeljárásunk irányt vegyen a terhelten köthető megállapodás felé. A törvény sok lehetőséget fogalmaz meg arra, hogy ösztönözze a terheltet a beismerésre, amelynek eredményeképpen az eljárás gyorsabban és egyszerűbben zárható le. Az előbbieket következtében felszabadulhat az állam által felépített és működtetett büntető igazságszolgáltatás kapacitása, és átcsoportosíthatóvá válhat azon ügyek minden részletre kiterjedő, megalapozott végigvitelére, ahol kétséges a bűnösség.

Nyilvánvaló, hogy a törvény csak a lehetőségét teremtheti meg annak, hogy a hatékonyság oly módon javuljon, hogy mind több ügyben kerüljön sor törvényes megállapodásra. Mindehhez, álláspontom szerint a törvényt hivatásszerűen alkalmazóknak nézőpontot kell változtatniuk, és a jelenleg alapnak tekinthető bizalmatlansági elvet fel kell hogy váltsa a kölcsönös bizalom elve. El kell jutnunk odáig, hogy a védőket a jövőben az ügyészségeken nemcsak a tájékoztató irodáig engedik, nemcsak az eljáró ügyész nevét közlik, de lehetővé teszik a személyes tárgyalások kezdeményezését és azok kiegyensúlyozott lebonyolításának lehetőségét.

Ezen írás kereteit meghaladja a védőkre váró problémák részletes taglálása. Gondolok itt arra, hogy mindenekelőtt minden törvényes eszközzel törekedni kell az eljárás kezdeti szakaszától a lehető legteljesebb körű ügyisméretre, hiszen ez az alapja annak, hogy a védő felmérhesse, milyen tanácsot adjon a terheltnek. Újra kell gondolni azokat az etikai szabályokat, amelyek a terhelt és a védő viszonyát keretezik, hiszen két irányból is veszély vár a védőkre: utólagos szemrehányást kaphatnak azért, ha egyezség megkötését tanácsolják, más esetekben pedig azért, ha ennek megkötését nem tartják indokoltnak és egy súlyos büntetést kiszabó ítélet utólag megkérdőjelezheti a tanács helytállóságát.

Szélesedő iratmegismerési jog

Amint arra az előzőekben utaltam, a védői munka alapvetése kell hogy legyen a minél korábbi, minél szélesebb körű ügyismeret, ezért rendkívül fontos pozitív fejlemény, hogy az új törvény a gyanúsítottá válás pillanatától valódi fő szabállyá teszi a teljes körű iratmegismerési jogot azzal, hogy csak egyedileg meghatározott iratra, indokolt és fellebbezhető határozattal lehet mindezt korlátozni.

Reálisan várható tehát, hogy lezárul az a kor, amikor a védő mérlegelésen alapuló iratmegismerési kérelmét szinte kivétel nélkül mindig azzal utasítja el a nyomozó hatóság, hogy a kért irat átadása, illetve megismerésének lehetővé tétele sértené, veszélyeztetné a nyomozás sikerét.

Javuló helyzet a védelemre való felkészülés terén

Fontos érdemi, pozitív változásnak tartom a törvény 38. § (4) bekezdését, amely szerint megfelelő időt és *körülményeket* kell teremteni a terheltnek a védelemre való felkészüléshez. A megfelelő körülmények megteremtése értelemszerűen a letartóztatásban lévő terheltnél bír különös jelentőséggel. A büntető-eljárás, más hatósági eljárásokhoz hasonlóan, az elektronikus irat előállítására tér át, ami – itt nem részletezendő – jelentős feladatot ró a védői munkát ellátó ügyvédekre, de természetesen joggal várható el, hogy ha az állam jogalkotás útján az elektronikus kapcsolattartást teszi kötelezővé, akkor az ebből fakadó következményeket az általa felügyelt letartóztatás során is megoldja. Gondolok itt például arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézményekben megoldást kell találni arra, hogy az elektronikus formában rendelkezésre álló iratmásolatot egyrészt a terhelt „megfelelő körülmények” között tanulmányozhassa, és biztosítani kell, hogy a védelemre való felkészülés alapját adó ellenőrzés nélküli védői beszélőre a védő a büntetés-végrehajtási intézménybe biztonságos módon bevihesse és magánál tarthassa az elektronikusirat-másolatot.

A védői kirendelés új rendszeréről

A pozitív változások közé sorolom a védői kirendelés szabályozásánál bekövetkezett módosítást, noha ez az ügyvédi kamarákra új feladatokat ró.

Miközben az új törvény természetesen továbbra is a meghatalmazott védő elsőbbségét hangsúlyozva szabályozza a kirendelt védő intézményét, an-

nak szabályait teljeskörűen megújítja. Az elmúlt években többoldalú kifogás érte a kirendelések elosztásának rendszerét, ezen belül azt, hogy az eljáró hatóság nemcsak a kirendelés szükségességéről dönt határozattal, hanem a kirendelés ellátására jogosult ügyvédek közül maga választhatta ki az eljáró ügyvéd személyét. Jelen írás keretei nem teszik lehetővé, hogy e helyütt részletezzem azokat a ma már széles körben ismert és részben elismert aggályokat, amelyek ezt a megoldást körbevették.

A megoldást az ügyvédi kamarák bevonása jelenti, hiszen a jövőben a hatóság kizárólag a kirendelés tényéről dönt, ezt elektronikus formában jelzi az illetékes területi kamarának, és a köztestület feladatává teszi, hogy egy lényegében automatikus, az eljárási cselekmények időszerű lefolyását, valamint az arányos munkateher-elosztást is lehetővé tevő informatikai rendszert működtessen.

A kirendelt védő jogai és kötelességei fő vonalakban érintetlenül maradnak, azonban törvényi szinten szabályoznák kötelezettségként, hogy ha az eljárásban a kirendelt védő helyébe meghatalmazott védő lép, akkor egyrészt erről a tényről a meghatalmazott védő köteles haladéktalanul tájékoztatni a korábban eljáró kirendelt védőt, aki viszont ugyancsak haladéktalanul köteles minden olyan adatot közölni, és minden rendelkezésére álló olyan ügyiratot átadni, amely felhasználható a védelem ellátásához.

E rendelkezés kapcsán jegyzem meg, hogy az új büntetőeljárás törvény – a hatályoshoz hasonlóan – a védelmet, ezen belül a meghatalmazott védőt egységes jogintézményként kezeli, és általában nem tartalmaz rendelkezéseket arra az esetre, ha a meghatalmazott védő személye változik. Ennek a szemléletnek a következménye, hogy az előzőekben írtakkal szemben nincs arra vonatkozó rendelkezés, hogy az ügybe újonnan „belépő” meghatalmazott védőnek kötelessége tájékoztatni erről a tényről a korábban eljáró meghatalmazott védőt, aki – hasonlóan a kirendelt védőhöz – köteles lenne az iratait átadni az új védőnek. Ezt a kötelezettséget az ügyvédi hivatás etikai szabályai között kell rendezni és pontosítani, megteremtve az összhangot a büntetőeljárás törvény rendelkezéseivel.

Terhelti jelenlét a tárgyalás során

Ezt követően egy olyan kérdésről szólnék, amelyhez „érzelmi szálak” fűznek, mert ebben az elmúlt évtizedben többször nyilvánítottam véleményt, előadás és írás keretében is. Ez pedig a terhelt tárgyalási jelenlétének kérdése.

Érveltem amellett, hogy ez a terhelt védekezési jogának része, és helytelenítettem, hogy a hatályos törvény ebből a jogból kötelezettséget alkotott, ami többvádoltas ügyekben gyakran akadályozta a tárgyalás megtartását.

Természetesen nem hiszem, hogy az én érveim vezettek a törvény megváltozásához, de külön öröm számomra, hogy a jogalkotó is kinyilvánítja, hogy a tárgyalási jelenét alapvetően jogosultság, ezért sokkal szélesebb körben teszi lehetővé a vádlottnak a tárgyalási jelenlétről való lemondást, biztosítva a visszatérés lehetőségét.

Megállapítható, hogy a terheltnek ez a szélesebb joga, a védői kötelezettség „szélesedésével” jár, hiszen a védőnek jelen kell lennie a terhelt távollétében tartott tárgyalásokon is, sőt merőben új feladatként, kézbesítési ügygondnokként kell fellépnie a távol maradó terhelt vonatkozásában.

Ez már átvezet azokhoz a változásokhoz, amelyeket nem tartok védői szempontból pozitívnak. A következőkben ezek közül említek néhányat.

Eljárásgyorsítás kontra garanciák

Sokan, sokszor és sok helyen hívtuk fel már a figyelmet arra, hogy a büntetőeljárás időszerűségének hangsúlyozása a törvényalkotásnál jogos felvetés, de mindez nem mehet garanciális jogok sérelmére, és a védői feladatokat annak tükrében lehet csak szabályozni, hogy mindenekfeletti az alapvetés: a védő kizárólag a terhelt védelmében, azaz kötelező egyoldalúsággal működhet közre, tehet indítványt, tehet fel kérdéseket.

Ebből számomra az is következik, hogy a törvény 42. § (4) bek. f) pontját, amely szerint a védő jogait úgy köteles gyakorolni, kötelezettségeit úgy teljesíteni, *„hogy azzal a büntetőeljárás időszerű lefolyását ne akadályozza”*, csak az előbbi alapvetés tükrében lehet vizsgálni.

Ezért téves megfogalmazásnak tartom az indokolás azon mondatát, amely mintegy kivételt nem tűrő tézisként szögezi le, hogy *„a védő jogainak az eljárás elhúzódását eredményező gyakorlása védői kötelezettségszegésnek tekinthető”*.

Ki kell jelentenem azt is, hogy nem csak elvi kérdésről van szó, hiszen az eljárásban kiszabható bírság felső határát egymillió forintra emelte a jogalkotó, ami enyhén szólva is súlyos fenyegetés, különösen arra tekintettel, hogy egy kirendelt védő az egész napi munkájáért negyvenezer forintot kap.

Bízom azonban abban, hogy a bírói gyakorlat a kérdést megfelelően fogja kezelni.

Ennek a kérdéskörnek a leglényegesebb része az előkészítő ülés újraszabályozása és ehhez kapcsolódóan a bizonyítási indítványok előterjesztésének sorsa.

Alapjaiban természetesen elfogadható, hogy az előkészítő ülés a jelenlegitől merőben eltérő rendeltetést kapjon, és a szó valódi értelmében szolgálja a tárgyalás előkészítését.

Helyeselhető, hogy kinyilvánítódik a tárgyalás koncentráltságára vonatkozó jogalkotói célzat, de legalábbis kritikával kell fogadni azt az egyértelműen vallott elképzelést, hogy a bizonyítási indítványoknak a tárgyalási szakaszban jogkövetkezmények nélküli előterjesztésének lehetősége jelentősen szűküljön.

E vonatkozásban mindenekelőtt azt tartom szükségesnek figyelembe venni, hogy a büntetőeljárás középpontjában a terhelt büntetőjogi felelősségének vizsgálata áll.

Azt pedig felesleges hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi felelősség fennállása vagy hiánya megállapításának következményei mélyrehatók és messzire vezetnek, ezért megfelelő módon szankcionálható ugyan az előterjesztő indokolatlan késedelme, de egyrészt itt a hangsúllynak az indokolatlan szón kell lennie, másrészt pedig a szankció soha nem idézheti elő az igazság feltárásának háttérbe szorulását. Azaz a gyorsítás oltárán semmilyen körülmények között nem áldozható fel az igazság megismerése, amennyiben erre megvannak a megfelelő eszközök. Ilyen eszköz (bizonyítási lehetőség) fennállása esetén tehát a bizonyítási indítványnak minden körülmények között helyt kell adni.

Lényegében ezt vallja az új törvény is, hiszen csak akkor teszi lehetővé a javasolt szabályoknak meg nem felelő bizonyítási indítvány indokolás nélküli elutasítását, ha arra a tényállás tisztázásához nincs szükség.

A tényállás tisztázásához szükséges, az új törvény felfogása szerint késedelmesen előterjesztett indítványnak a bíróságnak helyt kell adnia ugyan, de az előterjesztő szankcionálhatóságát, egyes esetekben kötelező szankcionálását írja elő.

A problémakör felvetésénél visszautalok a védő munkáját általánosságban szabályozó törvényhelyekre, amelyek a védőt egyoldalúságra kötelezik, ennek keretében arra, hogy a védekezési eszközöket kizárólag a terhelt érdekében használja fel.

Ebből a felfogásból pedig a büntetőeljárások gyakorlatában nem következhet más, mint hogy egy potenciálisan meglévő bizonyítási indítvány tényleges előterjesztését a védő attól is függővé tegye, hogy a büntetőeljárásban a vád, illetve az eljárás többi szereplője által előterjesztett bizonyítási indítványok hatására milyen módon, irányban fejlődik az eljárás.

El kellene tehát ismerni a védőnek azt a jogát, hogy a „terheltnek megfelelő időben” terjessze elő bizonyítási indítványát, azaz helytelen felfogást tükröz annak törvényi előírása, hogy ezt általánosságban az előkészítő ülésen kell megtenni.

Ennek a kötelezettségnek egyébként az is gátját szabhatja, hogy nem biztosítható teljeskörűen a védő felkészülése erre az időpontra.

Az előkészítő ülést ugyanis az elképzelések szerint legkésőbb a vádirat kézbesítésétől számított egy-három hónapon belül meg kell tartani, másik oldalról a törvény mindössze azt garantálja, hogy legalább a vádemelés előtt egy hónappal kézhez kapja a védő az ügy teljes iratát.

Ebből tehát az következik, hogy – az egyedi kivételeket figyelmen kívül hagyva – a védőnek általában hatvan nap áll majd rendelkezésére ahhoz, hogy adott esetben egy többvádoltas, több ezer oldalas nyomozati irattal a bírósághoz érkező ügyben ezen időszak alatt jusson el az ügyismeretnek arra a szintjére, hogy kétséget kizáróan meg tudja állapítani, hogy az előterjeszthető bizonyítási indítvány szolgálja-e a terhelt érdekét. Meggyőződéssel állítom, hogy az ügyek jelentős részében ez képtelen elvárás.

Világosan tetten érhetőnek látom a fegyveregyenlőség hiányát, így inkább „fegyveregyenlőtlenségről” beszélhetünk, hiszen a vád képviselőjében eljáró ügyész oly módon érkezik az előkészítő ülésre, hogy az azt megelőző nyomozást, vádelőkészítő szakaszt teljes terjedelmében ismerte, „uralta”, azaz tőle – aki az ügy objektív, teljes körű feltárására köteles – valóban elvárható, hogy a bizonyítási indítvány előterjesztésével ne késlekedjen.

A védő részére a nyomozás során biztosított rendkívül korlátozott terjedelmű adat- és iratmegismerési jog nem teszi lehetővé, hogy az ügyésszel egyenlő mértékű ügyismerete legyen az előkészítő ülésen.

Téves tehát eleve az a kiindulópont, amely elvárhatónak tartja a védőtől is, hogy az előkészítő szakaszban minden lehetséges, ismert bizonyítási indítványt előterjesszen.

Ráadásul a bizonyítási indítványok tervezett szabályai nincsenek tekintettel a terhelt és a védő közötti bizalmi viszonyra, a védői titok speciális szabályaira sem. Az új törvény szerint ugyanis a bizonyítási indítvány előterjesztésekor számot kell adni a tudomásszerzés időpontjáról (hiszen ettől számított tizenöt napon belül lehetséges a jogkövetkezmény nélküli előterjesztés), valamint az esetleges önhiba hiányát valószínűsíteni kell.

Figyelemmel arra, hogy az ügyben elődleges ismeretei mindig a terheltnek vannak, azaz a bizonyítási indítvány lehetőségének gondolata is mindig tőle származik, a védő csak mintegy másodlagos előterjesztő, az új törvény a

védőt a következő választás elé állítja: vagy feltárja a bíróságnak, hogy ügyfele, a terhelt mikor és mit mondott neki, így esetleges saját „önhibáját” megpróbálja áttolni a terheltre (az új törvény arról nem tesz említést, hogy ez egyébként elegendő-e a kimentéshez, vagy a terheltet és a védőt mintegy azonos személynek kell-e tekinteni, azaz a védő soha nem hivatkozhat saját kimentésénél arra, hogy ő mikor jutott az információ birtokába), vagy vállalja, hogy nem sérti meg a védői titoktartási kötelezettségét, és inkább a bíróság jóindulatában reménykedik a rendbíróság kiszabásánál.

Ez nyilvánvalóan képtelen helyzeteket teremthet, ezért nem tartom elfogadhatónak a szabályozásnak ezt a módját, mert, mint ahogy egy esetleges védői mulasztás szankciója nem terhelhető át a vádlottra azzal, hogy őt megfosztjuk az objektív igazság feltárásának lehetőségétől, ugyanúgy nem terhelhető át a terhelt késedelmes adat átadásában megnyilvánuló mulasztásának jogkövetkezménye a védőre.

Az új törvény egyáltalán nem foglalkozik azzal a problémakörrel sem, hogy a terhelt védőjének személyében az eljárás alatt bekövetkezhet – és gyakran be is következik – változás, így minden védő vonatkozásában külön-külön kell vizsgálni az indítvány időszerűségi követelményeinek megtartását.

Végül, de nem utolsósorban, nyomatékkal hívnám fel a figyelmet e körben arra, hogy az előbbiekben vázolt terhelt-védő viszony a megbízásos ügyeknél is szinte feloldhatatlan problémákat vethet fel, de ugyanez a viszony még összetettebb a kirendelt védő esetén. A kirendelt védő és a terhelt között a bizalmi viszony nyilván másként vethető fel, mint a meghatalmazott védő esetében.

Amíg a meghatalmazott védő esetében akár feltételezhető, hogy inkább viseli – az egyébként rendkívüli mértékben megemelkedett keretek között kiszabható összegű – rendbíróságot, addig talán alappal vetem fel, hogy a még mindig jelképes összegért dolgozó kirendelt védőtől nem lesz elvárható, hogy adott esetben az óradíjának százszorosát is meghaladó pénzbírságot kelljen fizetnie, ha a védői titok megszegése árán nem tárja fel, hogy mikor, kitől, milyen körülmények között jutott az indítvány alapjául szolgáló tények, adatok ismeretéhez.

Kérdések a szakértői bizonyítás körében

A másik jelentős, általam negatívnak értékelhető törvényi változást a szakértői bizonyítás kérdéskörénél látom.

Nehezen vitatható, hogy a büntetőügyek jelentős részében ügydöntő jelentőségű lehet a szakértői vélemény. A szakértői álláspont sok esetben a bünte-

tőjogi alapkérdést, a bűnösség kérdését is eldönti, de a szakértő nélkülözhetetlen sok bűncselekménynél az összecszerűség meghatározásához, amelynek a minősítésen keresztül a büntetés kiszabására lehet jelentős kihatása.

Ismert tény másrésről az is, hogy a nyomozó hatóságot költségvetési korlátok és egyéb körülmények ösztönzik a szakértő személyének „speciális szempontú” kiválasztására, ezért alapvető garanciális jellege van a fegyveregyenlőség elve alapján annak, hogy a védelem a váddal egyező lehetőséget kapjon szakértő kirendelésének kezdeményezésére, bevonására. Hellyel-közzel ez a helyzet állt fenn mindaddig, amíg 2011-ben nem került sor a Be. 111. § (4) bekezdésének kiiktatására. E törvényhely a bírósági szakaszban kötelezővé tette – a vádirat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül előterjesztett – védelmi indítványra új szakértő kirendelését. A 2011. évi LXXXIX. törvény rendelkezése azonban azt a változást idézte elő, hogy miközben a bíróság irányába megfogalmazott elvárás az ügy mielőbbi befejezése, ezzel egyidejűleg a bíróság mérlegelési jogkörébe utalták, hogy a vád által prezentált és a nyomozás során az előbbieken ismert körülmények között kirendelt szakértő mellé vajon kirendel-e újabb szakértőt.

A jelenleg hatályos büntetőeljárás törvény mindazonáltal több lehetőséget ad arra, hogy az eljárásban a védő maga vonjon be szakértőt.

Természetesen az így elkészült szakértői vélemény bizonyítékként való felhasználását a törvény szabályozza, de az új törvény ismeretében meggyőződéssel állítom, hogy még e korlátozó szabályok is több lehetőséget kínálnak a védelem számára a szakértői bizonyítás terén, mint az a jövőben lesz.

Az új törvény mellett, hogy megerősíti azt az elvet, hogy a szakértő alkalmazására fő szabály szerint kirendelés alapján kell hogy sor kerüljön, az indokolásban kijelenti, hogy *„A szakértői bizonyítás körében a magánszakértői vélemény felhasználásának következetesebb szabályozása a javaslat egyik hangsúlyos újítása”*.

Az indokolás „hangsúlyos újítást” említ, álláspontom szerint ehhez hozzá kell tenni, hogy a hangsúly itt egyben szűkítés, azaz a jelenleginél szűkebb körben kerülhet sor arra, hogy az eljárásba teljes értékű bizonyítékként vonják be a védelmi oldalon kezdeményezett szakértő által adott véleményt.

Álláspontomat a következőkkel kívánom indokolni.

A büntetőeljárások nyomozati szakában – különös tekintettel a tervezett új szabályokra – a gyanúsított felelősségre vonásra az esetek döntő részében már az után kerül sor, hogy a hatóság az eljárás tárgyául szolgáló szakkérdések megválaszolására szakértőt rendelt ki.

Márpedig az új törvény szerint, ha a terhelt vagy a védő indítványa olyan tény szakértő általi megvizsgálására, véleményezésére irányul, amelyet a hatóság által kirendelt szakértő korábban már megvizsgált – a büntetőeljárások döntő részében ez értelemszerűen így van –, csak kivételes esetben lesz lehetőség megbízást adni magánszakértői vélemény elkészítésére. Szükséges ugyanis, hogy a megbízást megelőzően megtörténjen a hatóság által kirendelt szakvélemény esetleges hiányosságaira utalással a szakértőtől felvilágosítás kérése, illetve a szakvélemény kiegészítése. Csak abban az esetben kerülhet sor a magánszakértő bevonására, ha ez az eljárás nem vezet eredményre, márpedig a hatóság – lényegében szubjektív – megítélésén múlik, hogy az általa korábban kirendelt szakértő véleményének kiegészítését, vagy felvilágosítás adását elegendőnek tartja, és ezáltal szükségtelennek új szakértő kirendelését.

Könnyen belátható tehát, hogy rendkívül kevés esetben fog eredményre vezetni a védelmi oldalról magánszakértő bevonásának kísérlete mindazon esetekben, amikor az eljárás korábbi szakaszában már a nyomozó hatóság mindezt meglépte, lévén hogy az általa kirendelt szakértő véleményét szinte soha sem fogja homályosnak, hiányosnak tartani.

A fegyverek egyenlőségének szavatolása helyett tehát a megszorítások az egyenlőtlenséget fogják konzerválni.

Magánszakértő bevonására tulajdonképpen tehát csak akkor lesz igazán lehetőség, ha a hatóság az ügyben nem tartotta szükségesnek szakértő kirendelését, és az erre vonatkozó terhelti, illetve védői indítványt elutasítja, illetve nem az indítványban megjelölt szakértő kirendeléséről dönt.

A másik problémát ott látom, hogy az új törvény a terheltet és a védőt arra kívánja kötelezni, hogy tájékoztassák az eljáró hatóságot – amennyiben erre a törvényi feltételek egyáltalán fennállnak – a szakértői vélemény elkészítésére adott megbízásról.

Az általános büntetőeljárás-jogi alapelvekkel egyezően az indokolás hivatkozik arra, hogy az önvádra kötelezés tilalmának tiszteletben tartása folytán az így felkért magánszakértő véleményének benyújtása nem lesz a terhelt, illetve a védő részére kötelező. A kérdés azonban joggal felvethető, hogy ha a hatóság tudomására jut egy szakértői vélemény elkészítésére adott megbízás, majd azt nem nyújtják be, ebből milyen következtetést von le, illetve kötelezheti-e az ügyben eljáró hatóság a szakértőt bármiféle nyilatkozattételre, adatközlésre.

A jelenleg hatályos jogszabály szerint amennyiben az ügyben nem kerül sor a védő által felkért szakértő bevonására, akkor az általa készített véle-

mény értékelésére nem szakértői véleményként, hanem okiratként kerülhet csak sor a bizonyítási eljárás keretében.

Az új törvény szerint, ha az előterjesztett magánszakértői vélemény szakértői véleményként nem vehető figyelembe, mert a terhelt, illetve a védő nem a törvényben írtaknak megfelelően járt el a korábbi szakértői vélemény kiegészítése, ellentmondásának feloldása tárgyában, akkor a magánszakértői vélemény okiratként sem vehető figyelembe, az „*a terhelt, illetve a védő észrevételének minősül*”.

Belátható tehát, hogy a szakértői bizonyítás keretében a védői oldal – és ezáltal a terhelt védekezési joga – a jelenleginél is hátrányosabb helyzetbe kerül.

Visszásságok a fellebbezési eljárásban

A polgári perben jól ismert és ott elfogadott kereset- és fellebbezés-változtatási tilalmat kívánta a jogalkotó átültetni a büntetőeljárásba is azzal, hogy a fellebbezésnek nemcsak az irányát kell megjelölni, de pontosan meg kell jelölni, hogy a fellebbezés mire irányul, és az a későbbiekben már nem terjeszthető ki. Ez a megoldás azonban figyelmen kívül hagyja, hogy míg a polgári eljárásban a fellebbezést az írásbeli ítélet kézhezvétele után kell bejelenteni, megjelölve annak pontos tartalmát, addig a büntetőeljárásban a fellebbezés bejelentésére az ítélet szóbeli kihirdetését követően kell hogy sor kerüljön, márpedig az alapkérdések változatlansága mellett természetesen az írásbeli ítélet részletesebb kifejtése, megközelítése szükségessé tehetné a fellebbezés pontosítását. Félő, hogy a védők számára nem marad más lehetőség, mint hogy a szóban kihirdetett ítéletet teljeskörűen megfellebbezzék, hiszen a teljes körből mindig vissza lehet venni, ha az írásban kézhez kapott ítélet erre alapot ad.

Összegzés

Jelen írásban büntetőeljárás-jogi szakmai szempontból igyekeztem elemezni az új törvényt, ezért nem térek ki arra a gyakorlati problémakörre, amely feltehetően napi nehézségeket fog okozni a védői hivatást gyakorló ügyvédnek, ez pediglen a kötelező elektronikus kapcsolattartás.

Jelen írás keretében nem részletezem a hatóságokra és az ügyvédségre váró új feladatokat és nehézségeket, mindössze megkockáztatom, hogy e helyütt is aggályomat fejezzem ki a nem minden tekintetben előkészített új működési renddel kapcsolatban. Természetesen védőtársaim nevében is kijelenthetem, hogy az esetleges technikai problémák nem akadályozhatnak bennünket abban, hogy a terhelt védekezésének törvényes keretek közötti elősegítése érdekében éljünk minden jogunkkal, mert meggyőződésem – Király Tibor már idézett gondolatát ismételve –, hogy ezzel szolgáljuk a jogállamiságot.

NÉMET NOÉMI

Gondolatok a gyanú fokozatairól

Jelen írás a gyanú és az annak fokozatai megalkotásával kapcsolatos kérdéseket feszegeti, kitérve a német jogban ismert gyanúfogalmakra.

A *Bizonyításelméletek a jog világában* című tanulmányában Finszter Géza e kérdésről a felderítés titkos módszereinek bevetése kapcsán tesz említést¹, ahol is kiemelt szerephez jut a gyanú fokának kérdése. Ezek az eljárások nagy segítséget nyújtanak a bűnüldöző hatóságoknak azáltal, hogy olyan információkra tehetnek szert a bűncselekmény elkövetése kapcsán, amelyekre más módon egyáltalán nem vagy csak kiemelkedő költségek és az eljárás elhúzódása árán lenne lehetőségük. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy a titkos információ- és adatgyűjtés súlyos állami beavatkozás a magánszférába, így indokolt alaposan végiggondolni a feltételrendszerét, a jogszabályi környezet megalkotását és a megfelelő jogorvoslati utak biztosítását. Finszter Géza éppen e feltételrendszer alapos mérlegelésének hiányát sérelmezi, amikor is aggályát fejezi ki a „bűncselekmény gyanúja” és a „bűncselekmény alapos gyanúja” közötti distinkció hiányával kapcsolatban². A még hatályos büntetőeljárás törvény szerint a nyomozó hatóságok bűncselekmények gyanúja esetén a legalitás elvéből fakadóan kötelesek eljárni, azaz megindítani a nyomozást.³ Ezzel szemben a gyanú, vagy legalábbis a meggyőződés egy bizonyos foka a titkos felderítések esetében csak egy implicit feltétel marad. Egy társadalmi elvárás, hogy az állami szervek spekulatív módon ne avatkozzanak be a polgárok magánszférájába.

A 2018. július 1-jén hatályba lépő új Be.⁴ némiképpen átrendezi a gyanúfokozatokat, ám nem éppen megnyugvást jelentő módon. A nyomozás két szakaszból áll, ahol is az első szakasz, a felderítés célja a megalapozott gyanú szintjére történő eljutás, immáron mind a bűncselekmény, mind az elkövető tekintetében. Ebből következik, hogy a nyomozás megindításához az „egyszerű gyanú” is elengedő. A nyomozást egy „előkészítő szakasz” előzi meg,

¹ Finszter Géza: *Bizonyításelméletek a jog világában*. ELTE, Budapest, 2014, 52., 62. o.

² Uo. 52–53. o.

³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 6. § (2) bekezdés.

⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (új Be.).

amelynek deklarált célja a bűncselekmény gyanújának megállapítása⁵, tehát a büntetőeljárás megindításához már egy gyanú is elegendő lehet. Bár az új Be. nagyban hozzájárul a gyanúfokok normatív letisztultságához, és következetesen rendezi a leplezett eszközök alkalmazásának feltételeit (büntetőeljárás keretein belül, annak célja elérése érdekében folytatható), a leplezett eszközök bevetéséhez elegendő gyanúok és a nyomozáshoz szükséges gyanú közötti elvi és gyakorlati elhatárolás mindenképpen magyarázatra szorul.

Az aggályok valósak, hiszen ha a jogalkotó elvi és törvényi szinten nem tesz különbséget a gyanú más-más fokozatai között, és így módon nem differenciálja a titkos felderítés és a nyomozás megindításának feltételeit, a nyomozó hatóság kezében a döntés, mely eljárási cselekmény elvégzése mellett dönt.

A gyanú fokozatai a német jogirodalomban

Annak kérdésében, pontosan mi is a „megalapozott gyanú”, illetve léteznek-e egyáltalán a gyanúnak különböző fokozatai, a jogirodalom nem jutott egységes álláspontra, pedig számos erre irányuló törekvéssel lehet találkozni (például *Ridegh-Olchváry*⁶ és *Finkey Ferenc*⁷ hármas felosztása a gyanú megjelenési formájára vonatkozóan). Különösen utóbbi szerző gondolatait emelném ki. Finkey szerint a nyomozás elrendeléséhez *egyszerű gyanú*, a személymozgáshoz *nyomatékos gyanú*, és a vád alá helyezéshez *alapos gyanú* szükséges. Ezt a megközelítést azért tartom említésre méltónak, mert a német büntetőeljárási jogirodalomban is hasonló elgondolás alapján kerül sor a gyanú hármass felosztására. A következőkben ennek bemutatására kerül sor.

Kezdeti gyanú (Anfangsverdacht) – a kezdeti gyanú a Német Szövetségi Köztársaság büntetőeljárás-jogi törvényének (*Strafprozessordnung; StPO*) központi gyanúfogalma. Az StPO a 152. § (2) bekezdésében rendezi az ügyészség fellépési kötelezettségét a bűncselekményekkel szemben, amennyiben elegendő tényleges támpont (nyom) áll rendelkezésre.⁸ (A félreértés elkerülése végett érdemes leszögezni, hogy a kezdeti gyanú a nyomozás meg-

⁵ Új Be. 340. § (1) bekezdés.

⁶ Sléder Judit: A büntetőeljárás megindítása. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2010, 81. o.

⁷ Pető István: Törekvések a gyanú fogalmának meghatározására a magyar büntető eljárásjogban. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1969, 7. o. http://digit.bibl.u-szeged.hu/00000/00051/00090/juridpol_016_fasc_002.pdf

⁸ Saját fordítás. „Sie ist, soweit nicht gesetzlich ein anderes bestimmt ist, verpflichtet, wegen aller verfolgbaren Straftaten einzuschreiten, sofern zureichende tatsächliche Anhaltspunkte vorliegen.“

indításához, és nem a vádemeléshez szükséges gyanút jelenti.) Ez a legalitás elvének deklarálása, ahol az állami erőszak- és büntetőmonopóliumból eredően az ügyészi fellépés nemcsak kötelezettséget, hanem jogosultságot is jelent. Mivel a büntetőeljárás cselekmények foganatosítása kifejezett beavatkozás a polgárok életébe, így az idézett rendelkezés második fordulata az, ami a felhatalmazás mellett egyúttal annak korlátját is kijelöli.⁹ E szerint az elegendő támpontnak tényleges alapja kell hogy legyen: ködös feltételezések, általános tapasztalatok alapján történő gyanúsítgatások, spekulációk nem elegendők.¹⁰ Mivel a jogszabály és a jogirodalom vajmi kevés segítséget nyújtott a kezdeti gyanú mibenlétéről, elvi jelentőségűnek számított a szövetségi legfelsőbb bíróság (*Bundesgerichtshof; BGH*) 1988-as döntése. E szerint „*egy kezdeti gyanúról abban az esetben beszélhetünk, ha a kriminalisztikai tapasztalatok alapján fennáll a büntetendő cselekmény lehetősége*”¹¹. Ez a német legfelsőbb bírósági döntés mérföldkőnek tekinthető a kriminalisztikai tapasztalatok processzuális bizonyításelméletbe történő implementálása terén, amelynek magyarországi gyakorlata még hagy némi kívánnivalót maga után.¹²

Mivel a BGH interpretációja első pillantásra nem tűnik világosabbnak az StPO kezdeti gyanúra vonatkozó rendelkezésénél, *Gerson Trüg* tovább pontosítja a kriminalisztikai tapasztalat fogalmát: álláspontja szerint itt nem csupán az üldözendő cselekmény fennforgásáról, hanem a későbbi elítélés lehetőségéről is beszélünk.¹³ Érdeemes rögzíteni, hogy a szerző ezen a ponton a bizonyosság egy magasabb fokát véli szükségesnek a nyomozás megindításához, ami a büntetőeljárás ilyen korai szakaszára tekintettel vitatható álláspont, valamint közelebb áll a későbbiekben ismertetendő *hinreichender Verdachthoz*. *Eberhard Kempf* megközelítése szerint a kriminalisztikai tapasztalat sokkal inkább olyasvalami, amit a tudományban az „empíria” kifejezéssel illetünk. Ez az empíria olyan kijelentésekből áll össze, amelyek szisztematikus és interszubjektív módon igazolt megfigyelések alapján jönnek létre¹⁴. Ez azt jelenti, hogy nem egy adott ember személyéhez kötődő tapasztalatról, hanem egy kollektív észlelésről van szó, amelynek alapján kü-

9 Gerson Trüg: Strafprozessuale Verdachtsgrade und ermittlungsrichterliche Tätigkeit. In: Thomas Fischer – Elisa Hoven: Verdacht. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2016, S. 167.

10 Eberhard Kempf: Kriminalistische Erfahrung als Anfangsverdacht. In: Thomas Fischer – Elisa Hoven: Uo. 137. o.

11 Uo. 135. o.

12 Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében. Kutatási összefoglaló. Budapest, 2005–2007, 49. o.

13 Gerson Trüg: i. m. 167. o.

14 Eberhard Kempf: i. m. 139. o.

lönböző helyeken és helyzetekben lévő egyének szubjektív, mégis túlnyomó többségében megegyező értékelést alkotnak egy adott dologról.¹⁵ Ezeket a tapasztalatokat a kriminológia és a kriminalisztika gyűjti össze, e tudásanyag-
ra a német büntetőeljárás-jog nagy súlyt fektet.

Vádemeléshez szükséges gyanú (hinreichender Verdacht) – a bizonyosság magasabb fokán áll a vádemeléshez szükséges gyanú.¹⁶ Ha a nyomozás befejeztével az ügyész birtokában lévő bizonyítékok alapján valószínűnek mutatkozik a vádlott későbbi elítélése, a büntetőeljárás a vádemelés miatt a következő eljárási szakaszba lép. Az StPO megfogalmazása az ügyész számára viszonylag tág mozgásteret nyújt annak megítélésében, hogy a tényállás alapján megalapozottan vádat tud-e emelni az ügyben.¹⁷

„Sürgős”, „halaszthatatlan” gyanú (dringender Verdacht) – a vizsgálati fogság/örizet elrendeléséhez szükséges gyanút két okból is nehéz párhuzamba állítani a korábban tárgyalt két típussal. Egyrészt a korábbi esetekben a jogszabály kevés segítséget nyújtott a bűnüldöző hatóságok számára annak kapcsán, hogy mikor tekinthetik a tényállást érettnek a büntetőeljárás megindításához vagy a következő szakaszba lépéséhez. Jelen esetben azonban a tette vonatkozó gyanú mellett egy további, őrizetbe vételre okot adó körülménynek is fenn kell állnia az eljárási cselekmény megtételéhez, azaz a kényszerintézkedés elvégzéséhez, ami fogódzót nyújt a hatóságok számára (például szökés, bizonyítékok eltüntetésének, megváltoztatásának veszélye). Mindazonáltal a korábbi két gyanúeset kapcsán elmondható, hogy azok a tényállás felderítettsége vonatkozásában objektív követelményt támasztanak, tehát a hatóságoknak olyan mértékben kell a tényállást tisztázniuk, hogy a nyomozás megindítása vagy a vádemelés külső szemmel, de legfőképpen a bíró szempontjából igazoltnak tűnjön. A vizsgálati fogság (örizet) esetében bár a feltételek egzaktabbaknak tűnnek, itt mégis a feltételezett elkövető viselkedése által kiváltott szubjektív reakció következtében kerül sor a kényszerintézkedés alkalmazására, ily módon meglehetősen tág a hatóságok mérlegelési jogköre (például mit tekintenek pontosan szökésre utaló jelnek).

¹⁵ <http://mediapedia.hu/interszubjektivitas#>

¹⁶ StPO 170. § (1)

¹⁷ <https://www.strafakte.de/strafprozessrecht/anfangsverdacht-hinreichende-dringende-tatverdacht/>

Összegzés

A büntetőeljárás-jogi irodalomban kedvelt téma a gyanú kérdésköre, különböző fokozatainak megalkotása, definiálása, és azokhoz a hatóság részéről eljárási jogosultságok rendelése. Az igazán izgalmas kérdésnek mégis azt tartom, hogy vajon „mérhető-e” az elkövetett cselekmény felderítettségének szintje, így módon lehetséges-e egyáltalán objektív módon definiálni a gyanú szintjeit. A büntetőjogi megismerésnek ugyanis figyelembe kell vennie azt a tényt, hogy a múlt teljes egészében nem rekonstruálható¹⁸, így bizonyos értelemben örök kérdés marad, hogy az ügy a felderítettség éppen milyen szakaszában jár.

¹⁸ Finszter Géza (2014): i. m. 20. o.

FINSZTER GÉZA – KORINEK LÁSZLÓ

Az eltűnt gyanú nyomában

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: új Be.) egyik legjelentősebb újítása a bűnüldözési célú titkos felderítésnek az eljárási kódex-be foglalása. A jogalkotónak ehhez két feladatot kellett megoldania. Egyfelől a korábbiaktól eltérő szabályozásra vártak a titkos felderítés módszerei, amit az új Be. *a leplezett eszközök* intézményének kialakításával teljesített, másfelől pedig szükség volt az eljárási folyamat részletesebb szakaszolására, amit a 2018. július 1-jétől hatályos *előkészítő eljárás–nyomozás–vizsgálat* hármas képvisel. A kodifikátorok munkája ezzel nem fejeződött be. Az új rendszerhez kellett illeszteni a titkos információgyűjtésnek a különböző szervezeti törvényekben található szabályait. Ezt végezte el a 2017. évi XCIII. törvény.

Az érintett változások kritikai értékeléséhez tisztázásra vár néhány fogalom, nélkülözhetetlen a történeti visszatekintés, nem mellőzhető a szembesítés a demokratikus jogállam értékrendjével.

A bűnüldözés és a felderítés rendészettudományi értelmezése

Az elmúlt csaknem három évtizedben nálunk is napvilágot láttak olyan kriminalisztikai közlemények, amelyek a *bűnüldözés* és a *felderítés* fogalmát kívánták pontosítani azzal, hogy a tisztán taktikai és technikai szempontokat ötvözték a büntetőeljárási jogtudomány eredményeivel, valamint a rendészeti szervek társadalmi rendeltetését feltáró elméleti munkákkal. Ezt a komplexitást nevezhetjük rendészettudományi megközelítésnek. A definíciós kísérletek sorából ezúttal *a bűnüldözés céljának és eljárási formájának* tartalmi elemzését idézzük fel.

A bűnüldözés célja tágabb értelemben a bűncselekmény elkövetésének megelőzése, megakadályozása, megszakítása. Ebben a bűnüldözésben a megismerés tárgya egyaránt lehet a múltban történt, a jelenben zajló, vagy a jövőben várható, a jogsértés gyanúját hordozó magatartás.

A bűnüldözés célja szűkebb értelemben a bűncselekmény felderítése és az elkövető kilétének megállapítása annak érdekében, hogy az állam a büntető-

igényét az igazságszolgáltatás útján érvényesíteni tudja. A szűkebb értelemben felfogott bűnüldözésben a megismerés tárgya kizárólag a múltban történt feltételezett bűncselekmény!

A bűnüldözés *formája* a büntetőeljárást megelőző *titkos felderítés* és a *büntetőeljárás*.

A titkos felderítésnek, hasonlóan a bűnüldözéshez, van egy szélesebb tartománya: *a titkos felderítés tágabb értelemben* a nemzetbiztonsági és a rendészeti hatóságoknak a nemzetbiztonsági kockázatokat, a terrorfenyegetéseket és a rendészeti veszélyeket megismerő és elhárító végrehajtó-rendelkező tevékenysége, amelyet a veszélyeztető magatartással gyanúsítható személyek tudta nélkül

- a nemzetbiztonsági kockázatok csökkentése;
- a terrorfenyegetések elhárítása; és
- a rendészeti veszélyek megelőzése és megszakítása céljából fejtenek ki.

A titkos felderítés tágabb fogalmába sorolható a nemzetbiztonsági, a terrorelhárítási és a rendészeti titkos felderítés, amelyeknek célja nem a büntetőeljárás előkészítése (noha a későbbiekben a megszerzett információk ekként is hasznosíthatók), hanem a nemzetbiztonsági, terrorelhárítási és rendészeti eszközökkel végrehajtható hatósági intézkedések megalapozása. Ezek a hatósági intézkedések alkalmasak a nemzetbiztonsági kockázatok csökkentésére, a terrorfenyegetések és a közbiztonsági veszélyek elhárítására, a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyek védelmére, valamint a bűnmegelőzési ellenőrzésre. (A felderítés közvetett célja lehet továbbá a titkos felderítés rendelkezésére álló humánerők, eszközök és módszerek védelme, és alkalmazásuk biztosítása.)

A titkos felderítésnek ezt a tágabb körét nevezhetjük *büntetőeljáráson kívüli felderítésnek*, annál is inkább, mert az ide vonható intézkedések többsége a büntetőeljárásra jellemző szabályozást nem visel el. Az ilyen típusú felderítést teljesíthetik a nemzetbiztonsági szolgálatok, de nyomozó hatóságnak nem minősülő rendészeti szervek is. A felderítés rendjét a hazai jogban *titkos információgyűjtés* elnevezéssel az egyes szervezeti törvények határozzák meg (rendőrségi törvény, nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény, a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló törvény és az ügyészségi törvény). *A büntetőeljáráson kívüli felderítés* alapjául szolgálhat olyan magatartás, amely büntetőjogi tilalmat nem sért, esetleg nem is jogellenes, de a védett társadal-

mi érdekek veszélyeztetésének a kockázatát hordozza, vagy egyébként megismerése a felderítési cél megvalósításához nélkülözhetetlen.

A büntetőeljáráson kívüli felderítés tárgya túlnyomóan olyan múltban bekövetkezett történés, jelenben zajló, vagy a jövőben bekövetkező esemény, ami nemzetbiztonsági vagy rendészeti kockázatot hordoz. Nemzetbiztonsági relevanciájuk azoknak a kockázatoknak van, amelyek a törvényes rendet, illetve az ország függetlenségét sértő vagy veszélyeztető magatartásokból fakadnak. Rendészeti relevanciájuk azoknak a kockázatoknak van, amelyek a közrendet vagy a közbiztonságot sértő vagy veszélyeztető magatartásokban ismerhetők fel.

A titkos felderítésnek lehetséges *a büntetőeljárásban szabályozott* formája is, amikor a felderítés fő célja a büntetőjogi felelősség megállapítása, tárgya a bűncselekmény gyanúja, módja pedig a múltban történt esemény valószínűségnek megfelelő rekonstruálása, az igazság feltárása és bizonyítása annak érdekében, hogy az állam a büntetőigényét az igazságszolgáltatás útján érvényesíthesse. Ezt példázza az 1998. évi XIX. törvényben (régi Be.) *a titkos adatszerzés*.

A kriminalisztikai kutatások segítették az előbbieken érintett fogalmak (a tágabb és szűkebb értelemben felfogott bűnüldözés és a titkos felderítés) kitöltését tartalommal, és hozzájárultak ahhoz, hogy világossá tegyék a felderítés, valamint a bizonyítás között mutatkozó különbségeket.¹

A felderítés során a rendészeti hatóság a maga számára szerez ismereteket, egyfelől a saját hatáskörébe utalt intézkedései megalapozásához, másfelől az irányító hierarchia és a kormányzat információs igényeinek a kielégítésére. A felderítés akkor hatékony, ha a jogsértéssel gyanúsíthatók arról nem szereznek tudomást.

A bizonyítás során a rendészeti hatóság olyan ügyre tartozó, hiteles, elegendő és felhasználható információkat szolgáltat a vádhatóság számára, amelyek alkalmasak a vádemeléshez szükséges meggyőződés kialakításához, valamint ahhoz, hogy a büntetőigény a bíróság által eldönthető legyen. A bizonyítás akkor hatékony, ha a gyanúsított tudtával történik, és kiállja a védelem próbáját.

A felderítés és a bizonyítás egymáshoz való viszonya lehet szorosabb vagy lazább. Ez a kapcsolat akkor szoros, ha a felderítés és a bizonyítás egyaránt az állami büntetőigény érvényesítésére irányul. Lazább a kapcsolat akkor, ha a felderítésnek elsődlegesen rendészeti vagy nemzetbiztonsági célja van. Nyilvánvaló, hogy szoros együtt álláskor a felderítést helyesebb a bün-

¹ Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. kötet. Duna Palota Kiadó, Budapest, 2004

tetőeljárásban szabályozni, míg lazább kötődések esetén a felderítés rendjének meghatározása inkább a szervezeti törvényekbe kívánkozik.

A bűnügyi rendészet

A bűnügyi rendészet feladata a büntető igazságszolgáltatás előkészítése, az állam büntetőigényének biztosítása. Mindez a büntetőeljárás-jog szabályozási tárgya. A bűnügyi rendészet erőszak-monopóliuma *a büntetőeljárásban szabályozott kényszerintézkedésekre* korlátozódik, ami nem az elkövetett bűncselekmény megtorlása, nem a beismerés kikényszerítésének eszköze, és nem is előre hozott büntetés. Egyedüli feladata az eredményes büntető igazságszolgáltatás szolgálata. Az eljárási kényszerintézkedéseknek csak eljárási indokaik lehetnek.

Érdemes a közrendet és a közbiztonságot védelmező, a jelenlétben és a legitim fizikai erőszak alkalmazásában kifejeződő rendészeti intézkedéseket összevetni a büntetési igényt megalapozó bizonyítással. A közbiztonságot védelmező rendészeti intézkedés jellemzői:

- a jogsértő magatartás rendészeti eszközökkel történő megszakítása restauráló jelentőségű, általa helyreáll a közrend;
- a rendőri jelenlét és a legitim erő alkalmazása, illetve annak aktuális lehetősége közvetlenül preventív hatású, képes nem csupán megszakítani, de meg is előzni a jogellenes állapot létrejöttét;
- az időszerű rendészeti jelenlét és erőszak kárelhárító és kárenyhítő lehetőségei igen szélesek, a potenciális áldozatot megvédeni képes, a megtámadott sértett számára nyújtott segítség pedig a vétlen embert óvhatja meg a súlyosabb következményektől;
- a rendészeti legitim erőszak eredményessége abszolút követelmény, a rend helyreállításáig tart, és e cél elérése előtt nem fejezhető be, éppen ezért sokszor az alkalmazott erő eskalációjával jár;
- a rendészeti jelenlét és az erő alkalmazása a belső normatíva és a parancs hatálya alatt áll, a tárgyi jognak csak felhatalmazó szerep jut;
- a rendészeti erő alkalmazása önmagában zárt rendszert alkot, a művelet irányítása és a végrehajtás a hierarchia által meghatározott, a szolgálati renden kívüli utasítást nem visel el;
- a rendészeti beavatkozás objektív felelősségre épül, annak tárgya a leküzdendő veszély, ezért annak sincs jelentősége, hogy a veszélyt kiváltó magatartás jogilag miként minősül, és egyáltalán felróható-e.

A büntetési igény *bizonyításáról és a büntetőeljárásban szabályozott kényszerintézkedésről* azt állapíthatjuk meg, hogy

- nem restaurálja a jogellenes állapotot, hanem valamely múltbeli tényállást rekonstruál, illetve jelenbeli eseményt regisztrál, általa a közrend nem áll helyre;
- a bizonyítás preventív hatása csupán közvetett, és nem is a konkrét helyzetre, hanem a jogellenesség jövőben remélt elkerülhetőségére vonatkozik;
- kárelhárító vagy -enyhítő szerepe nincs (sőt gyakran egyenesen akadályozza a gyors reparációt), a sértett megóvására alkalmatlan, ellenkezőleg, esetleg számára további terheket jelent, ezért a sértetti érdekek képviselte, illetve lehetséges mértékű kártalanítása nem az eljárási törvénybe illő jogintézmény;
- a legitim erőszak a büntetőeljárási kényszerintézkedésekre korlátozódik, a kényszerítőeszközök garanciák és felügyelet mellett alkalmazhatók, sokszor bevezetésükre nem is saját elhatározásból, hanem más büntetőeljárási hatóság vagy a bíróság döntése alapján kerülhet sor, az erőszak az eljárásban nem eszkalálódhat, vagy ha igen, az csak törvénysértéssel valósulhat meg;
- a büntetési igényt szolgáló bizonyítás nem törhet feltétlen eredményre, ellenkezőleg, a jog beletörődik abba, hogy a törvényesen lefolytatott eljárás esetenként sikertelen marad;
- a bizonyítás a jog és a kriminalisztikai ajánlások hatálya alatt áll, a jog előírásait megkerülő vagy a természettudományos törvényeket semmibe vevő parancsokat nem tűri el;
- a bizonyítás eljárási rendjét az alkotmányos büntetőeljárás határozza meg, ezért egyenesen igényli a külső kontrollokat, az egész eljárás a jog szigorú szabályainak betartásával valósulhat meg;
- a bizonyítás individualizál, tárgya a jogi felelősség megállapítása, ezért a felróhatóság hiánya az eljárás akadálya, illetve megszüntetési ok.

Míg a veszélyelhárítás rendészeti jellege alig vitatható, a felderítésnek és a nyomozásnak a rendszertani helye nagyon is problematikus. Egyes nézetek szerint a büntetőeljárás a rendészeti igazgatás integráns része, a munkamegosztás rendjén azonban szervezetileg is elkülönül egymástól a rendet óvó és az azonnali beavatkozásra felesküdtött közbiztonsági rendőrség (*la police bas*), valamint a „*jogrend helyreállításában segédkező biztonsági rendőrség*” (*la haute police*).² Amit Concha Győző segédkezésnek nevez, azt az újabb iroda-

² Concha Győző: Politika. Közigazgatástan. Budapest, 1905, 314. o.

lom az igazságszolgáltatás, a büntetőper előkészítésének mondja. További elválasztó ismérv, hogy „...a bűnüldözés nem a társadalmi rendet biztosítja, hanem a büntetést”³. Hallatlanul fontos megállapítás, azt is mondhatjuk, hogy a jogállam egyik axiómája. Ha ez az elv nem érvényesül, végzetesen összekeveredik a két hatalmi ág, a végrehajtó hatalom és a bíraskodás: a rendőr bíróként, a bíró pedig rendőrként viselkedik. A rendőr büntetni akar, mert az igazság birtokosának érzi magát, szakmai szerepéből adódóan időnként csakugyan birtokolja azt. A bíró viszont – amennyiben az igazságszolgáltatásnak olyan társadalomvédelmi funkciót tulajdonít, amelyre az ítélkezés valójában nem alkalmas – a társadalom védelmezőjeként a rendőr szerepébe helyezi magát, úgy véelve, hogy a közösség érdeke esetenként még az igazság megállapítását is mellőzhetővé teszi. Concha figyelmeztet erre a veszélyre, de jelzi azt is, hogy „a jog uralma, amelyet végső soron a bíróság tart fenn, adja az egyénnek valamint az államhatalomnak azt az érzést, amelyet biztonságnak nevezünk”⁴. Ebben az esetben arról a biztonságról van szó, amelyben az állam nyugodt lehet afelől, hogy az általa megalkotott büntetőtilalmaknak érvényt fognak szerezni, az egyén pedig biztos lehet abban, hogy a független bíróság az államhatalom önkényétől is képes lesz megvédelmezni őt.

Idézzünk *A rendészet elmélete* című, 2003-ban megjelenő monográfiából: „A közbiztonsági és a bűnügyi rendészet egysége, vagy a két funkció éles elválasztása ősi vita, amelyre igazán egyértelmű választ eddig nem sikerült adni [...] Annyi azonban bizonyos, hogy a rendészeti hatalomnak az a vegyes formája, amely közbiztonsági és bűnüldözési jogosítványokat egyaránt tartalmaz, a modern rendészet létrejöttének a terméke és kizárólag a jogállami berendezkedésben jelent problémát, mint a hatalmi ágak elválasztásának elvét megkérdőjelező adottság. A rendészeti hatalom tudniillik felfogható úgy is, mint a végrehajtó hatalom »szelvényjoga«, amely akár a központi kormányszatnak, akár a helyhatóságnak (önkormányzati rendészet esetében) kivételesen nagy kompetenciát biztosít abban, hogy az állami büntető igény felmerülése esetében mely ügyek kerüljenek, vagy ne kerüljenek a büntető hatalmat gyakorló igazságszolgáltatás elé. Ez a helyzet több veszéllyel is jár. Így válhat a büntetéssel fenyegetés a politikai küzdelmek eszközévé (a politikai élet kriminalizálódik), illetve ezen az úton lehetséges, hogy egyes büntető ügyek politikai értékelése konkurálhat a büntetőjogi megítéléssel (a büntető jogalkalmazás átpolitizálódik). Így lehetséges az, hogy a kormányza-

3 Uo.

4 Uo.

ti hatalom megvédheti a jogsértések elkövetőit, beleértve ebbe a kormányzati korrupció akadálytalan terjedését is. Végül így lehetséges az is, hogy a bűnüldözés aktivitása és a bűnügyi statisztika nem a társadalmi szükségletekhez igazodik és nem a valóság bemutatására szolgál, hanem a kormányzati propaganda eszközéül kínálkozik. A megoldás csak az lehet, hogy a bűnüldözés egész szervezetét az igazságszolgáltatás irányítása alá kell helyezni, magát a bűnüldözési tevékenységet (a felderítést és a nyomozást egyaránt) szükséges kiemelni a közigazgatási hatósági jogviszonyok köréből, a szabályozást pedig teljes egészében a büntetőeljárás joga szükséges bízni.”⁵

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az új Be.-ben miként jelenik meg ez a gondolat.

A felderítés joga

A felderítés és a bizonyítás egymástól jelentősen különbözik a szabályozhatóság dolgában. A felderítés titkossága ellentmondásban van a jogszabály publikusságával. A felderítés az erre feljogosított hatóság cselekményeinek az összessége, amelyek a nyilvánosságban érzékelhető jogviszonyokat nem hoznak létre, pedig a közjogi szabályozásnak éppenséggel az lenne a dolga, hogy a jogviszonyok tartalmát állapítsa meg. „*A jogviszonyelmélet a maga elvontságában az eljárás tartalmát egyedül meghatározni nem képes, amint-hogy a cselekményösszesség felfogás sem.*”⁶ Erdei arra a következtetésre jut, hogy a két elmélet együttesen alkalmas a büntetőeljárás tartalmának megértéséhez. Mi ezt a megállapítást azzal egészítenénk ki, hogy a titkos szakaszt alapvetően a cselekményösszesség jellemzi, míg a nyílt eljárás tartalmát a jogviszonyok uralják.

A felderítő szolgálatok időnként nagyon súlyos mértékben korlátozzák a megfigyelték jogait, anélkül hogy az érintettek tudnának ennek okáról, és anélkül hogy jogorvoslattel élhetnének. Nem is véletlen, hogy a felderítés szakmai zsargonja „*célszemélyekről*” és nem ügyfelekről beszél. A felderítés tárgya nem csak jogsértő magatartás lehet, elvileg minden és mindenki magára vonhatja a titkosszolgálatok érdeklődését. A cél nem csupán a múlt megismerése, hanem a jelenben zajló események figyelemmel kísérése és a jövő

⁵ Finszter Géza. A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 144–145. o.

⁶ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 46. o.

befolyásolása. Nagy a provokáció veszélye, amikor a felderítő szolgálatok felbujtóként viselkednek.

A titkosrendőri munkának az előbbiekben összefoglalt sajátosságai sokáig megakadályozták ennek a területnek a jog uralma alá rendelését, még azokban az államokban is, amelyek elkötelezettek voltak olyan alkotmányos alapok dolgában, mint a jog uralma, a hatalmi ágak megosztása és az emberi jogok tisztelete. A felelős politikai vezetés és a különleges szolgálatok szakemberei megegyeztek abban a hitükben, hogy a felderítés csak a jog felhatalmazását igényli, mert a részletes szabályozás a hatékony cselekvéstől fosztana meg. Erre utal *Hetesy Zsolt* doktori értekezésében, amikor *Kmety Károlyt* idézi: „Az első, a szűkebb értelemben vett veszélyelhárító tevékenység jellege miatt nem bír el részletekbe menő, taxatív szabályozást. Ennek oka, hogy »képtelenség valamennyi lehetséges veszélyt törvényben meghatározni, és a rendőri intézkedés eseteit kimeríteni«⁷. A jog uralma e területen is megköveteli a megfelelő keretszabályok kialakítását, de az intézkedő személy mérlegelési joga a szakmai és etikai szabályok keretein belül meglehetősen széles.”⁸

Ami a törvényességet illeti, élt a bizalom, miszerint a büntető igazságszolgáltatás gépezetét működtető büntetőeljárás-jog garanciái elegendő biztosítékot nyújtanak az alkotmányos értékek védelméhez. Számos jogsértő eljárás és ítélet azonban megkérdőjelezte ezt a bizalmat. Az igazi áttörést az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata hozta el. A tisztességes eljárást sértő esetek kivizsgálása nyomán kirajzolódtak azok az alapelvek, amelyeket egy demokratikus államban a titkosszolgálati munka során is érvényesíteni kell. Idézünk a *Klass és társai kontra Németország-ügy* nyomán született strasbourgi ítéletből: „Végül is az állampolgárok titkos megfigyelése alapjában véve a rendőrállamokra jellemző, és az Egyezmény szerint csak a demokratikus intézmények védelméhez feltétlenül szükséges mértékben megengedhető.”⁹ Az ítéletekből következik a jogállami követelményeknek megfelelő rendszer: a felhatalmazásnak törvényből kell erednie, a törvénynek olyan fogalmakkal kell élnie, amelyek megfelelnek a jogbiztonság követelményei-

⁷ Kmety Károly: A magyar közigazgatási jog kézikönyve. Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1900, 325. o. Idézi Christján László: A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendészet fogalmainak tisztázása. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1., 175–192. o.

⁸ Hetesy Zsolt: A titkos felderítés, doktori értekezés. Kézirat. Pécs, 2011

⁹ Vincent Berger: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. HVG-ORAC, Budapest, 1999, 444. o.

nek, a normavilágosságnak és az előreláthatóságnak, végül a jogkorlátozás szükséges és arányos mértéke garantálja az önkényes alkalmazás kizárását.

Felvetődhet a kérdés, hogy a XXI. század elején nem történtek-e olyan változások, amelyek az előbbieken felsorolt és szilárdnak hitt jogelvek erodálódását okozták. *„A háborúban hallgat a jog, ismerjük az ókori megállapítást. A háború és a háború joga valóban a bűnüldözési dimenziótól teljesen eltérő kontextusba helyezi a terrorellenes fellépés kérdését. A harcoló ellenség, a kombattáns és a gyanúsított jogai markánsan eltérnek egymástól. Hozzáteszem, ez a felfogás bizonyos mértékig az amerikai társadalom meggyőződésével is egybeesett. [...] Ennek megfelelően 2001-ben az úgynevezett Hazafi törvénnyel (Patriot Act) és további törvényekkel a nagyobb biztonság érdekében több, az amerikai alkotmány-kiegészítésekben (Amendments) szabályozott alkotmányos jogot korlátoztak, beleértve az ügyvédhez való jogot, a fogvatartáshoz fűződő jogokat (habeas corpus), a gyors és nyílt tárgyaláshoz fűződő jogot, de a magánélethez és a kapcsolattartáshoz való jogot is, amikor egyszerűbbé tették a lehallgatásokat és a nemzetközi hírközlési forgalom megfigyelését. Ezzel együtt az Egyesült Államokban sem következett be a szabadságjogok drasztikus korlátozása. Ahol kiigazítás történt, (hírszerző közösség átszervezése, menekültek, illegális bevándorlók kezelése, vízumpolitika, ujjlenyomatvétel a határon) az leginkább a már korábban létező problémákra adott válasz volt.”*¹⁰

Ezen a ponton érdemes felidézni a nem jogállami gyakorlatot, amelyben bőségesen vannak hazai tapasztalataink is. *„A rendészet része volt a proletárdiktatúra államgépezetének, ezért osztozott annak a monolitikus hatalmi központ általi kiszolgáltatottságában. Ahol a parlament és a kormány is súlytalannak bizonyult a pártbürokráciával szemben, ott még korlátozott módon sem érvényesülhetett a belügyi igazgatás szakmai autonómiája. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás egész tevékenységét a pártállamban is jogszabályok határozták meg. A szocialista jogértelmezés azonban maga is a politikai akarat primátusát hirdette, noha a nyolcvanas években már megjelentek olyan óvatos felfogások, amelyek a jog viszonylagos önállóságának is teret kértek.”*¹¹ *A rendészeti igazgatást azonban, legalább részben, sikerült még az ilyen értelemben felfogott jog uralma alól is kivonni. Sem a rendőrségről,*

¹⁰ Hetesy Zsolt: A terrorizmus elleni fellépés és az alapjogok korlátozása Magyarországon. Magyar Rendészet, 2012 Különszám. <http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/bttede2011/mr2012XIIkulon.pdf>

¹¹ *„A törvényességet nem lehet pusztán politikai mozzanatként értelmezni, de ugyanilyen hiba lenne, ha csupán a joggal egyenlősítenénk. Valójában a szocialista törvényesség sem kizárólag politikai, sem maradéktalanul jogi mozzanat, hanem a kettő szoros, elválaszthatatlan egysége, amelyben természetesen a politikai elem a meghatározó.”* Petrik Ferenc: Jog és törvényesség. KJK, Budapest, 1985, 35. o.

*sem az állambiztonságról nem alkottak törvényt. Számos, az alapvető emberi jogokat korlátozó rendészeti intézkedés eljárási szabályait kizárólag titkos belső parancsok írták elő. Ezek a parancsok arról is gondoskodtak, hogy a párt vezető beosztású személyei ellen, amennyiben jogsértés gyanúja merül fel, egyáltalán nem, vagy csak az illetékes pártszervek engedélyével indulhasson eljárás. Ez a rendszer lehetővé tette, hogy a büntetőjogot közvetlenül is felhasználják a politikai ellenfelekkel való leszámoláshoz. A koncepciók perrek »forgatókönyvei« az előkészítő eljárásban íródtak. Az igazságszolgáltatási szervek semmiféle kontrollt nem gyakorolhattak az ilyen nyomozások felett. Joggal állapította meg Szabó András egy, a korszakról szóló tanulmányában, hogy »...a tényállás koholtsága a jogi megítélésen kívül, a jog által ellenőrizhetetlen szférában áll össze«.*¹²

A rendőri hatalom kiterjesztésére vonatkozó törekvéseket – hivatkozhatnak akár a növekvő terrorveszélyre vagy a migrációs hullámra – azért állítottuk párhuzamba a pártállami múlttal, hogy figyelmeztessünk: a garanciákat elutasító büntetőhatalom „eredményessége” ki van próbálva, van rá történelmi tapasztalat. Nem azok az államok voltak sikeresek, amelyek ezt a totális védelmet kiépítették, hanem azok, amelyek a büntetőhatalmat a jog uralma alá helyezték. A társadalom számára a rendőrállam nem nyújtott nagyobb biztonságot, ellenkezőleg: a biztonság legsúlyosabb rombolója éppen az autoriter módon működő gépezet volt.

A büntetőeljárás joga

A bűncselekmények felderítése és bizonyítása az állam kötelessége és joga. Olyan alanyi közjog ez, amellyel vissza is lehet élni. Ezért az alkotmányos államban ez a jogosultság a tárgyi közjog hatálya alatt áll. „A büntetőeljárás szabályai határozzák meg, mikor lehet az államban valakit letartóztatni, megmotozni, valakinek házát átkutatni, leveleit, küldeményeit, sajtótermékeit lefoglalni, tehát személyes szabadságától megfosztani, még mielőtt törvényesen elítélték volna. Alkotmányos állam, melyben a személyes és a politikai szabadság s a jogegyenlőség eszméi uralkodnak, természetesen úgy állapítja meg a büntetőeljárás szabályait, hogy az egyéni szabadságjogokat előzetesen minél ritkábban, csak fontos okból. szigorú formák mellett, kellő ellenőrzés-

¹² Szabó András: A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. Szociológia, 1975/4., 504. o. Idézi Korinek László: A rendőrség pártirányítása 1957–1989. Rendészeti Szemle, 2006/10., 55–67. o.

sel és felelősség terhe alatt lehessen felfüggeszteniök az állam illetékes hatóságainak, a kényuralomnak pedig legelső teendője a büntető eljárást úgy szabályozni, hogy azzal hatalmát megszilárdíthassa, az egyéni- a sajtó- és a politikai szabadságot kénye szerint megszoríthassa s tönkretelthesse azokat, a kik útjában állanak.”¹³

Világos beszéd. Mindenesetre jóval világosabb, mint az új Be. megalkotásának céljait meghatározó kormány-előterjesztés, amely a következő kodifikációs irányelveket fogalmazta meg: hatékonyság, gyorsaság, egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség. A felsorolásból nagyon hiányzik a törvényesség szolgálata és az emberi méltóság tisztelete. Abban viszont reménykedünk, hogy *Finkey Ferenc* előbb idézett intelmei is részei „*a magyar állam és nemzet önálló európai értéket képviselő alkotmányos hagyományainak*”, amelyről az igazságügyi politika elveit lefektető 1710/2014. (XII. 5.) kormányhatározat szól.

Magyarországon 1990 előtt a felderítés, a titkosszolgálatok tevékenysége nem kapott jogi szabályozást, de a hazai közjognak azok a nemes előzményei, amelyek még az 1896. évi XXXIII. törvénycikkkel kihirdetett büntető perrendtartásra (Bp.) nyúlnak vissza, mégis tudtak akadályokat gördíteni a büntetőjogot az önkény eszközévé silányító hatalomgyakorlás útjába. Még akkor is, ha a jog humánuma sokszor vereséget szenvedett. „*Végül tanulságos az is, hogy a büntetőeljárás-jog története más, mint az eljárások története. Ez utóbbiak nem a jogtörténet, hanem a köztörténet részei és ebben olyan büntetőeljárásokkal ismerkedünk meg, amelyek a törvény értelmében nem is voltak jogi eljárások, hanem a nyers erőszak gyakorlásának termékei. Olyannyira semmisek voltak, hogy nem voltak büntetőeljárások, habár büntetőeljárás látszatát keltették.*”¹⁴

Ha áttekintjük az 1896. évi Bp. óta eltelt csaknem százhusz esztendő büntetőeljárási jogát, és azt keressük, hogy az egymást felváltó jogszabályok miként voltak képesek eleget tenni az eljárásjog kettős feladatának, annak, hogy egyfelől nyújtson hatékony védelmet a bűnözéssel szemben (eredményesség), másfelől pedig akadályozza meg a büntetőhatalom önkényes felhasználását (törvényesség), akkor a kettős küldetés teljesítésének a kulcsát a gyanú fogalmának elméleti és normatív megalapozásában találjuk.

¹³ Finkey Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve. Harmadik kiadás. Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1908, 6. o.

¹⁴ Király Tibor: A magyar büntetőeljárás fél évszázados történetének vázlata. Belügyi Szemle, 2003/1., 17. o.

Az elméleti megalapozást a perjog tudományának legkiválóbb képviselői végezték el, tanításaik ma is iránymutatók. „*A gyanú esetében egy hipotézissel van dolgunk, amit az adatok, illetve reájuk vonatkozó kijelentés bizonyos fogban megalapoz [...] A hipotézis felállítása a problémamegoldás eredménye [...] A nyomozó a megismert adatokból indul ki, és ezeknek magyarázatára épít fel hipotézist, amely a problémában lévő ismeretlen meghatározására szolgál.*”¹⁵ A szakirodalom abban is egységes volt, hogy a gyanú szerepe kétféle. Egyfelől van *garanciális jelentősége*: A nyomozó hatóság akkor indíthat nyomozást, ha a „*birtokában levő adatokból [...] megállapítható valamely bűncselekmény törvényi tényállása, továbbá annak valószínűsége, hogy a bűncselekmény valóban megtörtént*”¹⁶. Az idézett tankönyvi meghatározás világosan mutatja: a nyomozó hatóság csak egy megfelelő ismeretszint birtokában indíthat eljárást. Ez azt jelenti, hogy a gyanú meghatározott fokát el nem érő valószínűség esetén nem szabad megkezdeni a nyomozást. Nem szabad, mert a nyomozás elrendelésével a nyomozó hatóság számára szükségképpen megnyílnak azok a lehetőségek, amelyek az állampolgári jogok széles körben történő korlátozására adnak felhatalmazást, az eljárási törvény pedig bűncselekménygyanú hiányában ilyen jogokat nem kíván biztosítani. Másfelől a gyanú *megismerési mozzanatot* is magában foglal. Gyanú hiányában ugyanis nem is érdemes elrendelni a nyomozást, hiszen nem állnak rendelkezésre olyan mennyiségű és minőségű adatok, amelyek kellő mértékben orientálnák a nyomozó hatóságot a megoldás, a múltbeli esemény teljes és hitelt érdemlő bizonyítása felé. „*Felvethető, hogy a nyomozás megindulásánál van-e egyáltalán ténykérdés, amely az általános adatgyűjtés irányát meghatározza? Nyilvánvalóan van, mert azért az alapos gyanúval közvetített bűncselekmény körvonalai mégis vezetik a nyomozási munkát és benne a soron következő lépések logikáját.*”¹⁷ A gyanút el nem érő valószínűségi szinten még olyan nagyszámú a felállítható verziók köre, ami a nyomozást szükségképpen gazdaságtalanná teszi, mert olyan irányokban is kénytelen bizonyítást folytatni, amelyek hibás volta a valószínűség egy magasabb szintjén már nyilvánvaló lenne. A szakirodalomban a nyomozási verzió fogalma alaposan kimunkált. *Pusztai László* klasszikus meghatározása szerint: „*A nyomozási verzió a bűncselekmény egészét vagy annak valamely részét megmagyarázó feltételes logikai ítélet, a nyomozási tervvel szoros kölcsönhatásban álló taktikai eszköz, amelynek segítségével*

¹⁵ Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972, 244. o.

¹⁶ Rudas György (szerk.): Büntető eljárás jog. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1974, 325. o.

¹⁷ Cséka Ervin: A büntető ténymegállapítás elvi alapjai. KJK, Budapest, 1968, 279. o.

vel meghatározható a büntetőeljárásban a bizonyítás tárgya, valamint a bizonyító tények és a bizonyítékforrások köre.”¹⁸

A büntetőeljárás jog tudományának érveit foglalja össze Erdei Árpád a következők szerint: „*Itt elegendő annak megállapítása, hogy az eljárás megindításához a bűncselekmény tényleges elkövetésének vagy legalább ennek kisebb vagy nagyobb valószínűsége szükséges.*”¹⁹

Az elmélettel összhangban a gyanú normatív fogalmát az eljárási jogszabályok tartalmazták, legalábbis az új Be. elfogadásáig!

A gyanú már az 1896. évi Bp.-ből sem hiányozhatott: A hivatalból való eljárás elvét „... *a mai szabad államok [...] azáltal valósítják meg, hogy állami vádhatóságot állítanak fel. melynek hivatalos kötelessége minden (vagy legtöbb) bűncselekmény elkövetésének gyanúja esetén hivatalból tájékozódni [...] az ügyész köteles vádat emelni, ha a terhelt ellen nyomatékos gyanú forog fenn...*”²⁰

A Bp.-t leváltó 1951. évi III. törvény következő rendelkezései érdemelnek figyelmet:

2. § (1) Büntető eljárást csak a törvény alapján és csak az ellen lehet indítani, aki bűncselekmény alapos gyanúja alatt áll.

86. § Az eljárás rendszerint nyomozással kezdődik. A nyomozás az ügyésznek vagy a rendőrségnek hivatali hatáskörében tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg.

91/B. §²¹ (1) Ha a nyomozóhatóság elegendő adattal rendelkezik annak megállapításához, hogy ki követte el a bűncselekményt, ennek a személynek terheltként való felelősségrevonásáról indokolt határozatot köteles hozni. A határozatnak tartalmaznia kell a terhelt személyi adatait és a bűncselekmény rövid leírását.

(2) A terheltként való felelősségre vonásról szóló határozatot annak meghozatalától számított negyvennyolc órán belül közölni kell a terhelttel és őt a határozatban foglaltak felől ki kell hallgatni.

A büntetőeljárás újabb kódexe az 1962. évi 8. sz. tvr. volt:

12. § (1) Büntetőeljárást csak az e törvényben meghatározott feltételek alapján, bűncselekmény alapos gyanúja esetén és csak az ellen lehet indítani, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhel.

¹⁸ Krimináltaktika. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 1993, 79. o.

¹⁹ Erdei Árpád: i. m. 23. o.

²⁰ Finkey Ferenc: i. m. 221–222. o.

²¹ Beiktatta az 1954. évi V. törvény 26. §. Hatályos: 1954. augusztus 1-jétől.

108. § A nyomozó hatóság a büntett elkövetésével gyanúsítható személyt (gyanúsított) a terheltté nyilvánítás előtt megidézheti, kihallgathatja, és amennyiben az ügy felderítése szükségessé teszi, őrizetbe veheti, illetve vele szemben lakhelyelhagyási tilalmat, vagy lakhelykutatót rendelhet el és elfogatóparancsot bocsáthat ki, továbbá szemlét, házkutatást, személymotozást és, lefoglalást foganatosíthat, és kötelezheti a gyanúsítottat, hogy szakértői vizsgálatnak vesse magát alá.

109. § (1) A 108. §-ban említett nyomozási cselekményeket és intézkedéseket e törvény rendelkezéseinek megfelelően kell foganatosítani.

(2) A gyanúsított csak szabadságvesztéssel büntetendő büntett esetén vehető őrizetbe; az őrizet legfeljebb hetvenkét óráig tarthat. Ha ez idő alatt terheltté nem nyilvánították és előzetes letartóztatását nem rendelték el, a gyanúsítottat szabadon kell bocsátani.

114. § (1) Ha a nyomozás során feltárt adatok alapján meghatározott személy alaposan gyanúsítható a büntett elkövetésével a nyomozó hatóság ennek a személynek terheltté nyilvánításáról határozatot hoz. A határozatnak tartalmaznia kell a terhelt személyi adatait, a cselekmény lényegét és a vonatkozó jogszabályok megjelölését.

(2) A terheltté nyilvánításról szóló határozatot közölni kell a terhelttel és őt a határozatban foglaltak felől a nyomozás befejezéséig terheltként ki kell hallgatni.

A rendszerváltozást megelőző időszak büntetőeljárási szabályait az 1973. évi I. törvény tartalmazta, ami egészen 2003-ig hatályban volt:

12. § (1) Büntetőeljárást csak az e törvényben meghatározott feltételek alapján, bűncselekmény alapos gyanúja esetén és csak az ellen lehet indítani, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhel.

Az 1973. évi kódex gyanúfelfogása mellett azért érdemes elidőzni, mert ebben az esetben tapasztalatokat gyűjthetünk arról is, hogy miként működött a nyomozási szakasz akkor, amikor a titkos felderítés nélkülözte a törvényi szabályozást, és hogyan állt helyt ez a harminc esztendő megélt törvény 1990-től, amikor a titkos felderítésről törvényt alkottak.²²

Ami a pártállami időszak gyakorlatát illeti, az még kutatásra vár, de a rendelkezésünkre álló kevés ismeret birtokában annyit azért megjegyezhetünk, hogy az 1973. évi jogalkotás idézett törvényhelye, amely a büntetőeljárás megindításának feltételeként szabta a bűncselekmény alapos gyanúját, nem kis fej-

²² A különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény, majd pedig a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény.

törést okozott a felderítő szolgálatoknak. A gyakran kizárólag politikai, ideológiai, vagy esetleg hatalomtechnikai és szervezeti érdekeket követő titkos felderítések a büntetőeljárás kezdeményezésekor szembesültek azzal a ténnyel, hogy a büntetőügynek kizárólag jogi, mégpedig büntetőjogi indoka lehet. A vizsgálati szervek nem egyszer sikerrel álltak ellen a büntetőjogot hatalmi eszközökké degradáló törekvéseknek, és ennek során egyetlen hatásos érvük a bűncselekmény alapos gyanújának hiánya volt. (Mivel érvelnek majd a nyomozó hatóságok, ha az új Be. hatályba lép, és az előzetes eljárás megindításához még gyanúra sem lesz szükség?)

A rendszerváltás utáni korszak szembetűnő változást hozott azzal, hogy a titkos felderítés törvényes alapját megteremtette. Ha az 1990. évi X. törvény szövegében elmélyedünk, arra kell jutnunk, hogy egy szempontból jobban megfelelt az előzőekben részletezett strasbourgi ítélkezési gyakorlatban kialakított jogállami elveknek, mint a későbbi források. A szükségesség feltétele volt, hogy bűnüldözési célú titkos felderítést csak az öt évet meghaladó szabadságvesztéssel vagy ennél súlyosabb büntetéssel fenyegetett szándékos bűncselekmények megelőzése és felderítése érdekében alkalmazhattak. Ez a feltétel azonban csak akkor teljesülhetett, ha a feljelentéssel, bejelentéssel, vagy hivatali tudomásszerzéssel nyert adatokból legalább a bűncselekmény gyanúja felvetődött. A gyakorlat számára jól áttekinthető, kiszámítható és számonkérhető helyzetet teremtett a gyanú fokozataihoz fűzött garanciális szabály: a különleges eszközök alkalmazásának, később pedig a titkos információgyűjtés bevezetésének alapját az egyszerű gyanú képezte, a nyomozás elrendeléséhez pedig a gyanú megalapozása kellett. Amiben viszont az első törvény alulteljesített, az a különleges eszközök engedélyezése, amit először az igazságügy-miniszterhez telepített, és csak a későbbiekben kapta meg ezt a jogosítványt a bíróság, de nem teljes terjedelemben. Az Alkotmánybíróság vizsgálta az engedélyezésnek ezt a szintjét és megállapította annak alkotmányosságát.²³ Utóbb az Emberi Jogok Európai Bírósága arra mutatott rá, hogy a magyar szabályozás sérti az Emberi jogok európai egyezményének

²³ Az Alkotmánybíróság megállapítja: a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 58. § (3) bekezdésének alkalmazása során az alaptörvény VI. cikk (1) bekezdéséből, valamint a VI. cikk (2) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy az igazságügyért felelős miniszter a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 56. § *a)–e)* pontjában meghatározott titkos információgyűjtést engedélyező határozatát – a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 14. §-ában, valamint az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 18. §-ában szabályozott külső kontroll hatékonysága érdekében – indokolni köteles. 32/2013. (XI. 22.) AB határozat

8. cikkelyét.²⁴ Az eltérő jogértelmezés oka az lehet, hogy míg az Alkotmánybíróság az alapjogok korlátozásának a célját tekintette a garanciák szempontjából meghatározó jelentőségűnek, addig a strasbourgi bírák a korlátozandó alapjogot, a magánélet tiszteletét minősítették olyan értékűnek, hogy annak védelme külső kontrollokat kívánna, függetlenül a korlátozás céljától. A problémát tovább bonyolítja, hogy a terrorelhárítási célú titkos felderítésre is irányadók a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvénynek most vitatott szabályai.²⁵

Az 1973. évi I. törvény azzal, hogy a büntetőeljárás megindításának feltételeként határozta meg a bűncselekmény tényekre alapított alapos gyanúját, a jogbiztonság követelményeinek megfelelően lehetővé tette a titkos felderítés és a nyílt büntetőeljárás elhatárolását. A törvényességet tovább szilárdította az, hogy a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásának ideiglenes szabályozását leváltó titkos információgyűjtés, amelynek jogintézményét elsődlegesen a rendőrségi törvény alakította ki, több alkotmányossági normakontrollon is átment, és ennek során mind inkább megfelelt azoknak a követelményeknek, amelyek egy demokratikus jogállamban a titkos felderítéstől elvárhatók. A 47/2003. AB határozat a bűnmegelőzési ellenőrzés alkotmányellenességének megállapítása során részletezte a jogbiztonság tartalmát: „Az Alkotmánybíróság legutóbb a 10/2003. (IV. 3.) AB határozatában összegezte a normavilágosság követelményével kapcsolatos megállapításait. Ennek a jelen ügyben releváns lényege szerint a jogbiztonságnak része a világos, a jogalkalmazás során felismerhetően értelmezhető és egyértelmű normatartalom. A normaszöveg értelmezhetetlenségének, avagy eltérő értelmezést engedő voltának az a következménye, hogy kiszámíthatatlan helyzetet teremt a norma címzettjei számára. A normaszöveg túl általános volta mindemellett lehetőséget ad a szubjektív, önkényes jogalkalmazásra is (ABK, 2003. március, 117, 120.).” Ugyanez a határozat a továbbiakban arra mutatott rá, hogy a rendőrségi törvénynek a titkos információgyűjtést szabályozó 69. §-ának egyes rendelkezései sértik a normavilágosság, és ezáltal a jogbiztonság követelményét. Az imént idézett határozatnak van még egy általánosságban is fontos megállapítása a rendészeti intézkedésekről. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi szankcióval sok tekintetben hasonlóságot mutató és ahhoz szorosan kapcsolódó rendészeti jellegű intézkedésnek is alkotmányos indokon

²⁴ A strasbourgi bíróság Szabó–Vissy-ügyben hozott 37137/14 számú döntése.

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020#{%22itemid%22:\[%22001-160020%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020#{%22itemid%22:[%22001-160020%22]})

²⁵ Kiss György (szerk.): Államszervezet és államiság Magyarország Alaptörvényében. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2017, Budapest, 121. o.

kell alapulnia, szükségesnek és arányosnak kell lennie. A jogállamiság lényegével összeegyeztethetetlen, hogy az alapjogi korlátozásokat is jelentő közbiztonsági intézkedés időtartama hosszabb legyen, mint ameddig az a célja szerint feltétlenül szükséges, és súlyosan sérti a jogbiztonságot, ha a jogi szabályozás ellentmondásai vezetnek ilyen eredményre” [47/2003. (X. 27.) AB határozat].

Az 1973. évi kódexet felváltó 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárás megindításához megelégedett a bűncselekmény gyanújával, a feltételezett elkövető gyanúsításához azonban megkívánta a megalapozott gyanút:

6. § (1) A bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa.

(2) Büntetőeljárás csak bűncselekmény gyanúja alapján, és csak az ellen indítható, akit bűncselekmény megalapozott gyanúja terhel.

A 2003-tól hatályos megoldás azt sugallta, hogy a bűncselekmény gyanúja önmagában elegendő a nyomozás elrendeléséhez, és amennyiben annak megalapozásához titkos felderítésre van szükség, azt is a büntetőeljárás rendje szerint kell végezni. Az alapvetően helyes álláspontot azonban a jogalkotónak nem volt módja következetesen végigvinni. Így alakult ki az a helyzet, hogy bűnüldözési célú felderítés titkos információgyűjtés formájában folytatható lett a rendőrségi (és más szervezeti) törvény alapján, de a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzésként lehetett a büntetőeljárás része is (lásd a régi Be.-t módosító 2002. évi I. törvényt). A jogbizonytalanságot különösen három tényező keltette: először nem volt törvényben szabályozva, hogy bűncselekmény gyanúja esetén mikor mellőzhető a büntetőeljárás megindítása, hogy helyette titkos információgyűjtés induljon; másodsor a titkos információgyűjtés nem volt az ügyész rendelkezése alá vonva; harmadszor pedig hiányoztak a világos időhatárok.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvénytől (új Be.) azt lehetett várni, hogy az imént vázolt jogbizonytalanságot felszámolja. Ami az ügyészi felügyeletet és az időhatárokat illeti, az új Be. teljesítette a jogállami kritériumokat. Ami azonban a bűncselekmény gyanújának, mint az eljárás materiális és garanciális feltételének az érvényesítését illeti, azt mélyen alulmúlta az azal, hogy az előkészítő eljárás céljaként annak megállapítását jelölte ki, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e [új Be. 340. § (1) bekezdés]. Az egyszerű gyanú hiánya vagy a teljes tétlenségre kárhoztathatja a bűnüldözést, vagy ellenkezőleg, olyan totális elhárítás folytatására kényszerülhet, ami mindenhol és mindenkinben gyanút vél felfedezni. [Az előkészítő eljárás során bírói

engedélyhez kötött leplezett eszközöket a bűncselekmény gyanújának megállapítása érdekében, azzal a személlyel szemben lehet alkalmazni, a) aki a bűncselekmény elkövetőjeként szóba jöhet... új Be. 343. § (1) bekezdés első fordulat.]

A gyanú hiánya értelmezhetetlenné teszi mind a szükségesség, mind pedig az arányosság követelményét. Ha nincs tényekre alapuló gyanúok, honnan állapítható meg, hogy melyek a hiányzó tények, és azok megismeréséhez szükségesek-e a leplezett eszközök. Gyanú nélkül nem dönthető el, hogy a bűncselekmény súlya indokolja-e a leplezett eszközök alkalmazását, amelyek pedig az emberi jogok legsúlyosabb korlátozására is felhatalmazást adnak.

A gyanú hiánya a bűnüldöző hatóságokat, de végső soron az igazságszolgáltatást is védtelenné teszi a hatalom önkényes alkalmazásával szemben, megszünteti annak ellenőrizhetőségét, hogy a bűnüldözést jogállamban kizárólag a büntetőjogi igény legitimálhatja.

Van még egy kérdés. Ha már a büntetőeljárás előkészítő szakasza sem kívánja meg a gyanú fennállását, akkor milyen feltételek mellett kerülhet sor rendészeti célú titkos információgyűjtésre?

Azt csak üdvözölni lehet, hogy a rendőrség bűncselekmény felderítése, megszakítása, az elkövető kilétének megállapítása, elfogása, bizonyítékok megszerzése, illetve a bűncselekményből származó vagyont visszaszerzése érdekében kizárólag a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározottak szerint alkalmazhat leplezett eszközöket.²⁶

Miként értelmezhető azonban a következő felhatalmazás: „*Bűncselekmény elkövetésének megelőzése céljából akkor folytatható titkos információgyűjtés, ha megalapozottan feltehető, hogy attól a bűnözésre vonatkozó olyan információk megszerzése várható, amelyek elemzése és értékelése révén feltárhatók a bűncselekmények elkövetésére irányuló törekvések és lehetővé válik a bűncselekmények megelőzése, illetve megakadályozása.*”²⁷ Ez a törvényhely sem a normavilágosság, sem a kiszámíthatóság, sem az előreláthatóság követelményét nem teljesíti, nem több egy olyan általános felhatalmazásnál, ami valójában lemond a titkos felderítés törvényben történő szabályozásáról.

Ez a helyzet annál sajnálatosabb, mert a tanulmányunkban méltatott gyanúfogalom rangjához illő helyreállításával a felvetődött aggályok nagyobb része elhárítható lenne.

²⁶ Rendőrségi törvény 63. § (4) bekezdés.

²⁷ Rendőrségi törvény 65. § (1) bekezdés

Tudjuk, hogy a gyanú lehet veszedelmes eszköz is. Nem szeretnénk, ha egy ideges hatalom gyanússá tehetné álmainkat, ahogy azt *József Attila* írta.²⁸ Nem akarunk olyan impériumot, amelyben még a zene is politikailag gyanús műfaj, különösen, ha nem masírozásra szánják, ahogyan azt *Thomas Mann* a *Varázshegyben* oly látnokian előrevetítette.²⁹ Elutasítjuk a gyanúkeltés minden aljas praktikáját, amit esetenként az észszerű kétely sem tud legyőzni.³⁰ De igenis nélkülözhetetlennek véljük a büntetőeljárás gyanú rehabilitálását mint a tisztességes eljárás egyik alapvető intézményét, és mint a józan ész jelét!

Epilógus

A jogrend akkor szilárd, ha minden egyes jogszabálya egyenszilárd, s egy jogszabály akkor egyenszilárd, ha tartalmazza a hatalommegosztás elemeit, a fékek és egyensúlyok rendszerét. A gyanú magában foglalja azt a kételyt, hogy hátha mégsem igaz a feltételezés, s tartalmaznia kell arra az esetre is egy biztosítékot, ha az első feltételezés hibás volt.

A jogrendet felfoghatjuk úgy, mint egy sok-sok évszázad óta jogászgenerációk által épített gyönyörű épületet. Egy-egy új réteg nem a semmiből jön, hanem az aktuális politikai, társadalmi helyzetre úgy igazít rá egy új leleményt, hogy figyelembe veszi az összes előző korszak jó és rossz megoldásait. Sajnos a magyar történelemnek is volt olyan időszaka, amikor a jog a totális és embertelen hatalom kiszolgálójává silányult. A különleges eszközök alkalmazása mindenhol szükséges, de itt a legnagyobb a veszély, hogy az eredeti nemes célok torz alakot öltsenek! Nem gondolnánk, hogy a gyanú mint biztosíték tudatosan maradt volna ki az új Be. előkészítő eljárást megalapozó rendelkezései sorából. Reméljük, ennek véletlen eltűnése csak egy könnyen korrigálható tollhiba.

28 Számon tarthatják, mit telefonoztam / s mikor, miért, kinek. / Aktákba írják, miről álmodoztam / s azt is, ki érti meg. / És nem sejthetem, mikor lesz elég ok / előkotorni azt a kartotékot, / mely jogom sérti meg. József Attila: Levegőt.

29 Thomas Mann: *Varázshegy* I. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963, 145. o.

30 Látnom kell; vagy oly bizonytságot adj, / Min kételyemnek egy foszlánya se / Akadjon föl; különben jaj neked. William Shakespeare: *Othello*. III. szín. Szász Károly fordítása.

SÁRKÁNY ISTVÁN

Az erőszakos bűnözés és a terrorizmus azonos és eltérő kriminológiai jellemzőinek vázlatos áttekintése

Az erőszakos és a terrorbűnözés egyes kérdéseket illetően azonosságot, más vonatkozásban különbözőséget mutat.

Büntetőjogi szempontból a lényegi azonosság az elkövetés módjában, a legfontosabb eltérés a jogi tárgy különbözőségében van. Az erőszakos bűnözés továbbiakban bemutatott kriminológiai fogalmánál a büntetőjogi bővebb, mert a dolog elleni erőszakot is felöleli.

A Btk. nem az erőszakra, hanem az erőszakos magatartásra vonatkozóan tartalmaz értelmező rendelkezést. E szerint ilyennek minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására [Btk. 459. § (1) bekezdés 4. pont]. A magatartás erőszakossága tehát már a sértett testének támadó jellegű érintése esetén megállapítható.

A Btk. 459. § (1) bekezdés 26. pontja felsorolja a törvény indokolása szerint súlyos személy elleni erőszakos bűncselekményeket. E tényállásokat alapvetően az erőszakos elkövetési mód kapcsolja össze. Jogi tárgyuk – egyebek mellett – az élet, a testi épség és az egészség, a személyi, a cselekvési és a nemi szabadság, az emberi méltóság, a lelkiismereti és vallásszabadság, a gyülekezési és az egyesülési jog megvalósulásához fűződő érdek, az alkotmányos rend, a hivatalos személyekbe vetett bizalom, az államapparátus szabályszerű működése, a tulajdonjog, a függelmi viszony, illetve a szolgálati rend és fegyelem.

A terrorcselekmény (és a jármű hatalomba kerítése) jogi tárgya a közbiztonság. A Btk. indoklása szerint „*a közbiztonság alapvetően egy állapot, méghozzá egy olyan közállapot, amelyben az egyes személyek és közösségek élete, működése és javai a jogellenes támadásoktól nincsenek veszélyeztetve*”. Az erőszakos magatartások büntetést érdemlősége jelentős szóródást mutat. A terrorcselekmény a legsúlyosabb büntetőjogi szankcióval fenyegetett.

A tárgyban a további distinkciókat nem részletezem. A jelen elemzés – e bevezető gondolatokon és a történeti összehasonlításon túl – a témát kriminológiai megközelítésben, szerkezetét illetően úgy vizsgálja, hogy egy kérdésen belül először az erőszakos bűnözést, majd a terrorizmust veszi górcső alá.

Fogalmi összevetés

Az *erőszak fogalmán* embertől eredő másik személyre közvetlenül irányuló, önös érdek által vezérelt, s a cél elérésére alkalmas fizikai támadással, bántalmazással, kényszerítéssel, illetve az azzal való fenyegetéssel, továbbá a pszichikai agresszivitással megvalósult magatartást értenek, amikor is emiatt nem vagy csak korlátozott mértékben volt meg a sértett választási vagy cselekvési lehetősége. A sértett tehát – ennek során – olyasmit tűr el, enged meg vagy tesz, ami akarata ellen történik.

Az erőszak lehet nemzetközi, vagy országon belüli. Az utóbbin belül megkülönböztethető a *hétköznapi* (például párkapcsolati, családon belüli, iskolai erőszak, a futballhuliganizmus), a jogszabályi keretek között megvalósuló, *legitim* erőszak és a tiltott, az állami büntetőigényt kiváltó, ennek megfelelően a Btk. által büntetni rendelt, többségében magas, illetve kiemelkedően magas társadalomra veszélyességű *illegitim* erőszak.

Az előzőknek megfelelően az erőszakos bűnözés a bűnözés legmagasabb, a társadalomra veszélyes különös szintű jelenségcsoportja.¹

A terrorizmusnak általánosan elfogadott meghatározása – egyebek mellett politikai, ideológiai, vallási okokból – *nincs*. Ettől függetlenül megállapítható, hogy annak lényege különösen a történetében fordulatot jelentő 2001. szeptemberi támadás óta jellemzően

- a sokkoló élményt okozó nyílt erőszak önkényes alkalmazásával;
- a közvetlen sértettek tekintetében a megsemmisítéssel, a fő célpontnak számító tömegek tekintetében a másodlagos viktimizációt jelentő megkülönböztetés nélküli félelem és rettegés keltésével;
- korábban és főként a XX. század utolsó harmadában az azzal való fenyegetéssel is megvalósuló;
- főként politikai, vallási célok elérése érdekében;
- előzetes figyelmeztetés nélkül alkalmazott kényszerítésben, államzsarolásban manifesztálódott.

Az aszimmetrikus kapcsolatban álló, a hadüzenet és arc nélküli – többnyire szimbolikájukra tekintettel kiválasztott célpontok elleni – nyílt erőszak célja

- a rendszer erodálása a demokratikus értékek lebontása útján;
- a destabilizáció;

¹ Bakóczy Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001, 70–72. o.

- a félelemkeltésnek a tömegek irányításában fegyverként történő hasznosítása;
- ez utóbbira építve a kényszernek a társadalommal történő elfogadtatása;
- a bizonytalanság és a rettegés állandósítása.

A terrorista – az eszme, illetve a hit szolgálatában – önérdéktől mentesen valószínűsíti meg cselekményét.

Noha „*a terrorizmus a történelem során mindig a gyengék fegyvere volt, azoké, akiknek nem volt és nincs hagyományos haderejük*”², mégis megállapítható, hogy napjaink első számú biztonságpolitikai kihívása lett. Az ellene folytatott – nemzetközi összefogással megvalósított – küzdelem azonban csak a jogállami normák figyelembevételével folytatható.

A Fehér Ház 2002-ben vázolt nemzetbiztonsági stratégiája szerint: „*A 20. század nagy küzdelmei megmutatták, hogy a nemzeti sikerre csak egyetlen fenntartható modell létezik: a szabadság, demokrácia és a jog szabad vállalkozásra.*”³

A definiálási nehézség hátterében az ideológiai különbözőségekből fakadó problémák húzódnak meg. Amit az egyik oldal terrorizmusnak, illetve bűnös terroristának tekint, azt a másik oldal például a nemzeti függetlenségért folytatott szükséges és igazságos küzdelemnek, illetve hősiességért, küldetésstudatos szabadságharcosnak, az eszméért életét áldozó mártírnak tartja. A terror-szervezetek tevékenységének megítélése ennek megfelelően különbözőséget mutat a terrort közvetlenül elszenvedők (és környezetük), továbbá az azt eltervezők (a terroristákat pénzzel, fegyverekkel, kiképzéssel stb. támogatók) vonatkozásában.

Míg a politikai viszonyokat illetően gyakrabban, az ideológiában ritkábban, de léteztek alkukötések, előfordult valamiféle, ha csak látszólagosan is megvalósított konvergencia. A vallásos hitbeli különbözőségek azonban – akár azonos valláson belül is, történetük során eltérő hevességgel – aktuálisan kibékíthetetlen konfliktusokat okoztak, és a nézeteltérések a vallásbeli másként gondolkodást esetenként erőszakos összeütközésekké, vérontásba torkolló terrorrá transzformálták, s napjainkban is azt dokumentálják, hogy a hitbe integrált terrorizmus kizárólag fegyverek segítségével nem győzhető le. Ezt világunk e mértékkel fertőzött országaiban a Nyugat által kezdeményezett, illetve folytatott, a demokrácia terjesztésére, valamint a jogállami nor-

² Samuel P. Huntington: A civilizációk összeecsapása és a világrend átalakulása. Európa Kiadó, Budapest, 2001, 307. o.

³ Henry Kissinger: Világrend. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015, 329. o.

mák érvényesülésére irányuló, az ellenállás folytán többnyire helyi háborúhoz vezető, hiábavaló vérontások rendre igazolják. A demokrácia és a jogállam erőszakos exportjára tett kísérletek csődbe jutásának hátterében az áll, hogy az érintett térségekben ezeknek sem feltételei, sem hagyományai nincsenek.

Történeti összehasonlítás

Az *erőszak* egyidős az emberiséggel, amelynek történetében ez volt az első olyan magatartás, amely a szűkebb vagy tágabb közösségek érdekének súlyos sérelmével járt. Ennek következtében – bár történelmi koronként eltérő okkal indokolva – mindig is üldözendő volt.

A Biblia első lapjain már találkozhatunk – súlyos következményekkel járó – életet kioltó erőszakos cselekménnyel. A merényletek (illetve azok kísérletének) története arról tanúskodott, hogy az erőszakkal szemben senki sem érezhette magát biztonságban sem az ókorban (például *Julius Caesar*), sem a középkorban (például *Stuart Mária*), sem azt követően (például *Grigorij Raszputyin*), de napjainkban sem (például *Alekszandr Litvinyenko*). Az erőszak áldozatai lettek uralkodók, államelnökök, kormányfők, hadvezérek, miniszterek, diplomaták, tábornokok, tudósok. Volt közöttük polgárjogi harcos és divattervező is. Előfordult mindhárom monoteista vallást követők körében. Nem kímélte a Vatikánt, az Egyesült Nemzetek Szervezetét és a Beatlest sem.

A vélt vagy valós politikai ellenfelekkel szemben – a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében – alkalmazott erőszak olykor a terror jellegzetességeit is magán viselve folyamatos kísérője volt az állam és a jog kialakulását követően az emberiség krónikájának, amit a spanyol egzisztencialista *Ortega* a barbarizmus Magna Chartájának nevezett.⁴

Az erőszak történetében különösen a középkorban pontosan nem ismert számú, de vélhetően rendkívül sok áldozatot követelt az erőszakos hittérítés, az egyházi erőszak. Ennek egyik hírhedt, elrettentő példája volt az 1572. augusztus 22-én, *Medici Katalin* kezdeményezésére elkövetett gyilkosságsorozat, ami Szent Bertalan éjszakájaként vált ismeretté. De itt említhető vélhetően az angol történelemben is egyedülálló – a megvalósítás előtt néhány órával korábban megghiúsított – „lőporos” összeesküvés is, amelyet az ezért

⁴ José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. Hindy András Könyvkiadó és Könyvterjesztő Vállalata, Budapest, 1938, 95. o.

halálbüntetéssel sújtott katolikus *Guy Fawkes* 1605. november 5-én, a parlament nyitóülésén a Westminster felrobbantásával a protestáns *I. Jakab* király és a teljes parlamenti tagság ellen tervezett megvalósítani.

Az erőszak gyakorlására vonatkozó világi igények már a középkorban kinőtték az egyházi kereteket. Az iszlám kultúrkörben a hitetlenek üldözésétől függetlenül léteztek. A XV. század közepétől kezdődően harminc éven át uralkodó *II. Mehmed* (történelmünkben a nándorfehérvári csatavesztésről elhíresült) oszmán szultán birodalmi törvénykönyvbe (*kánunáme*) iktatta a kötelező testvérgyilkosságot.⁵ E szerint annak, aki az uralmat megszerezte, meg kellett ölnie a fiútestvéreit (a nagybácsikat és az unokatestvéreket is). Ennek célja a hatalom stabilizálása volt, az arra esetlegesen veszélyt jelentő lehetséges trónigényekkel szemben.

A legsúlyosabb áldozatokkal járó erőszak – időtartamától függetlenül – a különböző helyi, régiós, illetve polgárháborúk (például a XX. századi koreai, vietnami, délszláv stb.), a világháborúk, továbbá a népirtások voltak (például szintén a múlt századi örmények elleni török, a zsidók és cigányok elleni német, a szovjetek ukrainai, a vörös khmerek kambodzsai vagy a bosnyákok elleni srebrenicai stb.). Ezek közül is kiemelkednek mind kegyetlenségükben, mind az iparszerű elkövetési módban, mind az áldozatok kiemelkedően magas – tízmilliós nagyságrendet képviselő – számában a kommunizmus és a fasizmus rémtettei.

A náci Németországban a hírhedt *Endlösung* vázolásával foglalkozó wannseei konferenciát megelőzően az „aszociális”, romlottnak tartott elemek, például homoszexuálisok, alkoholisták, kábítószerfüggők, munkakerülők visszaszorításához ki kellett építeni a koncentrációs táborok hálózatát. Míg a szovjet koncentrációs táborokban több mint egymillió szovjet polgár robotolt – ahogy a foglyok nevezték – a jégguillotine súlya alatt, az 1938-ig létesült öt németországi táborban mintegy hússzezer német polgárt őriztek. „*Ha a lakosság-számban mutatkozó különbséget is tekintetbe vesszük, a szovjet koncentrációs táborok rendszere, mintegy huszonötször volt nagyobb, mint ebben a korszakban a németeké.*”⁶

⁵ www.mult-kor.hu/20120328_az_oszman_birodalom_verengzesei

⁶ Timothy Snyder: Véres övezet – Európa Hitler és Sztálin szorításában. Park Kiadó, Budapest, 2012, 115. o.

Az erőszak nyomot hagyott a világirodalomban⁷, találkozhatott vele az érdeklődő közönség a filmvásznon⁸, vagy a múzeumokban⁹, sőt egyes operák librettói, illetve újszerű feldolgozásai szintén nem nélkülözték¹⁰. A terrorizmus filmes feldolgozására egy korábbi írásomban már kitértem.¹¹

Napjaink muszlim világának egyes országaiban az erőszak sajátos megjelenési formája a – még mindig létező – becsületgyilkosság. Ennek háttérében a megkövesedett szabályokkal szembehelyezkedők (például szabados ruhaviselést mutatók, szerelemből férjhez menők, továbbtanulni szándékozók stb.) megbüntetésének lehetősége áll. Korábban lehetett arról hallani, hogy a férj azért bántalmazta az otthon egyedül tartózkodó feleségét, mert a tévében egy férfi előadását hallgatta, és a saría tiltja a házasságban élő asszony számára, hogy idegen férfiak „társaságában” a férje nélkül mutatkozzon.

Az önmagáért való – megcsontosodott hagyományokra épülő – erőszak napjainkban történő megnyilvánulása a muzulmán újév tizedik napján kezdődő – több érintett országban munkaszünet keretében megtartott – síita Ásúra ünnep. Ennek során a szunniták és síiták közötti – kibékíthetetlennek tűnő – ellentét nyitányának tekintett, és a *Mohamed* unokájának életét követelő, 680-ban történt – kerbalai csatára emlékeznek. A bűnbánó férfiak és fiúk egy rituális misztériumjáték keretében a fejükön, testükön sebeket ejtenek, s fehér ruhájuk vérben ázik.

A *terrorizmus* szintén sajátos jelensége volt az emberiség történetének, amit végigkísért a polgári lakosság különböző eszközökkel történő megfélemlítése és rettegésben tartása.

Korai terroristák voltak már a Római Birodalommal szemben fegyveres harcot hirdető zelóták ultraradikális utódai a szikáriusok (törösök), Masszáda védői, majd közel egy évezreddel később a keresztes háborúk időszakában gyilkos akcióikról hírhedtté vált asszaszinok is.

7 E körben említhető például a következő regények: Henryk Sienkiewicz: Kereszteslovagok. Erich Maria Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan. Franz Werfel: A Musza Dagh negyven napja. Másfelől Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: Karamazov testvérek. William Golding: A legyek ura. Alberto Moravia: Egy asszony meg a lánya.

8 Ilyen alkotások voltak például a következő filmek: Hidegvérrel (rendező Richard Brooks, 1967), az Elátkozottak (rendező Luchino Visconti, 1969), A Keresztapa (rendező Francis Ford Coppola, 1972), Az ötödik pecsét (rendező Fábri Zoltán, 1976), a Sophie választása (rendező Alan J. Pakula, 1982).

9 Az e témát feldolgozó híres festmények például Pieter Bruegel: A halál diadala (1562), François Dubois: Szent Bertalan éjszakája (1572), Francisco Goya: Az inkvizíció törvényszéke (1800), Eugène Delacroix: A keresztesek lerohanják Konstantinápolyt (1840), Zichy Mihály: Autodafé (1868).

10 Eroszak_es_szex_az_operaban/hirek/78099

11 Sárkány István: A terror gyakorlatának konstans és mobil elemei az elmúlt fél évszázad tükrében. Belügyi Szemle, 2016/10., 10. o.

A terror azonban a középkorban teljesedett ki igazán, központi intézménye – a *III. Sándor* (1159–1181), *III. Ince* (1198–1216) és *IX. Gergely* (1227–1241) pápa uralkodása idején – a társadalom ellenségeivel, a hittől szembefordulók esetén alkalmazott inkvizíció volt. Az egyházi keretek között lefolytatott nyomozás kimenetele és következménye – a követett gyakorlat szerint – nem volt kétséges. Tekintettel arra, hogy a megvádolt személynek kellett a saját ártatlanságát bizonyítania, ami jellemzően sikertelen maradt, így az inkvizíció elé állítás egyfajta – jog által szentesített – anarchia keretei között a terror megvalósításának eszközévé vált. Az egyház hatalmának és tekintélyének az eretnekséggel, a másként gondolkodással szembeni megőrzése tízezrek életének iszonyatos szenvedések utáni kioltásával járt. Az inkvizíció vélhetően leghíresebb reneszánsz kori áldozata, az egyház számára elfogadhatatlan természettudományos és istentagadó nézeteiről és ennek megfelelő világképéről elhíresült, máglyahalállal bűnhődő *Giordano Bruno* volt. A gondolat- és szólásszabadság vértanújának kivégzésére 1600. február 17-én került sor. Színhelyén, a római Campo de Fiorin 1889. június 9-én felállított szoborral tisztelgett az utókor.

Hasonlóképpen funkcionált a *Tomás de Torquemada* főinkvizítor autodafés rémtetteiről hírhedtté váló, állami jellegű intézmény, a *Ferdinánd* király révén kezdeményezett és *IV. Sixtus* (1471–1484) pápa által jóváhagyott, 1478-ban életre hívott, több mint 350 éven át működő spanyol inkvizíció is.¹²

A történelem leghosszabb, mintegy ötszáz évet felölelő, a XIX. század első felében véget érő terrorsorozata az indiai thugok szektájához köthető, akik vallásos meggyőződésből milliósámra követtek el rituális – fojtással megvalósított – orvgyilkosságokat.

A középkor után a francia forradalom révén létrejött jakobinus diktatúra az erőszak újkori terméke lett, s az általa megvalósított rémuralomra használták első ízben a terror megjelölést. Ennek az időszaknak emblematisztikus tárgya a guillotine.

A XX. század első felének gyakori terrorakciói a Közel-Keleten megalakuló szervezetekhez kapcsolhatók. Az első ilyen az 1921-ben létrejövő Haganá (Védelem) zsidó fegyveres csoport, ezt a továbbiakban több is követte, de hasonló csoportokat hoztak létre az ott élő palesztinok is. A terrorakciók mindennapossá váltak.

A történelmünket az ókortól napjainkig végigkísérő szörnyetegeknek, a leghírhedtebb gonosztevőknek, országuk és többnyire az emberiség ellenségeinek életét szinte folyamatosan az erőszaktétel, a terrorizmus töltötte ki.¹³

¹² Szántó Konrád: A katolikus egyház története I. Ecclesia, 1983, 516–517. o.

¹³ Simon Sebag Montefiore: Fekete bárányok. Gabo Kiadó, Budapest, 2011

Szellemi, lelki és gyakran fizikai erőszakot alkalmazva terrorizálták saját népüket – főként a múlt század ötvenes–hatvanas éveiben, volt, ahol a későbbiekben is – a szocialista országok titkosszolgálatai.

A terrorizmus háttere sokszínű, motivációja tarka képet mutat. A XX. század második felében létrejött terrorszervezetek közül említhetők a területi önállóságért küzdő szeparatista mozgalmak (például ETA, IRA), továbbá egyes baloldali terrorista csoportok (például RAF, Vörös Brigádok)¹⁴.

Más monoteista vallások története sem nélkülözte az erőszakot és a terrort, de nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy a mögöttünk hagyott évtizedek legvéresebb akcióit az iszlám nevében – a hívők kötelességévé téve a hitetlenek üldözését – iszlám fundamentalisták (például PFSZ, Hamász, Hezbollah, Boko Haram, al-Kaida, Iszlám Állam) követték el. Ezek a terrorszervezetek a tanulatlan tömegekben akár az érintett személyek élete árán is mobilizálják a nyomorúságot, az ebből következő elkeseredettséget és sérelmet, a hitre épített befolyásolhatóságot és a manipulált radikalizmust. A tömegek cél érdekében történő mozgósítása nem új keletű jelenség. A tömegpszichológia egyik úttörője, a francia szociálpszichológus, *Gustave Le Bon*, már a XIX. század végén megállapította: „*a tömegek nem gondolkodnak, az eszméket egészükben fogadják el vagy utasítják vissza; nem tűrnek sem vitát, sem ellentmondást, a rájuk ható szuggesztiók az értelem egész területét lefoglalják, s azonnal törekszenek tette transzformálódni*”¹⁵. Ezt használta ki a múlt század harmincas éveiben a háborúra készülődő náci vezetés árnyékában és felhatalmazása által *Amin al-Husszeini* jeruzsálemi főmufti, a palesztin arabok politikai és vallási vezetője, amikor megkezdte a tömegek mecsetekben elhangzó, a britek, a zsidók és az amerikaiak démonizálására alapított demagóg prédikációval történő mozgósítását.¹⁶ A *Felhívás a világ minden muzulmánjához* című, 1937-ben kiadott kiáltványa *Hitler* doktrínája párhuzamos változatának tekinthető, amellyel lefektette a napjainkban is működő iszlám terrorszervezetek Nyugat-ellenes ideológiájának alapjait. „*1820 és 1929 között a háborúk 50%-a – beleértve a különböző vallású országok közti háborúkat is – muzulmánok és keresztények között zajlott.*”¹⁷ A radikális iszlám egyik szellemi vezéralakjának tekintett – a vahhabizmussal rokonszenvező – *Szajjid Kutb* már a múlt század ötvenes éveiben körvonalazta a fun-

14 Harmat Árpád Péter: Terrorizmus az elmúlt évtizedekben. Tortenelemklub.com, 2016. március 25. tortenelemklub.com/node/65

15 Gustave Le Bon: A tömegek lélektana. Franklin Társulat, 1913, 63. o.

16 Barry Rubin – Wolfgang G. Schwanitz: Nácik, iszlamisták és a modern Közel-Kelet megteremtése. Patmos Records, 2014. 110. o.

17 Samuel P. Huntington: i. m. 349. o.

damentalisták által a későbbiekben gyakran hangoztatott nézeteit. E szerint a Nyugat számára értéknek számító tényezők (például a kételkedés lehetősége és az ezzel összefüggő vélemény szabadság, a szexuális szabadosság vagy a sokszínűség, a változatosság) összeférhetetlenek a tiszta iszlámra jellemző állandósággal, a megkérdőjelezhetetlen, kételkedés nélküli hittel, a tekintélytisztelettel és az engedelmességgel. Álláspontja szerint minden hitetlen (nem iszlámhívó) a bűn szolgálatában áll, ezért az ellentét „feloldására” az erőszak alkalmazását is indokoltnak tartotta. Ez az ideológia tehát csak az állandóságot ismerte. Mivel a Nyugat a sokszínűség híve, ezért az ellene való küzdelem kötelesség volt, és e szerint ma is az.

Napjainkban nem harcol senki Caesar, *Attila* vagy *Dzsingisz kán* nevében, de Mohamed és közvetítésével az iszlám harcra mozgósító ereje ma talán nagyobb, mint ezernégyszáz éves történetében bármikor.

Korunkban a beszerzők a vallás álcája alá rejtett, imába burkolt politikai tartalmú üzeneteik révén a terrorakciók „agitprop titkárai” lettek.¹⁸

A múlt század második felének hírhedt terrorakcióit már egy korábbi írásomban összegeztem.¹⁹

Századunkban az al-Kaida, a Boko Haram, majd az Iszlám Állam vált a leghírhedtebb terrorszervezetté.

„[...] bin Laden már 1998 februárjában formálisan háborút hirdetett, amikor felszólított a zsidók és a keresztések elleni dzsihádra és kijelentette, hogy megölni az amerikaiakat és szövetségeseiket, civileket és katonákat, minden muzulmán egyéni kötelessége, ha ezt valamelyik országban, ahol erre lehetőség nyílik, megteheti”²⁰. És sokszor meg is tették! Ezek egyike volt a Charlie Hebdo elleni 2015. január 7-i merénylet. Ezen a napon jelent meg Michel Houellebecq rövid idő alatt világhírűvé vált próféciája, a *Behódolás*.

A hadivallásként aposztrofált „iszlám kivételt nem ismerve osztja ketté a tömeget hívők és hitetlenek sokaságára. Ennek a két egymástól örökre elválasztott sokaságnak az a sorsa, hogy egymás ellen harcoljon. A vallásháború szent kötelesség.”²¹ Ebben a terrorizmusban az ideológiai háttér a vallás, és a Koránból levezethető világnézet igazolására szolgáló, tartalmában, magyarázatában és hivatalos értelmezésében változatlan elméletrendszer biztosítja. Zbigniew Brzezinski, a 2017 májusában elhunyt amerikai po-

18 Oriana Fallaci: A harag és büszkeség. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 2016, 29. o.

19 Sárkány István: i. m. 9–10. o.

20 Samuel P. Huntington: Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái. Európa Kiadó, Budapest, 2005, 556. o.

21 Elias Canetti: Tömeg és hatalom. Európa Kiadó, Budapest, 1991, 144. o.

litológus, *Jimmy Carter* elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója szerint „ez a terrorizmus politikai indíttatású jelenség, amely vallásos szenvedélyességgel, fanatizmussal párosul”²².

A Világkereskedelmi Központ ikertornyai – közvetve az egész nyugati világ és kultúra – elleni támadás után *George W. Bush* amerikai elnök globális stratégiát fogalmazott meg a dzsihadista extrémizmus ellensúlyozására. Miután az Amerikai Egyesült Államok egész területén veszélyhelyzetet hirdetett, kijelentette: Amerika hadban áll a terroristákkal, a merényletek elkövetőivel.

Az 1949. évi III. genfi egyezmény határozza meg a hadviselő (kombatáns) fél jellemzőit, ilyen például a megkülönböztető jelvény használata, a nyílt fegyverviselés, a felelős parancsnoknak történő alárendeltség. Az e körbe tartozók a harcok során – mivel veszélyforrást jelenthetnek – megölhetők. Fogságban tartásuk e „veszélyes” minőségük fennállásáig, legfeljebb a háború befejezéséig tarthat. A hadviselő felek fegyverrel harcolnak egymás ellen. Más a helyzet a terroristával, aki – mint utaltam már rá – arc és hadüzenet nélkül fegyvertelenek ellen harcol, a hadviselés szabályait nem tartja be, tehát nem tekinthető hadviselő félnek. A cselekményével teremtett kényszerhelyzetben likvidálható, de elfogása esetén nem ölhető meg. Tekintettel arra, hogy bűnöző, a lefolytatott büntetőeljárás során vele szemben – jogállami keretek között – büntetés kiszabására, majd annak végrehajtására kerül sor. Ha a hadviselő félhez hasonlóan a harci cselekmények után szabadon engednék őket, az ellehetetlenítené a terrorizmus elleni hatékony küzdelmet. Amikor igazoltatást követően terroristagyanús személyeket elengedtek, közülük többen ez után terrorcselekményeket követtek el.

Mennyiségi ismérvek

Az *erőszakos bűnözés*nek a bűnözés egészében elfoglalt helyét – az utóbbi években tapasztalt részleges növekedés ellenére – nem elsősorban a kiugró elkövetési adatok, sokkal inkább a kimagasló társadalomra veszélyesség, a tárgyi súly, a folyamatos médiafigyelem, az ehhez igazodó kiemelkedő szintű társadalmi érdeklődés, és ezzel összhangban a szubjektív biztonságérzet formálásában betöltött szerepe határozza meg.

²² Brzezinski: a terroristáknak politikai céljaik vannak. HVG.hu, 2007. július 2.
hvg.hu/vilag/20070702_brzezinski_terrorizmus_cnn_kissinger

Az erőszakos bűnözés a bűnözés egészét tekintve csekély hányadot alkot. A rendszerváltás után, mivel növekedési üteme elmaradt az össz-bűnözés emelkedésétől, így az azon belüli aránya öt-hat százalékra csökkent. Hasonlóan a fejlett piacgazdaságokhoz, nálunk is a vagyon elleni bűnözés tekinthető dominánsnak, ami mellett megfigyelhető volt, hogy az erőszakos bűnözés növekedési üteme lassult.

Ez a bűnözési jelenségcsoport a továbbiakban – az elmúlt bő másfél évtizedben – sem követte lineárisan az össz-bűnözés alakulását. Míg általában a regisztrált bűncselekmények számadatai hullámzó mozgás mellett csökkenést mutattak, addig a regisztrált erőszakos bűncselekményeké és bűnelkövetőké – szintén hullámzás mellett, bár csekély mértékben – részlegesen emelkedtek. Hazai viszonylatban a hivatkozott időszakban e bűnözési jelenségcsoportba tartozó bűncselekményeket – azok elkövetésének jellegzetes helyét, idejét, az elkövetőket és a sértetteket, mindkét személyi körben azok nemét és életkorát illetően – egyik korábbi tanulmányomban már elemeztem.²³

A nemzetközi bűnügyi statisztikai adatokat tekintve Magyarország az európai középmezőnybe tartozik.²⁴ Ez lényegében összhangban van a néhai szerzőtársammal korábban tett megállapításunkkal.²⁵

A *rejtett bűnözés* szorosan kapcsolódik a feljelentési készséghez. Ez utóbbi meglétét számos körülmény befolyásolja. Itt csak néhányra hivatkozom, amelyeknek az erőszakos bűnözés rejtetten maradása tekintetében jelentősége van. Ilyenek például a szeretet, a szánalom, a szégyen, a tudatlanság, az egzisztenciális kiszolgáltatottság, a következményektől való félelem stb.

Az erőszakos bűnözés nyomozáseredményességi mutatói más bűnözési jelenségcsoportokhoz képest kedvezőbbek, ennek megfelelően a rejtettség e körben általában alacsonyabb. Ez alól csak a társadalmi-gazdasági válsághelyzetbe jutott országok számítanak kivételnek. A rejtettség mértéke a különböző erőszakos bűnözési jelenségek körében eltérő. Stabil közállapotok mellett főként a szándékos emberölés és a szándékos súlyos testi sértés rejtettsége alacsony, ami összhangban van az e bűncselekményekkel kapcsolatos alacsony társadalmi toleranciaszinttel, míg a rablás, a szexuális erőszak, továbbá a családon belüli erőszak rejtettsége – például a félelem, a kiszolgáltatottság, a szégyen, vagy a szeretet folytán – magasabb. A feljelentési akti-

23 Sárkány István: Az erőszak mennyiségi és minőségi aktualitásai a hazai bűnözésben. *Belügyi Szemle*, 2016/4. 23–48. o.

24 Nagy László: Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS-adatok alapján. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 48. OKRI, Budapest, 2008

25 Bakóczy Antal – Sárkány István: i. m. 84. o.

vitást pozitív irányban befolyásolja az esetenként szükséges orvosi elsősegélynyújtás, a mások által látható, figyelemmel kísérhető helyszíneken (például utcán, közlekedési eszközön) történő megvalósítás. *Ha az erőszakos bűncselekmény ismert, de a tettese ismeretlen marad, az a további hasonló jellegű bűncselekmények megvalósításával kapcsolatos motivációt erősíti.*

Az Institute for Economics and Peace (IEP) éves tanulmánya szerint, míg 2008-ban 8466 ember halt meg *terrorizmussal* összefüggő cselekményekben a vizsgált 163 országban, addig 2016-ban már 32 715. Háborúkban több mint 101 ezer ember halt meg, 2008-ban kevesebb mint húszezer. Erre tekintettel – mint az elemzés megállapítja – a világ kevésbé békés hely lett. Fontos megjegyezni, hogy a legtöbb gyilkosságot még mindig nem a terroristák vagy a háborús konfliktusok résztvevői követik el. A vizsgált országokban több mint tizenháromszor annyi, összesen 437 ezer emberölésről van adat, az IEP 2015-ös *Global Terrorism Index Report* című elemzése szerint.²⁶

Utóbbinak megfelelően 2014-ben 93 országban volt jelen a terrorizmus valamilyen formában, és 67 országban volt legalább egy halálos áldozatuk ezeknek az akcióknak. Tizenegy országban ötszáznál is több ember halt meg miatta. Az áldozatok felének halála az Iszlám Államhoz és a Boko Haramhoz köthető. A legsúlyosabb következménnyel járó akciók Irakban valósultak meg. A jelentés szerint a terrorizmus elsősorban nem a nyugati világban követel áldozatokat. A 2001. szeptemberi támadás utáni tizennégy évben a terrorcselekmények folytán bekövetkezett halálesetek fél százaléka történt a nyugati országokban. Megjegyzendő azonban, hogy a hivatkozott elemzés a párizsi terrortámadások előtt készült. Figyelmet érdemel másfelől az is, hogy 2017-ben több terrortámadás vagy merényletkísérlet sújtotta Európát, mint az ezt megelőző években. Az év első felében átlagosan kilencnaponta követtek el terrortámadást vagy hiúsítottak meg a hatóságok merényletkísérleteket. Az akciókra, illetve megkísérlésükre Ausztriában, Franciaországban, Nagy-Britanniában, Belgiumban, Olaszországban, Oroszországban, Svédországban, Norvégiában és Németországban került sor. A kimutatásba nincs beszámítva Törökország, ahol az adatközlésig (június 10.) már tizennégynél tart az elkövetett vagy megghiúsított támadások száma. További adatok nélkül is megállapítható, hogy *világviszonylatban az erőszakos bűncselekmények száma nagyságrendileg jócskán meghaladja a terrorcselekmények számát.*

²⁶ Negyedével több a terrortámadás Európában. Origo.hu, 2016. szeptember 19. www.origo.hu/nagyvilag/20160908-tobb-ember-hal-meg-terrorizmus-haboru.html

Figyelemmel a megelőző intézkedések növekvő hatékonyságára, továbbá az elmúlt mintegy másfél évtized folyamán terrorcselekményekben meghalt személyek számára, megállapítható, hogy *Európát illetően az akciók keltette félelem nem áll arányban az áldozati adatokkal. Ennek megfelelően a terrorizmus biztonsági szempontból relevánsként kezelésének – a bűnözéssel összefüggő szubjektív biztonságérzethez hasonlóan – nincsenek feltétlenül közvetlen empirikus alapjai.* E megállapítást dokumentálják a 2002-es év statisztikai adatai. Az év során bekövetkezett 57 millió halálesetből 172 ezer emberrel végzett háború, míg 569 ezren erőszakos bűncselekmény áldozatai lettek. Az erőszak tehát összesen 741 ezer ember életét követelte. Ebben az évben 873 ezren követtek el öngyilkosságot, vagyis az erőszak és a terrorizmus történetében fordulópontot jelentő 2001-es év után az átlagember nagyobb valószínűséggel esett saját maga, mint egy terrorista áldozatául.²⁷ Az utóbbi évek késes támadói, öngyilkos merénylőinek megjelenése előtt hasonló következtetés levonására nyílt lehetőség: „...az 1967-es háború óta a terrortámadásokban megsebesült vagy meghalt polgári személyek száma alig érdemelne külön sort az izraeli kórházi és halálozási statisztikákban, ha ennek jelentősége pusztán számszerű volna”.²⁸

A terrorizmus körében a rejtettség lényegében nem értelmezhető. Mint már utaltam rá, a nyílt erőszak, a megfélemlítés, a rettegésben tartás, a médiafigyelem a terrorcselekmények nélkülözhetetlen eleme. Ez nem új jelenség. Bár különböző módon és eltérő eszközökkel, de mindig is ez volt a terror jellemzője. E nélkül feleslegessé, értelmetlenné, indokolatlanná válik a túszszedés, de a napjainkban tapasztalható önmagáért való határtalan, bizonytalanságot keltő erőszak is. Megállapítható tehát, hogy mindazok a körülmények, amelyek más bűnözési jelenségsoport körében – ideértve az erőszakos bűnözést is – magyarázatot adhatnak a feljelentés elmaradása folytán a rejtettségre, azok jelentősége a terrorizmus vonatkozásában elvész. Ennek megfelelően *a terrorcselekmény megszervezői és végrehajtói nem törekednek arra, hogy ismeretlenek maradjanak, ellenkezőleg – egyfajta reklámként –, az ismertségük további akciók megvalósítására inspirál.*

²⁷ Yuval Noah Harari: Sapiens – Az emberiség rövid története. Animus Kiadó, Budapest, 2015, 327. o.

²⁸ Charles Townsend: A terrorizmus. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2003, 23. o.

Minőségi jellemzők

A nem szervezett keretek között megvalósuló *erőszakos bűnözés* – főként a kiemelkedő tárgyi súllyal jellemezhető kör – alapvetően konfliktusfeloldásra irányul. Csak kisebb részben jellemzi a szükségletkielégítés. Az áldozatok zöme nem idegen, hanem a család, a szomszédsági, ismeretségi körből kerül ki. E bűnözési jelenségcsoportban megfigyelhető az elkövetés durvábbá, kegyetlenebbé válása, a sértett emberi mivoltának semmibevétele, a félelemkeltő és a rettegésben tartó elkövetések, a védekezés leküzdését gyakran indokolatlanul meghaladó mértékű erőszak alkalmazása. E megállapítások az alkalmazott módszerekkel, illetve az elkövetés eszközeivel magyarázhatók. Terjed a hétköznapi erőszak. Ezek megvalósulási helyei a sportrendezvények, ezen belül alapvetően a labdarúgó-mérkőzések és azok környéke, a közúti közlekedés, az iskola, a lakás, a különböző üzletek például dohányboltok, benzinkutak, éjszakai szórakozóhelyek stb. *Sértettjei között megtalálhatók a nem-, kor-, foglalkozásbeli jelleg, szenvedélybetegség stb. által veszélyeztetett körbe tartozók.* Célszeméllyé váltak például a mentőszolgálat tagjai, a polgármesteri hivatalok dolgozói, a hajléktalanok. Ezek az erőszakos bűnözés véttlen, de – kiválasztásuk folytán – nem véletlen sértettjei. Sértetté válni természetesen véletlenül is lehet. Hazai viszonylatban így történt 2002 májusában, az Erste Bank móri fiókjában. *Az elkövetés helye lehet zárt (például bv. intézet, pszichiátriai intézet), de nyilvános is.* Az elkövetés ideje az erőszak motivációs hátterétől függően változhat. *A konfliktusos erőszak bármikor bekövetkezhet. A szükséglet kielégítésére irányuló inkább tervezett, s mint ilyen, valószínűbb az esti vagy az éjszakai elkövetés, amelynek során a tettes saját biztonságát szem előtt tartva igyekszik a helyszínről elmenekülni.* Terjedőben lévő *új elemnek tekinthető az elkövetés módját és eszközét illetően a savas, illetve lúgos, arcra, esetleg nemi szervre célzott támadás, amely maradandó fogyatékossgal járó testi sérülést okoz.*

Az erőszakos bűnözés jellemzően „egyedülállóan” létezik, így többnyire független az ideológiai, illetve a vallási fanatizmustól.

A terrorizmus a konfliktusfeloldás és a szükségletkielégítés alapján nem értelmezhető. A terrorcselekmény megvalósításával az annak hátterében lévő valós vagy vélt konfliktus nem oldódik fel. Az ilyen természetű erőszakos bűnözés többnyire egyszeri, az elkövető motivációja jellemzően nem lehet a folyamatos konfliktusba keveredés. A terrorakciónak azonos tettes részéről történő ismételt elkövetése – tekintettel az eszme szolgálatára – nem zárható ki. Az ismételt elkövetés kevésbé a személy, inkább a terrorszervezet részé-

ról gyakori. Nem állhat a háttérben a szükségletkielégítés sem. Az elkövetéssel sem személyi, sem tárgyi szükségletkielégítésre nem kerül sor.

A terrorizmusra általában, de különösen annak a vallási terrorizmusban testet öltött elmúlt negyedszázados gyakorlatára vonatkozóan fontos kiemelni néhány jellemző sajátosságot. Ilyenek például

- a lehető legjelentősebb félelem, pánik és médiahatás elérése a célszemély kilétére vagy a nagyszámú ártatlan áldozatra tekintettel;
- befelé az összetartozás és a szolidaritás, kifelé az elzárkózás és az ellenségkép Nyugattal való azonosítása;
- etnocentrikus pozíció kialakítása Nyugaton egy magasztos eszme céljá nemesítése és a vallás erőszakos expanziója által;
- a terror tömegbázisában a küldetéstudat kialakítása és fenntartása;
- az emocionális pusztítás, a gyűlöletkeltés és ennek révén a gyűlöletkultúra megalapozása.

A múlt század hatvanas éve óta elkövetett terrorcselekmények gyakorlatát tekintve megállapítható, hogy azok zömére előzetes biztosítékkal ígéretessé tett követelésben manifesztálódó államzsarolás volt a jellemző. Míg annak idején a terroristák konkrét, esetenként megvalósítható célokért küzdöttek, addig napjainkban az ultraradikális fundamentalista szervezetek célja általánosabb jellegű. A nyugati világot – és mindazokat, akiket ellenségnek, kultúrájukon kívülnek tekintenek – egészében támadják, a céljaik megvalósíthatatlanok. Az előzetes biztosíték szerzéséről, a túszedésről és az erre épülő alkuba bocsátkozásról a hangsúly áttevődött a brutális, irgalmat nem ismerő, az elrettentő hatású, az önmagáért való megtorlással egyenlő terrorra, amelynek az áldozatai nemcsak vétkesek, hanem véletlenek is. A folyamat irányítója tehát a terrorista, akinek kevésbé a cselekménye, sokkal inkább annak hatása a fontos. Az akció végrehajtói programozott emberek, a terror pszichopata élcsapata, amelynek tagjait az empátia, a tolerancia, a bűntudat és a szeretet teljes hiánya jellemzi és tartja egyben. Ennek eléréséhez a szervezeten belül is hatékonyan működő és befelé is a félelemkeltésre épülő kommunikáció nélkülözhetetlen. *A véletlenszerűségből következően – az erőszakos bűnözéstől eltérően – a sértettek nem csoportosíthatók.* Célszemélyekről abban a vonatkozásban lehet szó, ha a támadással érintett rendezvény résztvevőinek zöme – valamilyen szempontra tekintettel – ismert (például fiatalok által látogatott koncert).

Napjainkban a tettes helyszínről történő menekülése másodrendűvé vált. Az öngyilkos terrorista a magasztos cél érdekében feláldozza magát. *Míg az*

erőszakos bűnözés a büntetés szigorával és elkerülhetetlenségével befolyásolható, a terroristával szemben ez – a jogállami keretek között kiszabandó és végrehajtandó büntetés – többnyire elégtelennek bizonyul, ezért erre a bűnözési jelenségre a büntetés szigora és az emberfegyverrel szemben a legkorszerűbb eszközök bevetése is aktuálisan hatástalan marad. Ezzel függ össze az is, hogy az öngyilkos terroristák átlagéletkora csökkent, terjedőben van a gyermekek harceszközszerű politikai célú felhasználása. Mindez nem új. A Palesztin Sajtófigyelő Szolgálat már a 2000-es évek elején tájékoztatott arról, hogy az ideológiát minden lehetséges eszköz felhasználásával, például propagandafilmek, tankönyvek, politikai és vallási vezetőktől, továbbá a szülőktől érkező üzenetek formájában igyekeznek terjeszteni annak érdekében, hogy meggyőzzék a saját gyermekeiket: nincs annál nemesebb tett, mint a paradicsomba jutás érdekében a vallásos meggyőződésükért fegyveres csatában feláldozni magukat.²⁹ Ezért – mint a tájékoztatóban olvasható – itt az emberek nem a nagybetűs életre, hanem a nagybetűs halálra készítik fel gyermekeiket. A terrorizmust hitbe integráló ideológiában tehát nincs változás.

Egyre gyakrabban találkozhatunk a terror súlyos és esetenként elháríthatatlan következményekkel járó, kivitelezését illetően egyszerű, kiképzést és logisztikai előkészítést nem igénylő változatával, vagyis a menekülési lehetőséget alig kínáló helyeken közúti járművel, főként tehergépkocsival végrehajtott, nagy sebességgel történő tömegbe hajtással. A *ramming* típusú terrornak Nizzától (2016. július 14.) Barcelonáig és Cambrilsig (2017. augusztus 17–18.) Európában 130 halottja volt. Az a tapasztalat, hogy minél egyszerűbb a cselekmény kivitelezése, annál kevésbé elhárítható. Ezek megelőzése ellehetetlenítené a mindennapi életet.

A légi jármű hatalomba kerítésével történő elkövetések a repülőterek biztonsági infrastruktúrájának kiépítésére, az ellenőrzések szigorítására tekintettel megnehezültek.

Hétköznapivá vált az akciók előkészítésében az internet által biztosított „távvezérlés”, az ezen keresztül történő hálózatépítés.

A terrorbűnözés – különösen az elmúlt húsz-huszonöt évben és főként napjainkban – vallási fanatizmuson alapszik.

Az *erőszakos bűnözést* a demográfiai háttér alapvetően a szükségletkielégítés tekintetében képes befolyásolni. Egy földrajzi régióban, egy kontinensen, vagy annak – területét, illetve lakosságát tekintve – jelentős részében a túlnépesedés, az életkori összetétel, a lakosság fiatalodása, az ezzel

²⁹ Kívánd haláloz. cikkek.soti.ca/terrorism-topic.html

párhuzamosan növekvő tanulatlan populáció, ebből is következően a gyermekkorúak körében is tapasztalható erőszak terjedése rendkívül kedvezőtlen tényező.

Más a helyzet a *terrorizmus* tekintetében. A biztonságot garantáló jövő alakítására, az egzisztenciális építkezésre munkalehetőség hiányában nincs mód. Ezért a helyzetüket kilátástalannak ítéelő fiatalok számára kitörési lehetőséget, hamis, virtuális jövőt kínálnak a tehetetlenség következtében akkumulálódott düh mozgósításával, a pénz és az ideológia segítségével a terrorszervezetek. A gyermekek nem „véletlenszerűen”, hanem többnyire elrablásuk folytán kerülnek kapcsolatba a terroristákkal. Az agymosás nyomán bármire, akár öngyilkos akciókra is felhasználhatók.

Az *erőszakos bűncselekmények* megvalósítóit a nyomozó hatóság vagy kézre keríti, vagy a tettes ismeretlen marad. Alapos gyanúra épülő elfogás esetén egy konkrét személy ügyében folyik nyomozás. Tettét a meggyanúsított személy vagy beismeri, vagy nem. Más által elkövetett bűncselekmény vállalása az erőszakos bűnözés körében nem jellemző.

A *terrorcselekményeket* illetően eltérő „megoldással” találkozhatunk. A terrorista vagy magányos, vagy egy szervezet tagja. Kérdés az is, hogy az akciót öngyilkos terrorista hajtotta végre, vagy olyan személy, akit az elkövetés után elfogtak, illetve aki a helyszínről elmenekült. Egy terrorszervezet – az óriási médiafigyelemre tekintettel – akkor is magára vállalhatja az akciót, ha annak megvalósításához nincs köze. Ez a felderítés megnehezítését, esetenkénti ellehetetlenítését jelentheti, ami fokozza a bizonytalanságot, s rendkívül hatásos fegyverré formálja a félelemre építő kommunikációt. Bár a bűnüldöző hatóság közvetlen célja a tettes elfogása, de felderítő tevékenységet a szervezet egésze tekintetében folytat.

Az *erőszakos bűnözés* jellemzően belső indíttatású. A szocializáció zavarai, utóbbiból is következően az elkövető személyiségszerkezetével is magyarázható, de lehet „kívülről” irányított is, például megrendelésre elkövetett ilyen bűncselekmény esetén. Ebből következően az erőszakos bűnözés elleni küzdelem – bár nem kivétel nélkül – nemzeti keretek között valósul meg.

A *terrorizmus* korunkban jellemzően kívülről vezérelt. Mozgatható sejtek vannak világszerte. A jelenlévő kezét a másutt, esetleg másik kontinensen tartózkodó fej irányítja. *A terrorizmus elleni hatékony küzdelem tehát csak az információcserére épülő nemzetközi összefogás mellett valósulhat meg.*

Az *erőszakos bűnözés* a legjelentősebb tárgyi súlyú bűnözési jelenségcsoport. Az elkövetőt a szűkebb, sőt a tágabb környezete is jellemzően megve-

téssel sújtja, stigmatizálja. Ez az értékítélet mindaddig kíséri, amíg jelét nem adja megjavulásának, társadalomba való visszailleszkedésének.

Napjaink terrorizmusában az elkövetőt a terrorszervezet, sőt a környezete is mártírnak tekinti, mert a vallás által legalizált szent cél megvalósításáért feláldozta magát, az életével fizetett. Kérdés az, hogy lehetséges-e egy olyan valláshoz hű viszonyulás mellett mártírrá válni, amely az ehhez vezető utat, vagyis a halál választását, tehát az öngyilkosságot kizárja. Ennek alapján megállapítható, hogy a mártíromság nem lehet szubjektív cél, csak objektív eredmény. A szűkebb közösség a terrorista akciójával egyetért, azt támogatja. A szervezet pedig a családot – esetükben jelentős mértékűnek tekinthető – anyagi támogatásban részesíti. Az erkölcsi és az anyagi megbecsülés az ismeretlenségből való kitörést, egyfajta egzisztenciális érvényesülést garantál. Ez a populáció a terrorszervezethez tartozást egy előkelőbb társadalmi státusba kerülésként éli meg. Mindez azt jelenti számukra és a családjuknak is, hogy a sehová sem tartozást egy magasatos, megkérdőjelezhetetlen eszme szolgálatába szegődés, tehát az igaz ügy képviselte váltja fel. E körülménynek a terrorcselekmény elkövetésére nem visszatartó, hanem ösztönző hatása van.

Mind az erőszakos bűnözés, mind a terrorizmus tekintetében több összetevő együttes fennállása szükséges. Szubjektív vonatkozásban elengedhetetlen az elkövető elszántsága, és a – cselekmény céljához szorosan kapcsolódó – rá ható erős indíték, objektív vonatkozásban minden, az akció sikerét biztosító feltételnek, hely- és időbeli meghatározottságra tekintettel rendelkezésre kell állnia. Ezek jelentősége lényegesen nagyobb a terrorakciók, főként a nagyszámú áldozattal járók körében.

Míg az erőszakos bűnözést illetően a közvetlen tettesnek (a felbérelt elkövetőtől eltekintve) a sértettel szemben többnyire valamiféle motivációja, személyes indítéka van, ami a vele szembeni fellépést az elkövető részére igazolja, addig a terrorizmus a véletlenül áldozattá válók tekintetében – a félelemkeltő, rettegésben tartó hatás elérése céljából – a közvetlen tettes részéről motiválatlan. Ettől függetlenül a terrorista bármilyen eszköz használatát és bármilyen mértékű sérelem okozását indokoltnak, szükségesnek és igazságosnak tekinti, magát nem tartja bűnözőnek, magatartását az igaz eszme szolgálataként értékeli, ami mindent legitimál, viszont az ellene történő fellépést, a vele szemben történő válaszcsapás lehetőségét, mint igazságtalant, tagadja. Mivel mindent a hit, a megkövesedett ideológia irányít, ezért a terrorista nem ismer átmenetet. Minden fehér vagy fekete. A volt keleti blokk polgárai számára nem véletlenül kelt déjà vu érzést a terror kommunikációja, mert annak végső összegzése – a Máté evangéliumából eredeztethető, és a virágkorát a múlt század ötvenes éveinek első felé-

ben élő – „aki nincs velünk, az ellenünk van” szlogenre emlékeztet. „*A bűnös-ség és az ártatlanság értelmetlen fogalmakká válnak; bűnös az, aki azoknak a természeti vagy történelmi folyamatoknak az útjában áll, amelyek kimondták az ítéletet [...] a halódó osztályok és romlott népek fölött. Az ítéletet a terror hajtja végre, amelynek bírósága előtt szubjektíve ártatlan minden érintett: a meggyilkoltak azért, mert semmit sem tettek a rendszer ellen, a gyilkosok pedig azért, mert valójában nem gyilkoltak, csupán egy magasabb ítélőszék által kimondott halálos ítéletet hajtottak végre.*”³⁰

Az erőszak mértéke többnyire közvetlen kapcsolatban van a sértett aktuális ellenállásával. A terrorcselekmény megvalósítása során a közvetlen sértett vagy sértettek általában nincsenek abban a helyzetben, hogy védekezhessenek, mert az elháríthatatlan következményekkel járó terrorcselekmény számukra előre nem ismeretes. Ennek megfelelően az alkalmazott erőszak mértéke, illetve annak előre meghatározott elkövetési módja a megtámadott személy, személyek esetleg bekövetkező ellenállásától független.

Az erőszak és a terror félelemkeltő és rettegésben tartó hatása közismert, de különösen azokon a területeken, országokban, földrajzi régiókban tapasztalható ez, ahol mindennapos, domináns tényezővé vált, ahol megvalósítása a legnagyobb számú áldozattal jár. Ez az érzés az emberek gondolatvilágát folyamatosan átjárja. „*A fantázia ki tud nyitni minden ajtót, megfordítja a zárban a kulcsot és bebocsátja a rettegést.*”³¹

Az erőszakos bűnözés körében az elkövető számára a cselekmény megvalósulása a fontos. A személyes biztonságán túl – amelyet a gyors, sikeres megvalósítástól, valamint a helyszínről történő elmeneküléstől remél – egyéb körülménynek nincs különösebb jelentősége a számára.

A terrorizmus körében kevésbé a cselekmény, sokkal inkább annak hatása, az arra irányuló médiafigyelem a fontos. Az egyéni és tömegkommunikációs eszközök fejlődésével párhuzamosan a lélektani hadviselés stratégiája és taktikája szintén hasonló mértékben fejlődött. Ennek megfelelően korunkat a kommunikációs és a pszichológiai hadviselés korának is tekinthetjük, s az elmúlt mintegy két évtized terrorakcióinak félelmet és bizonytalanságot keltő hatása is e tényezőkre épült. Ha egy erőszakos tett következményeit tekintve kevésbé a fizikai rombolás, inkább a lélektani jelleg a nyomatékosabb, hatásosabb és érzékelhetően emocionális színezettel bíró, akkor terrorcselekmény valósul meg. A médiák részéről megnyilvánuló felfokozott érdeklődés, a hír-

30 Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei. Európa Kiadó, Budapest, 1992, 583. o.

31 Truman Capote: Más hangok, más szobák – A fűhárfa – Hidegvérrel. Európa Kiadó, Budapest, 1981, 435. o.

csatornák világszerte megfigyelhető versenye, az akciókkal egy időben történő – hang- és képanyaggal ellátott – hírközlés, az élő egyenes adás felfokozza a jelentőségét és generálja mind a terrorizmustól való félelmet, mind – a kiugró hírértékre tekintettel – az akciókat is. A média révén az aktuálisan elkövetett terrorcselekményről szóló híradás mindenhova eljut, hatása alól – a bárhol és bármikor történő elkövethetőségre tekintettel – sehol, senki nem vonhatja ki magát.

Ha az erőszakos bűncselekmény elkövetője a nyomozás során nem kerül hatósági látókörbe, az állam büntetőjogi igénye nem érvényesíthető. Ha a terrorcselekmény elkövetője ismeretlen marad, de az akciót egy terrorszervezet magára vállalja, akkor az ellen – a közvetlen tettes ismerete hiányában – a megtámadott állam válaszcsepással megtorló lépéseket tehet.

A bűnözésnek általában, különösen az erőszakos bűnözésnek a társadalmat terhelő, kiemelkedően magas költségvonzata van. A bűnüldöző, az igazságszolgáltató szervek, a bűnmegelőzésben és a reszocializációban érintett intézményhálózat fenntartása, a személy- és vagyonvédelem, továbbá a büntetés-végrehajtás költségei minden országban jelentős mértékben terhelik a költségvetést.

Az összébűnözésen belül világviszonylatban a legjelentősebb költséggel a terrorizmus elhárítása, felderítése jár. A szolgálatok munkatársainak kiképzése, továbbá az indokolt személyügyi háttér megteremtése, az építményi, műszaki-technikai és informatikai infrastruktúra kiépítése egyre növekvő társadalmi kiadást jelent. Gondoljunk például a kiemelt jelentőségű sporteseményekre (ilyen lehet egyebek mellett egy olimpia vagy egy labdarúgó-Európa- vagy világbajnokság megrendezése), a G8-as, illetve G20-as csúcstalálkozókra, az Európai Unió rendezvényeire, az ENSZ Közgyűlésére, a nemzeti, nemzetközi légi, vasúti, illetve vízi közlekedésre, vagy a kritikus infrastruktúra védelmére stb.

A költségvetési terhelés azokban az országokban fajsúlyos gond, ahol a terrorizmussal fertőzöttség szintje magas és eleve csekély a mobilizálható erőforrás. Ilyen helyzetben az állam arra kényszerül, hogy a kiegyensúlyozott működését lehetővé tevő fontos területeken a fejlesztést leállítsa vagy jelentősen visszafogja, és a megtermelt javak egy részét a terror megfékezésére fordítsa. Mindez együtt jár a fogyasztói szokások jelentős változásával. Azokban az országokban, ahol a gazdaság stabil, a demokrácia jól működik, a terrorizmus gazdasági hatása kevésbé számottevő. A fogyasztás nem átszstrukturálódik, inkább annak elhalasztására kerül sor.

Az erőszakos bűnözést az elkövető többnyire egyedüli tettesként, vagy a közvetlen ismeretségi, baráti körébe tartozó személy, személyek közreműködésével, közösen valósítja meg, ehhez az esetek többségében más országokból származó, külső segítséget – több okkal magyarázhatóan – nem vesz igénybe.

Korunk terrorizmusának sajátos jellemzője, hogy a szervezetek tagjai közé más, például egyes nyugat-európai országok polgárai is csatlakoznak. A terroristák ezt az ideológiai felsőbbrendűség nyilvánvaló bizonyítékának tekintik.

Az erőszakos bűnözésnek – ezen belül különösen a jelentős médiavisszhangot kiváltó, a közvéleményt ennek megfelelően huzamosabb időn át foglalkoztató, többszörösen minősített szándékos emberölési esetek zömének – nincs politikai aspektusa. Az elkövetőt ilyen jellegű cél többnyire nem vezeti.

Ezzel szemben különösen a modern terrorizmus céljai között már megjelent a terrorcselekmény által megtámadott állam politikai befolyásolásának szándéka is, ami akár világpolitikai jelentőségű konfliktusok forrása is lehet, amelyeket az ellenérdekű felek között sem a multilaterális nyomás vagy közvetítés eszközével, sem az ENSZ részvételével nem sikerül megoldani. „Ha az államokat a kormányzatok nem tudják mindenestül kézben tartani, akkor maga a nemzetközi vagy regionális rend is elkezd megbomlani [...] az összeomlott állam területe a terrorizmus, a fegyverutánpótlás vagy a szomszédok elleni vallási uszítás támaszpontjává válhat.”³²

Az erőszakos bűnözésnek a zömében egymástól függetlenül, elszigetelten megvalósított elkövetésekre tekintettel tehát főként nemzeti keretek között van jelentősége, vagyis nemzetközi, világgazdasági folyamatokhoz többnyire nincs köze.

A terrorizmust viszont sajátos kapcsolat fűzi a globalizációhoz. Napjaink terrorizmusának életben tartásához elengedhetetlen a nyugati értékrenddel való szembenállás, miközben pénzügyi bázisának léte, s ennek keretében a nyugati fejlett technika előnyeinek kihasználhatósága (például okostelefonokon terjesztett uszító propaganda) is szorosan kapcsolódik a globalizációhoz. Ebből az következik, hogy az e folyamatok veszteseiként megjelenő, alapvetően vallási alapon fanatizálható tömegek mobilizálásával a terroristák globalizálódott harcukat azon kulturális és érdekközösség ellen folytatják, amelynek létüket köszönhetik.

Az erőszakos bűnözés – folyamatszerűen – nem feltételezi a külső finanszírozást, vagyis a léte attól független. A szolgáltatás jelleget magán viselő

³² Henry Kissinger: i. m. 152. o.

bérgyilkosság vagy rablás esetén nem egy folyamat, hanem egyetlen cselekmény finanszírozása valósul meg.

A terrorizmus – a magányos, pénzügyi háttér nélküli elkövetők cselekményétől eltekintve – *csak folyamatos külső támogatás és bevételi forrás léte mellett valósulhat meg*. Két alapváltozata ismeretes. A finanszírozás vagy egy akció közvetlen kivitelezéséhez, annak különböző költségvonzataihoz (például szervezői tevékenység, tervezési folyamat, műszaki, informatikai infrastruktúra létrehozása, kiképzés stb.) igazodva valósul meg, vagy ettől függetlenül a terrorszervezet folyamatos működését hivatott biztosítani. Utóbbiak forrása többnyire külső adomány, de származhat a terrorszervezet bevételeiből is (például olajeladás, fegyver-, illetve műkincs-kereskedelem, kábítószer-csempészet, adókivetés stb.).

Az erőszakos bűncselekmény jogkövetkezménye csak a bűnös megbüntetése lehet. A terrorcselekmény utáni megtorló légicsapásoknak ártatlan áldozataik is lehetnek.

Az *erőszak* mások ellen nem irányuló, önpusztító is lehet. A történelemben nem ismeretlenek a tömeges méretű öngyilkos akciók sem. Ilyen volt az I. század második felében a római rabszolgaságot elkerülendő, a zelóták (szikáriusok) Masszadán, a *Heródes* király által emelt erődítményben elkövetett tömeges öngyilkossága. 1978 novemberében a Népek Temploma elnevezésű szekta több mint kilencszáz tagja lett öngyilkos a guayanai dzsungelben.

A *terror* mechanizmusában sem ismeretlen az önpusztítás, de az – célját illetően – mindig más vagy mások életének kioltása mellett valósulhat meg, vagyis az öngyilkosság nem cél, hanem eszköz.

Az okság kérdésköre

Az erőszakos bűnözés oksági háttere, genezise számos vonatkozásban meg-egyezik a bűnözés okságában általában jelentőséggel bíró tényezőkkel, ezek közül néhány meghatározó jellegűt emelek ki:

- összhangban *Fukuyamának* az Amerikai Egyesült Államok és néhány nyugat-európai ország adataira vonatkozóan tett megállapításával³³, a makrokörnyezeti hatások tekintetében az industrializációnak, az urbanizációnak, ezek következményeként a társadalmi átrétegződésnek van kiemelkedő jelentősége;

³³ Francis Fukuyama: A Nagy Szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése. Európa Kiadó, Budapest, 2000, 354., 359. o.

- a mikrokörnyezeti hatások körében a család és a lakókörnyezet, valamint a társadalom perifériájára szorult, és általa elutasított nézetrendszerű szubkulturális csoportok említhetők;
- a családi és egyéb környezet elvárásainak megfelelni képtelen hamis önértékeléssel bíró, személyiségzavaros, agresszív egyénben a folyamatos mellőzés, az ennek következtében felgyülemelő feszültség és elkeseredés gyakran a személy által nem kontrollálható erőszakos cselekményekbe torkollik, mert az indulatait a társadalom által elvárt civilizált formában képtelen kezelni, illetve levezetni;
- az internet és a televízió által szinte korlátlanul hozzáférhető stimuláló, illetve közömbösséget kiváltó vizuális élménynek kiemelkedő a jelentősége az erőszak terjedésében. A folyamat egyes mesékkel és játékokkal már kisgyermekkorban elkezdődik. A kezdeti, jelentéktelennek tűnő csínytevésektől a korszerű technikai, informatikai lehetőségek felhasználásával megvalósított – brutális öldöklést is magában foglaló – erőszakig minden megtalálható;
- a szeretet nélküli, konfliktusokkal terhelt családi élet, az ennek nyomán érzelmi sivárságban eltöltött gyermekkor, a magára hagyatottság érzése, a szülők nemtörődömsége, továbbá a tanulatlanság által keltett szocializációs zavarok szerepe szintén meghatározó, amely a mértéktelen alkohol, illetve kábítószer fogyasztásával válik teljessé;
- különösen Afrika és Ázsia egyes térségeiben kiemelkedő jelentőségű a demográfiai tényező. Előbbit a tizenévesek kontinensének is nevezik. Ha a teljes népességen belül a fiatalok aránya jelentős mértékben növekszik, akkor a korösszetétel megváltozásával a bűnözők korszerkezete is módosul. E korosztály egzisztenciális ellehetetlenülése, főként az erőszakos bűnözésben érezteti hatását;
- az emberiség történetét végigkísérte a szegénység és a nyomor. A tömegek gazdasági okokból történő marginalizálódása csökkenti a társadalmi felzárkózás esélyét, aminek következménye a szükségletkielégítő erőszakos bűnözés növekedése lehet. Ennek valószínűségét jelentős mértékben emeli, ha a javuló életkörülményekben rapid módon következik be negatív fordulat, mert a szükségletek java részének problémamentes kielégítését a nincstelenség váltja fel;
- az erőszakos bűnözés okságában a sértetti magatartásnak is jelentősége lehet. A provokatív, a hivalkodó, a kihívó viselkedés az erőszakos fellépés gyakori oka.

A terrorizmus – az erőszakos bűnözéshez képest – összetettebb, megjelenésében, terjedésében, leküzdhetőségében más képet mutat és a közvetlen sértetteknek az akciók megvalósításában motivációs szerepük nincs. Az oksági háttér a kriminológiai aspektusain túli legfontosabb tényezői a következőkben összegezhetők:

- a civilizációk háborúja zajlik. A Nyugat terjeszkedése véget ért, ereje más civilizációk erejéhez képest csökkent. A politikai ideológiák civilizációkon belüli összecsapását, a vallás és kultúra civilizációk közötti összecsapása váltja fel³⁴;
- a megkövesedett ideológia követése mellett a nyugati fejlett technika elfogadása és a társadalmi modernizáció elutasítása. Ennek következményeként az iszlám radikalizmus a gazdagot szegényebbé, ezáltal az elosztást igazságosabbá kívánja tenni, a globalizációt az izoláció, a centrumot a periféria irányába kívánja fordítani. A világgazdaságot irányító áramlatokból kiszorult tömegek fundamentalisták általi – többségében vélt, kevésbé valós érdekeinek – képviselése, a modernizációs próbálkozások visszatérő kudarcával jár. Számos iszlám országban ennek nyomán – a nyugati orientáció mellett – fennmaradt az Európában ismeretlen gazdasági, társadalmi elmaradottság. A nyomorgó tömegek a folyamatosan sulykolt ideológia hatására és vallási fanatizmusukra tekintettel a terrorizmus aktív bázisává váltak;
- a kétpólusú világrendszer átalakulása. A Szovjetunió és a keleti blokk szét hullása óta világunk kevésbé biztonságos. Az ENSZ-nek a válságok rendezésében betöltött szerepe megkérdőjeleződött. A világszerte megfigyelhető növekvő társadalmi elégedetlenség kezelésére és levezetésére – az így keletkező hatalmi vákuumban – az iszlám fundamentalizmus tesz kísérletet. Az egyébként is rendkívül bonyolult helyzet megoldását tovább nehezíti, hogy a muszlim világ szélsőségeinek álláspontja szerint a politikai harc szakasza – a tárgyalóasztal melletti rendezés lehetősége – lezárult, eszköztára kimerült, elérkezett a fegyveres harc időszaka³⁵, amelyben a tapasztalatok alapján kiemelkedő szerepet kaptak a terrorakciók;
- a szegénység és a nyomor kísérelése lehet az, hogy az állam a lényegi funkcióit (például az iskolarendszer működtetését, a belső biztonság és az ország védelmének garantálását, a szociális és egészségügyi hálózat fenntartását stb.) nem tudja ellátni. A terror megjelenése, főként terjedése hátterében tehát az állami működés hiányosságai húzódnak meg. A terroriz-

34 Samuel P. Huntington (2001): i. m. 71–73. o.

35 Katona Magda: A terrorizmus jelenségének főbb okai és megszüntetésének lehetőségei. Eszmélet, 2002/53. http://www.eszmelet.hu/katona_magda-a-terrorizmus-jelensegenek-fobb-okai-es-megszun/

mus és annak eszkalálódása a gazdasági, majd ennek következményeként a társadalmi egyensúly tartós hiányából és az ebből következő erőszakba tor-
kolló elégedetlenségből fakad. Mivel a világ terrorakciókkal érintett térsé-
geinek zömében az egyensúly hiánya – annak öngerjesztő jellege révén –
folyamatosan újratermelődik, ezért az újratermeli az elégedetlenséget is.
Ennek nyomán a konfliktusok egy véget nem érő, egymást generáló és fel-
erősítő folyamattá alakulnak. Következménye az államhatárok esetleges
korrekciójaként a regionális rend, majd ennek folyamányaként az általános
status quo átalakítása lehet³⁶;

- számos terroristavezér kiegyensúlyozott, gondoskodó családból származik,
és tanult emberként választotta az esztelen gyilkolás útját. E körben a leg-
ismertebb az al-Kaida és az Iszlám Állam vezetője. Mindketten egyetemi
tanulmányokat folytattak, sőt utóbbi doktori fokozatot is szerzett;
- a szunniták és síiták közötti ellentét. Amíg az iszlám két meghatározó ága
közötti viszony nem normalizálódik, addig az Iszlám Állam (vagy más ala-
kulat) számíthat a lakosság egy részének rokonszenvére. Ennek jó példája
a terrorral talán leginkább sújtott Irak, ahol a szunniták kiszorultak a társa-
dalmi, politikai életből. A problémát tovább élezi a határtalan korrupció. A
Transparency International korrupcióindexe szerint Irak a 176 ország kö-
zött a 166.³⁷

A megelőzés lehetősége

Az általánosan elfogadott bűnmegelőzési modell³⁸ három pilléren áll, amely
irányadó az *erőszakos bűnözés*re is. A kérdés – ennek megfelelően – vizsgál-
ható cselekményi, elkövetői és sértetti oldalról:

- *cselekményi oldalon* az élet és testi épség, egészség, személyi és nemi sza-
badság hatékonyabb védelme, a közterületi erőszakos bűncselekmények el-
leni hatékony, határozott fellépés, a tömegmédiák ezt segítő újszerű szerep-
vállalása;

³⁶ Henry Kissinger: i. m. 152–154. o.

³⁷ Irak Moszul felszabadítása után sem lélegezhet fel. Kitekinto.hu, 2017. július 11.

kitekinto.hu/2017/07/11/europan-kivul/irak-moszul-felszabaditasa-utan-sem-lelegezhet-fel

³⁸ Gönczöl Katalin: Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In: Gönczöl Katalin –
Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Cor-
vina Kiadó, Budapest, 1996, 121–130. o.

- *elkövetői oldalon* az iskolázottsági szint emelése, a népesség szociális és kulturális színvonalának növelése, különösen gyermek- és fiatalkorban az alkohol- és drogfogyasztás, az erőszak kultusz visszaszorítása, a társadalmi beilleszkedési zavarok kialakulásának megelőzése, az erőszakmentes megoldások preferálása és a személyiségbe való beépítése, a család intézményének erősítése;
- *sértetti oldalon* a tapasztalat szerint leginkább veszélyeztetett személyi kör, így a gyermek- és fiatalkorúak, a nők és az idősek, a halmozottan hátrányos helyzetűek hatékonyabb védelme, a hivatalos és közfeladatot ellátó személyek fokozottabb védelme, az erőszak új jelenségeiről történő felvilágosítás, tájékoztatás, ennek alapján az állampolgárok tevékeny részvétele az erőszakos bűnözés megelőzésében.³⁹

Az előzőkből következik, hogy az erőszakos bűnözés megelőzéséhez nincs szükség a társadalom egészére nézve jogkorlátozó intézkedések bevezetésére.

Bár az erőszakos bűnözés körében, főként a hétköznapi, továbbá az illegitim erőszak vonatkozásában a hatékony megelőzés rendkívül nehéz, de a bűnüldöző szervek jelentős tapasztalati anyagára, továbbá professzionális felkészültségére tekintettel a nyomozáseredményesség kimagasló, aminek jelentős visszatartó hatása van.

A konfliktusfeloldó háttérű erőszakos bűnözés körében van esély arra, hogy a megtámadott személy megelőzze a súlyosabb következményt. A szükségletkielégítő erőszakos bűnözést illetően ez az esély – ha egyáltalán létezik – kisebb.

Az erőszakos bűnözés megelőzésének aktuális módja változhat az elkövetés helyétől és idejétől függően, befolyásolhatja a sértett neme, életkora, foglalkozása, szociális helyzete stb. Jelentős különbség mutatkozik az erőszakos bűncselekmény mibenlétéből, lényegéből fakadóan is (például az iskolai erőszak, a családi és általában a nők elleni erőszak megelőzésének különbözőségei, eltérő technikái).

A *terrorizmus* tekintetében az általános megelőzési törekvéseknek arra kell irányulniuk, hogy az oksági háttér vonatkozásában jelentőséggel bíró körülmények további erősödését minél több ország támogatásával – a közös érdekek figyelembevételével – megakadályozzák, a terrorizmus világviszonylatban megszerzett pozícióit visszaszorítsák. Az általában vett erőszakos bűnözéssel szemben a terrorizmus megelőzése a civil áldozatok körében – annak váratlan bekövetkezésére tekintettel – kizárt. Ezért a bűnüldöző hatóságok eredményes

³⁹ Bakóczy Antal – Sárkány István: i. m. 396–405. o.

megelőző tevékenységének és a hatékony működést biztosító nemzetközi és nemzeti jogszabályi háttérnek rendkívül fajsúlyos jelentősége van.

A kilencvenes évektől kezdődően, de különösen a 2001. szeptemberi terrorakció után fajsúlyos – jogállami határok közé szorított – jogkorlátozó intézkedések bevezetése vált szükségessé. A visszatérően megvalósított terrorcselekményeknek az lett a következményük, hogy a biztonság és a szabadság egyensúlyának megtalálásához szűkült a mozgástér. Biztonság nélkül nincs szabadság, de a biztonsághoz a terrorfenyegetettséggel arányos szabadságkorlátozás elkerülhetetlen, ami korunk sajátos paradoxonja lett. Így azután oda jutunk, hogy az emberi jogok védelme érdekében kibontakoztatott – nemzetközi síkon folyó – harc éppen az emberi jogok és értékek részbeni visszaszorításával vált kiteljesíthetővé. Megállapítható tehát, hogy a terrorcselekményekre adott egyes állami válaszlépések – bár kényszerűen, de – szintén jogkorlátozó jellegűek. Ezzel teljesedik ki a terrorakciók célja. A társadalom demokratikus működése vagy közvetlenül a terrorcselekmények következtében, vagy az arra adott államhatalmi válaszokból kifolyólag sérül. Ez főként akkor szembeötlő, ha a kormányok a jogkorlátozó intézkedéseket az indokolt, szükséges mértéket meghaladóan vezetik be, aminek háttérében többnyire az húzódik meg, hogy létfenyegetésként értékelnek olyan körülményeket is, amelyeknek ilyen tulajdonságuk nincs. Tehát a bűnüldöző szervek jogkörének bővítése szükségszerűen az állampolgári jogok szűkülésével jár. A torta mérete adott, ha valaki nagyobb szeletet kap, az feltételezi, hogy másoknak kisebb jut. Kényszerűen sérül akkor is a demokratikus működés, ha a terrorista célzott megsemmisítése révén „megkerülhetővé válik” a büntetőeljárás.⁴⁰ Ez az eljárás alá vont személy jogosítványainak érvényesíthetőségét kizárja (például *bin Laden* és további számos terroristavezér célzott likvidálása).

A Cicerónak tulajdonított gondolat (*inter arma enim silent leges*, vagyis háborúban hallgatnak a törvények) érvényesülése – a terrorizmus elleni hatékony küzdelemben – legalább annyira csábító, mint amilyen veszélyes is. Minél inkább érvényesül, annál inkább távolodhatunk az emberi jogok tiszteletére alapozott megoldástól. A célszerűség helyett a jogszerűségnek kell hangsúlyt kapnia. Az ettől eltérő megoldás a terrort nem megszünteti, hanem újratermeli.

Noha napjainkban a terrorizmus leküzdésében érintett országok haditechnikai fölénye elsőprő, ennek jelentősége a tanulatlan, vallási alapon fanatizált tömegek tekintetében többnyire elvész. Ebben az eszmerendszerben – különösen

⁴⁰ Korinek László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006, 320. o.

az iszlám radikális szárnyának tekintett szalafizmusban – a kétségek nélküli, türelemre és elszántságra épülő hit és a feltétlen engedelmesség a meghatározó. Ennek nyilvánvaló bizonyítéka az, hogy a „cél” érdekében készek az életüket is feláldozni. Az ausztriai Danube University Krems 2017. augusztus 10-én a *Kronen Zeitung*-ban közölt felmérése szerint a szomáliai megkérdezettek harmada meghalna az iszlámért.⁴¹ Ez azonban a büntetőjognak az életösztönre, a büntetéstől való félelem illúziójára épülő alapeszméjét rombolja, aláássa a megelőzésre is épülő biztonság struktúráját, megkérdőjelezi a súlyos büntetések kilátásba helyezését, ellehetetleníti a büntetés céljának elérését. A következmény pedig az, hogy a terrorizmus megelőzésére, az ellene történő védekezésre, az arra való reagálásra, a terroristák üldözésére tett intézkedések ellenére a terrorcselekmények száma nem csökken. Megjegyzendő, hogy az Európai Unió tagállamaiban 2015-ben 211 terrorcselekményt hiúsítottak meg a hatóságok.⁴²

A tapasztalatok szerint a fenyegetettség mértéke nő, ha egy terrorszervezet többször sikeres, mert a legyőzhetetlenség képét ülteti a cselekményt kitervelők és végrehajtók tudatába, de emelkedik akkor is, ha a terrorszervezet kudarcokat szenved el, mert ez, bár a pozícióit gyengíti, de a befelé hatékony kommunikáció érdekében láttatni akarja az erejét.

Kilátások a jövőre

Az *erőszakos bűnözés* jövőjét számos tényező kedvezőtlenül befolyásolja. Ezek közül csak néhányat említek:

- a gazdasági válságok;
- a felgyorsult műszaki-technikai és informatikai fejlődés;
- a túlnépesedés következtében – egyes nagy földrajzi régiókban – bekövetkező demográfiai problémák;
- a nemzetközi bűnözés; és
- a kábítószer-fogyasztás terjedése.

A felsoroltakból következik, hogy az *erőszakos bűnözésre vonatkozó prognózis* – még az *összbűnözés változatlansága, sőt csökkenése mellett is, a várha-*

41 Hälfte der Flüchtlinge verweigert Handschlag. Kronen Zeitung, 10. 08. 2017.
<http://www.krone.at/582891>

42 Terrorizmus – Europol: több mint kétszáz terrorcselekményt hiúsítottak meg tavaly Európában. Somogyi.hu, 2016. május 25. <http://www.somogyi.hu/2016/05/25/terrorizmus-europol-tobb-mint-ketszaz-terrorcselekményt-hiúsítottak-meg-tavaly-europában/>

tóan negatív irányba elmozduló szerkezeti összetétel és a demográfiai struktúra folytán – az országok zömére nézve kedvezőtlen.

A terrorizmus jövője is borús. Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Tanácsa (*National Intelligence Council; NIC*) által készített és *Global Trends* néven megjelentetett stratégiai elemzésnek a következő közel két évtizedre vonatkozó, a jelenlegi trendekre épülő összefoglalója szerint

- a népességnövekedés főként Afrikát (57 százalék) és Ázsiát (14,8) érinti majd, ahol képzettség nélküli tömegek kívánnak belépni egy nem létező munkaerőpiacra;
- a demográfiai változások és a megnövekedett átlagéletkor következtében a világ lakosságának nagyobbik része hatvan év feletti lesz;
- a gazdasági folyamatok várható vesztesei az extrém szegénységben élők és a gazdag országok középosztálya, jövedelmük csekély mértékű növekedése folytán;
- a gyenge államokban állandósul az instabilitás, egyre több lesz a megosztott, széteső társadalom;
- a terrorfenyegetettség – az előzőkben felsorolt okokra tekintettel – tovább terjed.⁴³

A gyárak alacsonyabb bérszínvonalú országokba történő kihelyezésével jelentős mértékű költségmegtakarítás érhető el, ez főként azzal válik rendkívüli mértékűvé, ha a munkásokat robotokkal helyettesítik. Egy robot annyi pótlót varr meg egy óra alatt, mint tizenhét bangladesi gyermekmunkás összesen, miközben nem csak napi nyolc órát tud dolgozni, nincs szüksége evésre, alvásra, és fizetésre sem tart igényt.⁴⁴

Mindezek várható, nemkívánatos következménye, különösen a terrorakciókkal érintett európai országokban az ott élő valamelyik populációval szembeni, a valóság alapjától függetlenül létező félelem, gyanakvás, amelynek végkifejlete egy vélt biztonságérzetet adó elutasítás, távolságtartás, ami az emberek között kialakult és megszokottá vált együttélés erodáló tényezőjévé válhat.

A terror specifikus változataként állandósulhat a kiberterrorizmus terjedése. Továbbra is számolni kell a vegyi, a biológiai, és az ökológiai terroriz-

43 Lukács András: A világ 2035-ben. Így látja a CIA. Hetek, 2017. február 10.
www.hetek.hu/kulfold/201702/a_vilag_2035_ben_igy_latja_a_cia

44 Kulcsár Rebeka: Egy robot annyi pótlót varr meg egy óra alatt, mint 17 bangladesi gyermekmunkás együttvéve. 444.hu, 2017. szeptember 3. 444.hu/2017/09/03/egy-robot-annyi-potlot-varr-meg-egy-ora-alatt-mint-17-bangladeshi-gyerekmunkas-egyuttve

mussal. Az emberiség számára azonban jelentősebb feladat a nukleáris és a génterrorizmus fenyegetésének kezelése.

A 2017-es globális békeindex megállapítása szerint az elmúlt évben békésebb viszonyok között éltünk. Világunkban azonban továbbra is hatalmas erőforrásokat köt le az erőszak. Európa a legbékésebb régió. A tíz legháborítatlanabb (közte nyolc európai) ország a GDP-jének mindössze három, a tíz legkevésbé békés ország a GDP-jének 37 százalékát az erőszakkal kapcsolatos kiadásokra fordítja.⁴⁵ Megállapítható tehát, hogy miközben az emberiségnek a nyugodt, kiegyensúlyozott életre vonatkozó igénye növekedett, nem szabadult meg az egyik legsúlyosabb mótelyétől, az erőszaktól és a terrortól. Ezért változatlanul aktuális *Mahátma Gandhi* múlt században megfogalmazott gondolata: „*A szemet szemért az egész világot vakká teheti.*”

⁴⁵ www.visionofhumanity.org

TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

KÁTAI RAFAEL – MURAI ANDRÁS

A rendőr szerepe

Eltűnésből emberölés

2009 novemberében a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság illetékességi területén, Mohácson egy eltűnési ügy kapcsán végzett kutatás során több mint hat méter mélyen a föld alá temetve találtak a nyomozók egy idős német párt. Később kiderült, emberölés áldozataivá váltak.

Mi kellett ahhoz, hogy meglakoljon két ember, aki megölt két másikat? Nyilvánvalóan egy büntetőeljárás, amelyben a rendőrség megállapítja, hogy bűncselekmény történt, felkutatja az elkövetőket, a sértetteket, a tanúkat, a bizonyítékokat, javaslatot tesz a vádemelésre, az ügyészség vádat emel, a bíróság pedig a vád alapján marasztaló ítéletet hoz. Könnyű ezt így leírni, de ennek az emberölésnek a felderítéséhez olyan rendőrök kellett, akik hittek magukban, a megérzéseikben, a tudásukban és az igazságszolgáltatásban, akik munkaidőn túl, akár egy markológép mellett állva, fagyoskodva mentek az információk után.

Aktualitás

Mi lehet az aktualitása egy 2009-ben történt emberölésnek? Amellett, hogy ez az eset rávilágít az eltűnési ügyek, különösen a gyanús eltűnések alapos vizsgálatának szükségességére, igazából nincs különösebb oka, egyszerűen elmaradt a publikálása. Felháborító, borzasztó, kegyetlen bűncselekmény, amelyről beszélni sem, írni sem akart akkor még senki, egyszerűen csak el akarta felejtetni mindenki, akit érintett, aki megdöbbenve hallgatta a gyanúsítottak, majd vádlottak és elítéltek szavait, a konok, megbánás nélküli tagadást, látta viselkedésüket, amelyből mindvégig sugárzott az értetlenkedés, mert fel sem fogták tettüket. Kicsit több mint nyolc évvel később azonban már feltűnt, hogy ennek az ügynek a tapasztalatait még nem osztotta meg senki. Egyebek között ezért, és mivel sokat tanulhatunk belőle, utánajártunk, és közzétesszük.

A baleseti helyszínelő

Vajta László rendőr százados, ügyelvezető, akkor még zászlósként a Mohácsi Rendőrkapitányság baleseti helyszínelője tette meg az első lépéseket a bűncselekmény felderítése érdekében a következők szerint.

2009. nyár végén a vele egy utcában lakó unokatestvére azzal kereste meg, hogy van egy gyanús története. Elmondta, hogy *A. I.* és a férje, *T. R. G.*, egy jó módú, idős, monyoródi német pár, nála hagyta javításra a Mazda 5 típusú személygépkocsiját. Akkor elmesélték neki, hogy lakik náluk három német állampolgár, akik nagy üzleti vállalkozásba kezdtek, sok beosztottjuk van, agilisek, de segítségre szorultak, ezért pénzt adtak nekik, és a lakhatásukról is gondoskodtak. *Manuel*, a felesége, *Anja*, valamint a barátjuk, *Thorsten* beköltözött a pár monyoródi házába. Az idős pár elmesélte, hogy Manuelék hálájuk jeléül egy spanyolországi nyaralással lepték meg őket, és amíg ők nyaralnak, úgyszincs szükségük az autóra, lesz ideje megjavítani, és ha hazajönnek, elmennek érte. Eltelt a megbeszélte idő, a német pár nyaralásának ideje is lejárt, de mégsem ők, hanem Manuel jelentkezett a gépkocsiért. Amikor megkérdezte tőle, hogy hol vannak, azt a választ kapta, hogy annyira megtetszett nekik Spanyolország, hogy ott maradnak, ő viteti utánuk az ingóságait. Ezután Manuel elvitte a Mazdát a szervizből, többet sem őt, sem az idős párt nem látta. Mivel a pár valóban nem volt elérhető, Vajta László előbb csak magánemberként, majd hivatalosan is megkezdte az adatgyűjtést, és megtudta, hogy Manuel vállalkozása csődbe ment, sok embernek tartozott, és feljelentést is tettek ellene, Thorsten pedig beköltözött *T. R. G.* házába. Egy éjszakai szolgálata idején a monyoródi házhoz ment, és mivel az utcafrontról nem látszott, az oldalsó bokros területen keresztül benézett az udvarba, ahol két német rendszámú gépkocsit látott. Ezekről nem sokkal később kiderült, hogy mindkettő schengeni körözés alatt áll, mert bűncselekményt követtek el velük. A rendelkezésére álló információkat megosztotta a Mohácsi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályvezetőjével, aki beindította a hivatalos gépezetet. Széles körű adatgyűjtést végeztek a lakókörnyezetben és a Manuel cégénél korábban dolgozók körében is. Az egyik volt alkalmazott, egy szederkényi férfi elmondta, hogy Manuel Mohácson a Fisowo Kft.-t vezette, de a sok tartozás miatt tönkrement. Elmondta, hogy feltűnő, sőt gyanús volt, hogy a telephelyen volt egy nagy gödör, amelyet érthetetlen okból vásárnap temetett be Thorsten. Az időpontok egyeztetésekor megállapították, hogy ez akkor történt, amikor az idős pár nyaralni indult. Ezzel egy időben megállapították, hogy Manuel, az élettársa, Anja, és az általuk használt Mer-

cedes is körözés alatt áll Németországban. Ezek után Vajta László felvette a kapcsolatot a telephely akkori tulajdonosával, illetve ügyvédjével. Röviden vázolta a történeteket, és az engedélyüket kérte a korábban betemetett gödör feltárására. Munkagépet szervezett a helyszínre, ami csaknem harminc perccel később öt méter mélységben egy holttestet fordított ki a földből.

Az elsődleges intézkedések

2009. november 16-án 20.30-kor a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság ügyeletvezetője telefonon értesítette a készenléti ügyeleti szolgálat parancsnokát, hogy a Mohácsi Rendőrkapitányság baleseti helyszínelője által összegyűjtött információk alapján eltűnés miatt kezdeményezett intézkedés emberölés gyanújává vált. A tájékoztatás szerint a Mohácsi Rendőrkapitányság illetékességi területéről 2009. augusztus utolsó hétvégéjén eltűnt egy 69 éves nő és az élettársa, egy 71 éves férfi, mindketten német állampolgárok. Az eltűnésüket 2009. november 12-én jelentették be, ennek alapján eljárás indult. Az eltűnés miatt folytatott eljárás során beszerzett adatok szerint valószínűnek tűnt, hogy a keresettek emberölés áldozataivá váltak, őket egy mohácsi telephelyen korábban kiásott – mint utóbb kiderült –, kb. hat méter mély és két és félszer két és fél méteres gödörben hantolták el.

2009. november 16-án a felvetődő adatok alapján, a kérdéses telephelyen a betemetett gödör hozzávetőleges helyén – a mohácsi tűzoltóság munkatársait is bevonva, és a telephely aktuális tulajdonosának engedélyével – markológéppel ásást kezdeményezett a Mohácsi Rendőrkapitányság bűnügyi osztálya, majd amikor ruhafoszlányt, illetve emberinek tűnő maradványt találtak, azonnal értesítették a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság központi ügyeletét, amely berendelte a megyei bűnügyi készenléti ügyeleti szolgálatot. Egyben intézkedtek a cselekménnyel kapcsolatban elkövetőként számításba vehető személyek felkutatására és előállítására, illetve, hogy az eltűnés körülményeiről információval bíró személyek tanúként rendelkezésre álljanak. A helyszínen megállapították, hogy a telephelyen lévő és feltárt gödörben egy régebben elhunyt nő teste található, kb. öt méter mélységben. A helyszíni és elsődleges halottszemlét lefolytatták. Az elhunyt nő ruházatát, karóráját (amely 5.58-kor állt meg), a jobb és bal kezén lévő egy-egy köves, arany karikagyűrűt, illetve a bal fülében lévő arany, köves karika fülbevalót bűnjelként lefoglalták. Az elhunyt fogazata (aranynak tűnő fogpótlások), ékszerei alapján a későbbiek során a személyazonossága megállapíthatóvá vált. A

holttest elsődleges vizsgálata alapján a halál okát nem sikerült megállapítani, csak a kétoldali sorozat-bordatörést, amely az eltemetése közben is keletkezhetett. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapították, hogy a megtalált női tetem azonos az eltűntként keresett német állampolgárral. Az eltűnt élettárs felkutatása annak ellenére nem vezetett eredményre, hogy a megtalált női holttest környezetét is felásták, illetve több olyan helyen is ásást végeztek, ahol az eltűnése idején gödrök voltak, de azokat hirtelen betemették. Ezek után tanúként hallgatták ki a telephely aktuális üzemeltetőjét, a Mohácson élő *V. L. A.* német állampolgárt. Elmondta, hogy a telephely zárt, ahhoz rajta kívül három embernek van kulcsa: Manuelnek, a feleségének, Anjának, valamint Thorstennek, akik az eltűnt személyek magyarországi ingatlanjában laknak. A három német állampolgárt előállították. Thorsten szóban elismerte, hogy azt a gödröt, amelyben a női tetemet megtalálták, ő temette be markológéppel Manuel kérésére, de állítása szerint nem tudott róla, hogy abban egy holttest van. Manuel és Anja egymásnak ellentmondva számoltak be az idős házaspár eltűnésének körülményeiről, így emberölés gyanúja miatt őrizetbe vételük mellett mindhárman gyanúsítottá váltak. Két nappal később, miután több másik gödröt is ástak a környéken egy utolsó ötlet alapján lejjebb ástak, és ugyanabban a gödörben, egy méterrel mélyebben megtalálták a másik holttestet is.

A történet

A baleseti helyszínelő kitartó érdeklődése és munkája meghozta a gyümölcsét, napvilágra került egy latens bűncselekmény, így a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság bünyügyi osztálya emberölés gyanúja miatt rendelt el nyomozást. Az eredményes büntetőeljárás lefolytatásához szükség volt az egész osztályra, de az ügy előadójának aprólékos, alapos munkája alapján állt össze kerek egészzé a történet. *Murai András* rendőr alezredes, kiemelt főnyomozó – jelenleg a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda beosztottja – mindent megtett annak érdekében, hogy a gyanúsítottak előéletét, tetteit oly mértékben feltárja, hogy az egy vádirat és egy marasztaló ítélet alapjául szolgálhasson. A történetről átfogó képet mutat az általa készített összefoglaló jelentés kivonata.

Manuel és felesége, Anja 2009 elején Magyarországra utaztak régi ismerősükkkel, Thorstennel együtt azzal céllal, hogy itt letelepedjenek és üzleti vállalkozásba kezdjenek. Mindhárman német állampolgárok, Manuel és Anja

külföldön egyházi szertartás keretében kötött házasságot, törvényesen csak élettársak. Thorsten Manuel régi barátja, már akkor jóban voltak, mielőtt Manuel megismerte volna Anját. Ők hárman már kint Németországban is közös háztartásban éltek, többnyire különféle bérelt ingatlanokban, megélhetésüket „ügyeskedésekkel” biztosították. Anja az élettársi kapcsolat előtt futárként dolgozott, azután Manuel tartotta el. Thorsten tulajdonképpen a család mindenese volt. Az „ügyeskedések” ötletgazdája és kivitelezője Manuel volt, ő volt köztük a legtanultabb és legintelligensebb, kiemelkedő informatikai ismeretei voltak. Az általuk folytatott pénzszerző tevékenységek szinte egytől egyig illegális, bűncselekményeket megvalósító magatartások voltak – többnyire csalások –, amelyek miatt több büntetőeljárást is indítottak a német hatóságok, ezért alaposan feltehető, hogy a Magyarországra történő áttelepülés egyik oka a felelősségre vonás előli menekülés lehetett. Manuel, Anja és Thorsten 2008 végén kibérelt három gépjárművet (két tehergépkocsit és egy személygépkocsit) Németországban, amelyekkel annak tudatában indultak Magyarországra, hogy az utolsó bérelt lakóhelyükre már nem térnek vissza többet. A gépkocsikat nem vitték vissza a bérleti idő lejártakor, a lakás bérleti díját nem fizették ki, ezért újabb eljárások indultak ellenük. Magyarországi letelepedésük előtt Manuel az interneten keresgélt alkalmasnak tűnő helyet, így talált rá egy ingatlanértékesítő ügynökön keresztül A. I. monyoródi házára. Az ügynök személyesen is összehozta Manuelt a tulajdonossal, megkötötték a bérleti szerződést, majd az áttelepült hármas beköltözött. Mivel semmilyen vagyonuk nem volt, a főbérlőnek végeztek ház körüli munkákat, gondozták az állatokat. Pénzre volt szükségük, ezért Manuel folytatta az internetes csalásait, közben pedig Anja nevére létrehozta a First Shopping World (Fisowo) Kft.-t. Az már korábban is jellemző volt Manuelre, hogy Anja nevében kötött üzleteket, tudva, hogy Anja egy szellemileg visszamaradt, csökkent kvalitású személy, aki az ilyen üzleti tevékenységeknek még a természetét sem képes átlátni, nemhogy irányítsa őket. A kft. nevében kibéreltek Mohácson egy telephelyet kereskedelmi tevékenység céljára. Terveket készítetttek, engedélyezési procedúrák indultak, majd megkezdődtek az építési munkálatok is a telephelyen, de természetesen mindez pénzbe került, ami nekik nem volt. Fizetni kellett a bérleti díjat, a tervezőt, a hatósági engedélyezések járulékos költségeit, nem utolsósorban a felvett munkásokat is, akik a kivitelezést végezték. A munkafolyamatoknak több olyan tényezője is volt, amit saját erőből nem tudtak elvégezni, ilyenek voltak a telephely aszfaltozási munkái is. Az efféle munkálatokat fizetési ígéretek fejében végeztették el külső vállalkozókkal. Természetesen már a vállalkozás beindításához is pénz-

re volt szükség, ezért az A. I.-vel megkötött bérleti szerződés létrejötte után igyekeztek minél jobban a tulajdonos bizalmába férkőzni, ami Manuel mézesmázos, behízelt modora következtében rövidesen sikerült. Segített ebben az is, hogy már a bérleti szerződést is úgy kötötték meg, hogy az ingatlant később hatvanezer euróért meg kívánják vásárolni. Tudták, hogy a tulajdonos szívesen elköltözne Monyoródról, és azt is, hogy van egy építési telke Bár községben, ezért Manuel ígéretet tett arra, hogy ott egy minden igényt kielégítő házat épít fel A. I.-nek és az élettársának. Ehhez is tervek készültek, majd a megrendelő kívánságainak megfelelően megkezdődött az építkezés is. Ehhez Manuel száznegyvenezer eurót vett át A. I.-től és meg egyezett vele abban is, hogy az általa bérelt ház tervezett hatvanezer eurós vételárát is beépíti a bárri házba. Így összesen kétszázezer euró értékben tervezte felépíteni a házat úgy, hogy ezzel egy időben tulajdonjogot szerez a monyoródi ingatlanra. Az emberölés miatt indult nyomozásban ezekkel az ügyletekkel csak olyan mélységben kellett foglalkozni, hogy tisztán és világosan látható legyen a terheltek anyagi helyzete, illetve a haszonszerzési szándék.

A beszerzett adatok egyértelműen arra mutattak, hogy a terhelteknek Magyarországra érkezésükkor szinte semmijük sem volt, még az utazáshoz használt három gépkocsit is bűncselekmény elkövetésével szerezték meg. Itt semmilyen produktív, hasznot hozó tevékenységet nem folytattak, bevételük nem keletkezett, pénzük kizárólag a sértettektől származhatott, illetve ezen túlmenően a vállalkozás építéséhez, valamint a bárri ingatlan kivitelezéséhez rengeteg – több millió forint összegű – tartozást halmoztak fel, miközben jól éltek a sértettektől kicsalt összegekből. Közben a bérelt telephelyen, bérelt munkagéppel több gödröt is ásott Manuel azzal a mondvacsínált céllal, hogy azokba az építkezési törmeléket temetik majd. Az egyik gödröt kifejezetten nagy méretűre és mélyre ásatta, amit azzal magyarázott, hogy oda egy távközlési vállalat németországi központjával egyeztetettek alapján GSM-átjátszót fog telepíteni. A nyomozás során megállapították, hogy a távközlési társaságnak semmilyen szándéka nem volt oda átjátszót telepíteni, így ennek elkészítése már az előre kitervelt emberölésre utalt. Közben Manuel külföldi nyaralást ígért be A. I. és élettársa részére azzal, hogy távollétük alatt ők kezelik a hátrahagyott ingatlanokat, gondozzák az állatokat, és természetesen folytatják az építkezést is. A sértettek nagyon örültek ennek a lehetőségnek, mivel évek óta nem voltak nyaralni, hiszen nem volt kire hagyniuk a házakat és az állatokat. A nyaralás lehetőségét ezért ők maguk is, de Manuelék is terjesztették a környezetükben. A. I.-nek korábban kialakult

szokása volt, hogy minden elutazása előtt végrendeletet hagyott hátra azzal, hogy a legutolsó végrendelete semmissé teszi az előzőket. 2009. augusztus 29-én is készített egy végrendeletet (ebben minden vagyonát és készpénzét Manuelre hagyta), amelyről később a szakértő megállapította, hogy azt saját kezűleg írta ugyan, de valószínűsíthetően kényszer és/vagy fenyegetés hatása alatt. 2009. augusztus 30-án, a déli órákban a terheltek és a sértettek közös ebéden vettek részt a Manuelék lakhelyéül szolgáló bérelt ingatlanban, majd az ezt követő kávézás után Manuel azzal állt elő, hogy éppen kint tartózkodik a bár építkezésén a kivitelező német cég vezetője, bizonyos Harald Körner úr, ezért kivinné oda őket szemlére. A nyomozás megállapította, hogy a német cégnyilvántartás szerint sem ez a cég, sem a vezetője nem létezik. Manuel elvitte Monyoródról a sértetteket a Mercedes kombi személygépkocsival, majd a Ford tehergépkocsival követte őt Thorsten is. Anja eközben otthon maradt. Ezek a mozgások egyébként jól követhetők a tettesek által használt telefonok hívásforgalmi adatai alapján. A két férfi aznap estefelé, koszosan és fáradtan érkezett haza, de már a sértettek nélkül. Ez után A. I.-t és az élettársát senki nem látta többé. 2009. augusztus 30. vasárnapra esett, másnap reggel a mohácsi telephelyen megjelenő munkások meglepve tapasztalták, hogy a pénteken még nyitva álló legnagyobb gödröt – amely a GSM-átjátszó alapja lett volna – betemették, pedig hétvégén senki nem dolgozott. Teltek-múltak a napok, közben a telephelyen aszfaltozási munkálatok kezdődtek, és a betemetett legnagyobb gödör fölé is aszfaltozott út került. Az idő múlásával többeknek is feltűnt az idős pár hosszas távolléte, illetve hogy semmilyen formában nem lehet őket elérni.

A környezetük fokozott érdeklődését Manuel folyamatosan próbálta hárítani azzal, hogy még tart a nyaralás, de idővel újabb sztorival kellett előállni. Ekkor azt kezdte el híresztelni, hogy a sértettek végleg letelepedtek Spanyolországban az ő nyaralójában, onnan már nem is fognak visszajönni. Ez talán valamennyire hihetőnek is tűnhetett, de az feltétlenül bizalmatlanságot keltett, hogy még telefonon sem voltak soha elérhetők. A sértettek hiánya, rejtélyes elérhetetlenségük vezetett odáig, hogy bejelentették a rendőrségen az eltűnésüket, majd az eltűnésük időpontját összefüggésbe hozták a gödör betemetésének idejével. A sértettek „nyaralása” idején Manuelék nem vesztegették az időt, eladták mindkét személygépkocsijukat, valamint már 2009. szeptember 1-jétől elkezdték „csapolni” A. I. bankszámláját ATM-en keresztül.

Ehhez szükségük volt a bankkártyára és a PIN-kódra is, de mint az elvégzett házkutatások során kiderült, nemcsak ez volt a birtokukban, hanem a sértettek személyi okmányai is, ami szintén bizonyítja, hogy soha nem voltak

külföldön. A gépkocsik eladásához ismét Manuel leleményessége és számítástechnikai képzettsége kellett, ugyanis a kereskedésben meghatalmazással kellett igazolniuk, hogy jogosan végzik az ügyletet a tulajdonosok megbízásával. A kereskedő előtt Manuel látszólagos elektronikus levélforgalmat bonyolított le, amely során „bekérte” a tulajdonostól a meghatalmazást. A tulajdonos e-mail-címeként egy ingyenesen, bárki által létrehozható cím szerepelt, ami önmagában még nem zárta volna ki azt, hogy ténylegesen kapcsolatba lépett volna A. I.-vel, azonban a nyomozás megállapította, hogy A. I.-nek nem volt sem számítógépe, sem internetelérése, de még alapvető számítástechnikai ismeretei sem, így ha élt volna, sem tudott volna levelezni Manuellel. A gépkocsik eladása mellett 2009. szeptember 1. és 21. között tizenhat esetben, összesen 14 443 euró összegben vettek le pénzt A. I. számlájáról, ennek végül maga a pénzügyintézet vetett véget, észlelve a szokatlan és rendszeres felvéteket, ezért zárta a számlát. Az elvégzett nyomozati cselekmények egyértelműen igazolták, hogy mind a bankkártya, mind a sértetti személyes okmányok a terheltek birtokában voltak, azokkal más nem rendelkezhetett. 2009. október 12-én Manuel – szintén Anja nevében – előszerződést kötött *dr. S. H-H.* német állampolgárral A. I. kátolyi házának adásvételére, amire előlegként átvett kétezzer-ötszáz eurót is. 2009. október 20-án a terheltek papíron eladták V. L. A. német állampolgárnak a Fisowo Kft.-t százhuszmillió forintért, miközben a kft.-nek csak felhalmozott, sokmilliós adósságai voltak, a telephely bérelt volt, és egyébként se ért egy fillért sem. E jogügylet kapcsán külön büntetőeljárás indult, de alaposan feltehető, hogy azzal a terheltek csak azt a látszatot kívánták kelteni, hogy van bevételük, amelyből a rengeteg kiadás fedezhető. Ezzel összecseng Manuel rendőrségi vallomása is: igyekezőn kibújni a nyereségvágyból elkövetés minősítése alól arról beszélt, hogy hatalmas vagyona van, de megjelölni egyet sem kívánt ezekből.

Azt, hogy bűncselekmény történt, az előbbieken túl az is alátámasztja, hogy a boncolás során mindkét holttest májából olyan gyógyszer-hatóanyagot mutattak ki, amelyet az orvosi előzményeik szerint egyik sértett sem szedett. Feltehető, hogy a közösen elfogyasztott ebéd, majd kávézás során az ételbe vagy italba kevert altatóval kezdődött meg a gyilkossághoz vezető eseménysor a már korábban elvégzett gondos előkészületek után. A kiásott gödörbe vélhetően A. I. szeme láttára előbb a férfi, T. R. G. került, akit egyméternyi földdel temettek be, majd A. I. is ott végezte ötméternyi mélységben. A német pár halálának okát az igazságügyi orvos szakértők abban jelölték meg, hogy a rájuk tolt föld tömege olyan mértékben akadályozta meg a légzést, hogy tulajdonképpen megfulladtak. A halál beálltának idejét a nyomozás

zás adatai mellett az orvos szakértői vizsgálatok is 2009. augusztus 30-ra tet-
ték, a külsérelmi nyomok és bordatörések kapcsán pedig azt is egyértelműen
megállapították, hogy azok még az áldozatok életében, röviddel a halál bekö-
vetkezése előtt keletkeztek, vagyis élve temették el őket. A nyomozás során
feltárt tényyszerű bizonyítékok csak a történeti tényállás sarokkövei lehettek,
ennél pontosabban és részletesebben azt nem lehetett rekonstruálni. Azonban
a felderített körülmények mindegyike egyértelműen igazolja, hogy A. I.-t és
az élettársát kizárólag a terheltek ölhatték meg előre kitervelt módon, nyere-
ségvágyból. Az eseménysort pontosítani csak a terheltek beismerő vallomása
alapján lehetne, ezek hiánya azonban nem lehet akadálya büntetőjogi felelős-
ségük megállapításának.

A nyomozás során arra is fény derült, hogy az üzleti tevékenységekre a
csökkent értelmi képességű Anja nevének felhasználásával került sor, aki az
elkövetés idején otthon volt. Ezért ő csak az emberöléssel kapcsolatos bűn-
pártolás miatt volt gyanúsítható. Manuel még a Magyarországra kerülésük
előtt is a felesége nevében végezte bűnös tevékenységét, de olykor álnevet
használt. Ezzel a szokásával itt sem hagyott fel, őrizetbe vételekor, de még
előzetes letartóztatásakor is hamis adatokat hozott a hatóságok tudomására.
A beszerzett adatok alapján körvonalazódott, hogy a bestiális cselekmény
mögött értelmi szerzőként kizárólag ő áll, tevékeny segítőtársa volt Thorsten.
Szinte bizonyosra vehető, hogy Anját is előre kitervelt módon, a céljai érde-
kében vette feleségül (persze nem törvényesen). Erre utal az is, hogy Anja el-
mondása szerint a látszólagos párkapcsolat ellenére nem volt köztük szexuá-
lis viszony. Manuelnek nem kellett tartania attól, hogy Anja átlátja vagy
felfedi ezeket, ha pedig ennek veszélye fenyegetett, akkor megfélemlítéssel,
erőszakkal hallgattatta el őt. Manuel és Thorsten végig tagadta a cselekmény
elkövetését, de védekezésük során logikátlan, cáfolható, a felderített tények-
kel teljesen ellenkező vallomásokat tettek, tulajdonképpen a nyomozás ada-
tait tudomásul venni nem akaró, konok tagadásban maradtak.

Az ítélet

A Baranya Megyei Főügyészség vádirata alapján a Pécsi Törvényszék hu-
szonöt nyilvánosan megtartott tárgyalási nap után, 2013. szeptember 11-én
hozta meg az ítéletét, amelyben Manuelt és Thorstent mint társtetteseket bű-
nösnek találta előre kitervelten, aljas indokból, különös kegyetlenséggel és
több emberen elkövetett emberölés büntetnének elkövetésében. A bíróság

fegyházban végrehajtandó életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki, egyben mindkettőjük esetében kizárta a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A szabadlábon védekező Anját azonban felmentette az emberöléssel kapcsolatban elkövetett bűnpártolás büntettének vádja alól. Manuel és Thorsten védői elsősorban felmentésért, másodsorban enyhítésért jelentettek be fellebbezést az elsőfokú ítélet ellen.

A Pécsi Ítéltábla mint másodfokú bíróság 2014. május 20-án hirdette ki az ítéletét, amely 2014. május 27. napján emelkedett jogerőre. Ebben Manuel és Thorsten büntetését akként mérsékelte, hogy őket negyven év után feltételes szabadságra lehet bocsátani, egyebekben az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta.

Szakmai szempontból érdemes megemlíteni Manuel fellebbezésének egyik elemét, mivel a táblabíróság ezzel kapcsolatban kifejtett álláspontja tanulságul szolgálhat a jövőbeli jogalkalmazás, jogértelmezés terén. A vádlott és védője az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezését azért látta indokoltnak, mert álláspontjuk szerint a törvényszék eljárása során megsértette a büntetőeljárás törvény alapelveit, mert nem biztosította a vádlottak anyanyelv-használatához való jogát azzal, hogy a tárgyalási jegyzőkönyveket többszöri indítványuk ellenére sem fordítottatta le németre. A bíróság megállapította, hogy a terhelti indítvány elutasítása megalapozott volt. Rávilágított, hogy a vonatkozó jogszabályok, nemzetközi szerződésekben előírt és elfogadott kötelezettségek alapján a terheltnek ahhoz van joga, hogy a legrövidebb időn belül az általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellene emelt vád természetéről és indokairól, továbbá, hogy díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot.

A nemzetközi egyezményt elfogadó tagállamok arra vállaltak kötelezettséget, hogy a büntetőeljárás nyelvét nem értő terheltnek észszerű időn belül megkapják mindazon iratok írásbeli fordítását, amelyek lényegesek annak biztosításához, hogy képesek legyenek gyakorolni a védelemhez való jogukat, valamint garantálják a tisztességes eljárást. Ilyen dokumentumoknak tekinthetők a szabadságelvonásról szóló határozatok, a vádirat és az ítéletek. Ebből a szempontból a nyomozási iratok, a tárgyalási jegyzőkönyvek nem minősülnek lényeges iratnak, azokról írásos fordítást nem kell adni a terheltnek. Kiemelendő, hogy mind a nyomozás gyanúsítottat érintő cselekményein, mind a tárgyalások során közreműködött tolmács, így a terheltnek nem hivatkozhatnak alappal arra, hogy az elhangzottakról nem volt tudomásuk. A nyomozás befejezésekor történő iratok ismertetéséhez, a bírósági eljárásban keletkező iratok részletes megismeréséhez pedig tolmács vehető igénybe. A gyanúsítottak a nyomozási iratok ismertetésén nem kívántak részt venni, a

tárgyalási jegyzőkönyvek megismeréséhez pedig mintegy tizenhat óra időtartamban biztosított tolmácsot a bíróság, így a törvényszék nem sértette meg a büntetőeljárás törvény alapelvi szintű rendelkezéseit az anyanyelv használatának jogát illetően.

Megemlítendő még az elsőfokú bíróság kifejtett álláspontja a minősítő esetek – nyereségvágyból és az aljas indokból elkövetés – elhatárolása tekintetében, ami a táblabíróság véleménye szerint is megfelel a bírói gyakorlatnak. E szerint nem nyereségvágyból elkövetésnek minősül azoknak a vádlottaknak a cselekménye, akik az emberölést nem közvetlen haszonszerzési céllal valósítják meg, hanem a sértettek vagyonának megszerzésére az ölési cselekmény után kerítenek sort. Jelen ügyben a vádlottak a sértettek megölését követő hónapokban kívántak a vagyonukhoz jutni úgy, hogy a sértettek tulajdonában álló ingóságokat, illetve ingatlanvagyonot értékesítették, értékesíteni szándékoztak.

A jogi indokolások tekintetében tehát a táblabíróság helybenhagyta a törvényszék ítéletében szereplő megállapításokat, mindamellet az ítélet alapjául szolgáló, megállapított tényállás tekintetében kisebb helyesbítéssel élt, illetve kiegészítette azt.

Összegzés

Ez a bűncselekmény rávilágít az eltűnéssel, gyanús eltűnéssel kapcsolatos ügyintézés kiemelt jelentőségére, arra, hogy a rendőr nemcsak szolgálatban, hanem a nap huszonnégy órájában rendőr, hogy a valóság talaján állva ugyan, de hallgatnia kell a megérzéseire, hogy mindig érdemes szó szerint és képletesen is még lejjebb ásni, és a fel nem sorolt sok-sok tanulság mellett arra is, hogy az alapos munkának beérik a gyümölcse.

